

K. T.

Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî
Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

MINTIQA YA LICÊ RA DIWÊS SANIKÎ Û
VERSÎYONÊ ÎNAN: PÊVERONAYÎŞ Û TEHLÎL

İhsan Tektaş

14711013

Şêwirmend:

Mehmet Tayfun

Mêrdîn 2017

K. T.
Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî
Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

MINTIQA YA LICÊ RA DIWÊS SANIKÎ Û
VERSÎYONÊ ÎNAN: PÊVERONAYÎŞ Û TEHLÎL

Îhsan Tektaş

14711013

Şewirmend:

Mehmet Tayfun

Mêrdîn-2017

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Mintiqaya Licê ra Diwês Sanikî û Versiyonê Înan: Pêveronayîş û Tehlîl**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Projemin sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Projemin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../05/2018

İhsan TEKTAŞ

KABUL VE ONAY

İhsan TEKTAŞ tarafından hazırlanan “**Mintiqaaya Licê ra Diwês Sanikî û Versiyonê Înan: Pêveronayîş û Tehlîl**” adındaki çalışma, **14/05/2018** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı (**Zazaca Diyalekti**) Yüksek Lisans Tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

İmza

ad soyadı

VATEYO VERÊN

Na xebate de, sanikê ke mi mintiqaya Licê ra arê dayê versîyonanê înan de muqayese kerdî. Lehçeya kirmanckî de, bê tehlîlê çend sanikan yê ke kovara Vateyî de weşanîyayê, tehlîlê sanikan ser o xebatêka hîraye nêbîya. Na xebata ma de versîyonêkê heşt sanikan mintiqaya Licê de arê dîyayo û versîyonêkê çar sanikan zî çimeyanê nuştekiyan ra neql bîyo, dima nê versîyonê ke bi metnanê xo xebate de ca gênê versîyonanê xo yê bînan de muqayese bîyê.

Arêkerdişê sanikan de kalik û pîrika mi kedêka pîle daye mi. Ez eşkena vaja hetê sanikan ra çimeyê min yo tewr muhîm pîrika min a. Ez seba na hetkarî, aye rê zaf sipas kena, Homa verê heme çîyî îmano xalis, dima zî seba xatirê kirmanckî emrêko derg bido aye. Çünke ez bawer kena ke binê mûndîya aye de malzemeyê folklorîkî yê ke hema qeyd nêbîyê zaf ê. Dewa Comelaşe ya Licê ra sewbîna kesana zî mi rê hetkarî kerde, ez seba keda înan zaf sipas kena. Homa zî hetkarê înan bo, ê embazê pêxemberan bê. Reyna seba ke bîbliyografyaya sanikanê kurdkîya kirmanckî ser o xebatêka erjaye kerda ez Mutlu Canî rê zî sipas kena, destê ey zergûn bê.

M. Malmîsanijî na xebata mi de şewirmendî kerde. Hem seba şewirmendî hem zî seba xebatê ke kirmanckî ser o kerdê ez ey rê zaf sipas kena.

KILMNUS

Na xebate de mintiqaya Licê ra 12 sanikî ca gênê. Nê 12 sanikan ra metnê heşt sanikan vatoxan ra arê dîyayê, metnê çar sanikanê bînan zî çimeyanê nuştekiyan ra neql biyê. Sanikê ke arê dîyayê, goreyê fekê vatoxan ra nusîyayê. Çimeyanê nuştekiyan ra 29 versiyonê nê 12 sanikan yê ke mintiqayanê cîya-cîyayan de arê dîyayê û weşaniyayê, tesbît biyê û ê û versiyonê ke bi metnanê xo xebate de ca gênê pêvero nîyayê.

Versiyonê sanikan nê hetan ra ameyê muqayesekerdiş:

- a. Qehremanî
- b. Motîfî
- c. Mûnitişê hedîseyan

Amancê na xebate, 12 sanikanê mintiqaya Licê û versiyonanê tayê mintiqayanê bînan pêvero no û tehlîl biko. Eynî wext de hetê qehreman, motîf û rêzkerdişê hedîseyan ra cîyayîya versiyonanê nê sanikan tesbît biko.

Kilîçekuyî: Folklorê Licê, folklorê kirmanckî, sanikê kirmanckî, folklorê zazakî, sanikê zazakî

ÖZET

Bu çalışmada Lice bölgesinden derlenen on iki masal yer almaktadır. Bunlardan sekizi tarafımızdan derlenmiş, dördü yazılı kaynaklardan alınmıştır. Derlenen masallar anlatanların ağzı ile yazılmıştır. Bunların daha önce farklı bölgelerden derlenip yayımlanmış olan yirmi dokuz versiyonu tespit edilmiş ve bu çalışmada metinleriyle yer alan on iki masal söz konusu versiyonlarıyla karşılaştırılmıştır.

Bu versiyonlar şu açılardan incelenmiştir:

- a) Kahramanlar
- b) Motifler
- c) Olayların örgüsü

Bu çalışmanın amacı, Licê (Lice) yöresinden derlenen 12 masalı diğer bazı yörelerin versiyonlarıyla karşılaştırıp tahlil etmektir. Aynı zamanda kahramanlar, motifler ve olayların örgüsü yönünden masal versiyonları arasındaki farklılıkları tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Lice folkloru, Kırmanca folklor, Kırmanca masallar, Zazaca folklor, Zazaca masallar

ABSTRACT

In this study there are twelve stories compiled from Lice region. Eight of these stories have been compiled by our side, while four of them have been collected from written sources. Compiled stories have been written down right from the mouth of narrators. Twenty nine versions of these stories, which were formerly compiled and published in different regions, have been identified and twelve stories in this study have been compared with these versions.

These versions have been analysed in the undermentioned terms:

- a) Heroes
- b) Motives
- c) Plotlines

The aim of this study is to compare twelve stories which have been compiled in Lice region with the versions of different regions and analyse; in addition, to determine the differences between stories in terms of heroes, motives and plotlines.

Kew words: Lice Folklore, Kırmanca folklore, Kırmanca stories, Zazaca folklore, Zazaca stories

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN	I
KILMNUS	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
LÎSTEYA TABLOYAN	VIII
KILMNUŞTEYÎ	IX
BEŞO YEWIN	1
1. DESTPÊK	1
1.1. Amancê Cigêrayîşî	2
1.2. Metodê Cigêrayîşî	2
1.3. Çarçewaya Cigêrayîşî	4
BEŞO DÎYIN	5
2. FOLKLOR Û EDEBÎYATÊ ŞARÎ	5
3. SANIKÎ Û TAYBETMENDÎYÊ SANIKAN	9
3.1. Hetê Şeklî ra Taybetmendîyê Sanikan	12
3.2. Hetê Muhtewa ra Taybetmendîyê Sanikan	14
4. SANIKAN DE QEHREMAN, MOTÎF Û MÛNITIŞÊ HEDÎSEYAN	15
4.1. Qehreman	15
4.2. Motîf	17
4.2.1. Îndeksê Motîfan yê Edebîyatê Şarî (Motif-Index of Folk-Literature)	18
4.3. Mûnitişê Hedîseyan	20
5. VERSÎYON Û VARYANT	21
BEŞO HÎRÊYIN	23
6. SANIKÎ	23
6.1. Luy û Mela	23
6.1.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Luy û Mela"yî	25
6.1.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	26
6.1.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî	26
6.1.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	30
6.2. Luya Boçqol	31

6.2.1. Pêveronayîşê Versîyonanê "Luya Boçgol"e	34
6.2.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	34
6.2.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	36
6.2.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	39
6.3. Eyšik û Fatik (Manga Bor).....	40
6.3.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Eyšik û Fatik"e	45
6.3.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	47
6.3.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	49
6.3.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	55
6.4. Waya Hîrê Birayan.....	57
6.4.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Waya Hîrê Birayan"	64
6.4.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	65
6.4.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	68
6.4.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	77
6.5. Dêw û Hîrê Birayî	79
6.5.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Dêw û Hîrê Birayî"	82
6.5.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	82
6.5.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	84
6.5.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	89
6.6. Elîcan	90
6.6.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Elîcan"î.....	98
6.6.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	98
6.6.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	99
6.6.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	103
6.7. Mam Fêriz.....	106
6.7.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Mam Fêriz"î	107
6.7.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	108
6.7.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	109
6.7.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	114
6.8. Elik û Fatike.....	115
6.8.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Elik û Fatike"	119
6.8.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	119
6.8.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	121

6.8.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	125
6.9. Pepuke.....	126
6.9.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Pepuke"	129
6.9.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	129
6.9.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	131
6.9.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	133
6.10. Kêzbatûn	134
6.10.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Kêzbatûn"e	139
6.10.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	140
6.10.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	142
6.10.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	146
6.11. Pîr û Pisînge	147
6.11.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Pîr û Pisînge"	151
6.11.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	152
6.11.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	154
6.11.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	157
6.12. Zingile û Mingile	158
6.12.1. Pêveronayîşê versîyonanê Sanika "Zingile û Mingile"	162
6.12.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike	163
6.12.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî.....	164
6.12.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan	167
BEŞO ÇARIN.....	169
7. TESNÎFÊ QEHREMANAN	169
7.1. Îsanî.....	169
7.2 Heywanî	171
7.3. Qehremanê Fewqaladeyî.....	173
8. GOREYÊ KATALOGÊ THOMPSONÎ RA INDEKSÊ MOTÎFAN.....	174
PEYNÎYE	184
ÇIMEYÎ.....	188
ÎLAWÊ: Lîsteya Sanikan û Versîyonanê Înan	193

LÎSTEYA TABLOYAN

Tablo 1: Versîyonanê sanika "Eyşik û Fatik"e de qehremanî.....	47
Tablo 2: Versîyonanê sanika "Eyşik û Fatik"e de kar/têgêrayîş/objeyî.....	54
Tablo 3: Versîyonanê sanika "Waya Hîrê Birayan" de qehremanî.....	66
Tablo 4: Versîyonanê sanika "Waya Hîrê Birayan" de kar/têgêrayîş/objeyî.....	76
Tablo 5: Versîyonanê sanika "Mam Fêriz"î de qehremanî	108
Tablo 6: Versîyonanê sanika "Mam Fêriz"î de kar/têgêrayîş/objeyî	112
Tablo 7: Versîyonanê sanika "Pepuke" de qehremanî	130
Tablo 8: Versîyonanê sanika "Pepuke" de kar/têgêrayîş/objeyî	132
Tablo 9: Versîyonanê sanika "Pepuke" de vateyê formelî.....	134
Tablo 10: Versîyonanê sanika "Kêzaxatûn"e de qehremanî.....	141
Tablo 11: Versîyonanê sanika "Kêzaxatûn"e de kar/têgêrayîş/objeyî.....	145
Tablo 12: Versîyonanê sanika "Pîr û Pisînge" de qehremanî	153
Tablo 13: Versîyonanê sanika "Pîr û Pisînge" de kar/têgêrayîş/objeyî.....	157
Tablo 14: Versîyonanê sanika "Zingile û Mingile" de qehremanî.....	164

KILMNUŞTEYÎ

<i>c.</i>	cîld
<i>ç.</i>	çap
<i>çc</i>	çimeyo corên
<i>çev.</i>	çeviren
<i>Dr.</i>	Doktor
<i>j.</i>	jimar
<i>r.</i>	rîpel
<i>ûêb.</i>	û ê bînan
<i>ûsn.</i>	û sêy nînan
<i>V</i>	versîyon

BEŞO YEWIN

1. DESTPÊK

Goreyê melumatê Teşkilatê Perwerde Zanist û Kulturî yê Miletanê Yewbîyayan (UNESCO) ra rîyê erdî ser o 6700 ziwanî estê, la çî heyf ke nê ziwanan ra 2400 ziwanî binê xeterê vîndîbîyayîşî de yê. Kirmanckî zî nînan ra yew a.¹

UNESCO ma hişyar keno, la nêşkeno kirmanckî bixelisno. Ê ke kirmanckî xeterê vîndîbîyayîşî ra bixelisnê kirmancî bi xo yê. Bê kirmancan tu kes nêbeno dermanê kirmanckî. Çunke ziwan ganî bêro qiseykerdiş, binusîyo û biwanîyo. Nê zî ancax kirmancî eşkenê bikê.

Temamê dinya de sîstemê îdareyî goreyê zerrîya hukumdaran dîzayn benê. Kam ziwan yan zî kulturî biwazê aver benê, îmkananê dewlete seba ê ziwan û kulturî xebitnenê. La ziwan û kulturê bînî ke binê kontrolê înan de ciwîyenê ser o polîtîkaya asîmîlasyonî ramenê.

Verê cû sanikan têkilîya extîyaran û nevîyanê (tornanê) înan xurt kerdêne, labelê nika, nevîyan rê qalîkerdişê sanikan wa ca de bimano, extîyar û qijî qet yewbînan fehm nêkenê. Herçiqaş kokimî kirmanckî qisey bikê zî tutê (domanê) kirmancan bi tirkî qisey kenê (zafêr tutê ke şaristanan de benê pîl).

Seba ke ma polîtîkaya asîmîlasyonî pûç bikerê û ziwanê xo nê xeterî ra bixelisnê, ça de kokimê ma estê, ganî ma înan bivîne û edebîyatê fekkî ser o hişê înan de çî esto qeyd bikerê, biresne neslê neweyî.

¹ <http://www.dunyabulteni.net/haber/254432/unesco-zazaca-ve-lazca-dilleri-kaybolmak-uzere>
(resayîş: 05.12.2016)

1.1. Amancê Cigêrayîşî

Nê serranê peyênan de folklorê kirmancan ser o gelêk xebatê erjayeyî bîyê. Labelê ma şîrê kamcîn qeza yan zî dewe, muheqeq ma rastê malzemeyanê folklorîkan yê ke hema arê nêdîyayê û nênusîyayê yenê. Lazim o ke xebatê folklorîkî bizêdîyê.

Heya nika zafê mintiqayan de, bi versîyonanê xo yê cîyayan, sanikî arê dîyayê û kovar yan zî kitabana de weşanîyayê. Nê versîyonê sanikan goreyê mintîqa ra bedilîyenê. No xusus sanikanê kirmancan de, seba ke xebata standardkerdişî erey dest pêkerdo û perwerdeyo pêroyî û plankerde çin o, hîna baş aseno.

Ma na xebata xo de mintiqaya Licê ra 12 sanikî sey nimûneyî girewtê û ê û tayê versîyonê mintiqayanê cîyayan pêvero nayê. Ma waşt cewabê nê hîrê persan tesbît bikê:

•Gelo goreyê mintiqayan ra qehremanê versîyonanê sanikan senî bedilîyayê û nê bedilîyayîşan mûnitişê hedîseyan ser o senî tesîr kerdo?

•Goreyê mintîqa ra versîyonan de kamcîn motîfî ca gêne û reyna kar/têgêrayîş/objeyê ke şekil danê motîfan goreyê mintîqa ra senî bedilîyayê?

•Goreyê mintîqa ra versîyonanê sanikan de mûnitişê hedîseyan senîn o?

Seba cewabê nê persan, 12 sanikî û 29 versîyonê înan hetê qehreman, motîf û rêzkerdişê hedîseyan ra pêvero nîyayê û goreyê qehreman û motîfan tesnîf bîyê.

1.2. Metodê Cigêrayîşî

Destpêk de lîsteya sanikanê ke mintiqaya cigêrayîşî de vajîyenê ameye hazirkerdiş. Na lîste ra heşt sanikî fekê vatoxan ra qeyd bîy û nusîyay. Çar sanikî zî çimeyanê nuştekiyan ra neql bîy. Nê çar sanikî, seba ke mintiqaya Licê ra teber zî bi versîyonanê xo yê cîyayan hîna zaf arê dîyayê, tercîh bîy.

Seba pêveronayîşî, çimeyê ke malzemeyê folklorîkî yê nuşteki tede ca gêne ameyî tesbîtkerdiş û înan ser o cigêrayîş virazîya. Tesbîtkerdişê versîyonan ra pey, nê versîyonê hetê motîf, qehreman û mûnitişê hedîseyan ra pêvero nîyay.

Destpêkê pêveronayîşî de derheqê sanike de tayê melumatê ke tesbît bîyê, ca gênê. Cewabê persanê sey "Sanike kamcîn çeşîtê sanikan ra ya?", "Zafêr kamcîn mintiqayan de arê dîyaya?" ûsn. nusîyay.

Versîyonanê her sanike de qehremanê ke estê, goreyê karê xo ra, hemverê yewbînan de nusîyay. Bi nê şeklî, versîyonî ra versîyonî bedilîyayîşê qehremanan tesbît bi û mûnitişê hedîseyan de tesîrê bedilîyayîşê qehremanan ame dîyayîş.

Motîfê ke versîyonanê sanikan de ca gênê, goreyê katalogê Stith Thompsonî yo ke bi "*Motif-Index of Folk-Literature*"î name bîyo tesbît bîy û bi hûmara versîyonan, her motîf kamcîn versîyonan de ca gêno ame dîyarkerdiş.

Seba ke versîyonê sanikan hema-hema her mintiqa de bi fekêkê cîyayî nusîyayê, kar/têgêrayîş/objeyê ke şekil danê motîfan goreyê formanê fekê mintiqayan ra tesbît bîy. Nê objeyan² ra, êyê ke eynî karî kenê hemverê yewbînan de nusîyayê. Sey nimuneyî: Sanika "Eyşik û Fatik" de "qevda derzînan" û "esteyê marî" herçiqas ke di objeyê cîyayî bibê zî seba ke eynî karî kenê hemverê yewbînan de nusîyayê.

Bi pêveronayîşê kar/têgêrayîş/objeyan, hemparî û cîyayîya versîyonan hetêkê bînî ra ameye tesbîtkerdiş.

Na xebate çar beşan ser o yewbînan ra cîya bîya. Beşo yewin bêşê destpêkî yo.

Beşê dîyinî de ma çekuya folklorî, çend xebatanê verênan yê ke derheqê folklorê kurdan de yê, qehreman û motîfanê sanikan û katalogê Stith Thompsonî ser o vindetê.

Beşê hîrêyinî de metnê 12 sanikanan estê û versîyonê cîya-cîya yê nê sanikan hetê qehreman, motîf û mûnitişê hedîseyan ra pêvero nîyayê; bedilîyayîşê objeyan yê ke şekil danê motîfan ameyê tesbîtkerdiş.

Beşê çarinî de tesnîfê qehreman û motîfan bîyo. Nê beşî de goreyê hûmara sanik û versîyonan ra îndeksê qehreman û motîfan nusîyayê.

² Na xebate de çekuya "obje"yî herinda çekuyanê "kar/têgêrayîş/obje"yî de ameya xebitnayîş.

1.3. Çarçewaya Cigêrayîşî

Seba na xebate ma dewanê Licê ra Comelaş de heşt sanikî arê dayê. Ma nê sanikî sey vatişê vatoxan nuştê. Çar sanikî zî ma çimeyanê nuştekiyan ra neql kerdê.

Seba pêveronayîşî, versiyonê nê sanikan yê ke mintiqayanê cîya-cîyayan de arê dîyayê û verê neşr bîyê, tesbît bîyê. Zaf versiyonê tayê sanikan çimeyanê nuştekiyan de estê. Ma nînan ra çend versiyonî seba pêveronayîşî weçînayê. Mavajî, versiyonanê sanika "Waya Hîrê Birayan" ra ma panc versiyonî weçînayê.

Weçînayîşê versiyonanê weşaniyayîyan, goreyê di krîteran ra bi. Krîtero yewin mintiqa ya. Versiyonî mintiqayanê cîya-cîyayan ra ameyê weçînayîş û mintiqayê ke yewbînan ra dûrî yê tercîh bîyê. Krîtero dîyin muhtewa ya. Versiyonê ke hetê hedîseyan ra muhtewaya înan cîya ya tercîh bîyê.

BEŞO DÎYIN

2. FOLKLOR Û EDEBÎYATÊ ŞARÎ

Folklor, zanisto ke bi goreyê tayê metodanê xo kulturê madî û menewî yê şarî ser o cigêrayîş keno, înan kom keno, sefênenê û tehlîl keno yo. Çekuya folklorî di çekuyanê îngilîzkî ra virazîyaya: “Folk” şar û “lore” zanist yan zî cigêrayîş³. Goreyê Celadet Bedirxanî ra “folklor zanayîş yan zanistîya şarî yo”.⁴

Wexto ke behsê folklorî beno zaf rey tena govende yena hişê ma. La folklor de tena govende ney, erf û edet, kultur û ciwîyayîşê şarî zî ca gênê. Bîr û bawerî, erf û edet û kulturê şarî mintiqa ra mintiqa yewbînan ra cîya benê. Wexto ke hema nuştîşî dest pênerdîbi, şarî fikr û bawerîyê xo bi formê fekkî îfade kerdinê. Ê formê fekkî nika sey mîtos, efsane, destan, sanike, çibenok, deyîre, vateyê verênan ûsn. yenê namekerdiş.⁵

Folklor zanistêko beşerî yo. Nê semedî ra folklor, goreyê babeta ke ser o xebitîyeno, zanistanê bînan yê sey tarîx, ziwannasî, cografya, komelnasî, merdimnasî, nîjadnasî, psîkolojî, edebîyat ûsn. de têkilî ronano.⁶ Verê nuştîşî, دنیا ser o meseleyê ke qewimîyayê, bi saya malzemeyanê folklorîkan mîyanê şarî de mendê. Sey nimûne, wexto ke tarîxê kurdan ser o melumat yeno nuştîş, zaf rey dengbêjan ra hetkarî gêrîyena.

³ Arnold van Gennep, *Le Folklore: Croyances et coutumes populaires françaises*, Librairie Stock, 1924, r. 6. ra neqlkerdax: Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, *Folklorê Kurdî*, Artuklu Üniversitesi İstanbul, 2013, r. 11

⁴ Celadet Bedîrxan, “Ferhengok”, *Hawar*, j. 30, Şam, 1941, r. 759

⁵ Izedîn Mistefa Resûl, *Lêkolînewey Edebî Folklorî Kurdî*, Weşanxaneyê Arasî, ç. 3., Hewlêr, 2010, r. 11 ra neqlkerdax: Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, 2013, r. 12

⁶ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, *Folklorê Kurdî*, 2013, r. 32

Folklor, t kil ya tewr p le edeb yat  de ronano. Ma e ken  vaj  malzemey  folklorîkî edeb yat  xurt ken . Eke ma eseran  ke destan  "Mem  Alan"  ser o nus yay  tena b yar  çimanê xo ver z  ma do munasebet  folklor   edeb yat  fehm bik . Destan  "Mem  Alan"  ser o "Mem   Z n" a Ehmed  Xan , ar kerdey  kurdnas  fransiz  Roger Lescot , p yes  Evdirehman Rahm  Hekar  amey  nu ti . Yew malzemeyê folklor k  ra eser  edeb  y  c ya-c yay  nus yay . Ro an Lezg n   N. Celal  metn  destan  Mem  Alan  tercumey  kirmanck  z  kerdo.⁷

Her iqa  ar kerdi  malzemeyanê folklor kan seserra 17. de dest p bik  z   ore   Fransa y  serra 1789  ra pey h na z diyay . R ber ya  air  alman  Johann Gotfried von Herder  de, ro inv r  ewropayij  m yan  ziwana, sanik   dey ran   ar  de g ray  ruh   ar . Almanya de her di biray  Grimm , Norwe  de Absj rnsen   Moe, F nlanda de Elias L nnrot   her di Krohn , Sirbistan de Vuk Karadzi ,  rlanda de Douglas Hyde malzemeyan  folklor kan ser o xebit yay .⁸ Aseno ke Ewropa de seba ar kerdi    qeydkerdi  malzemeyan  folklor kan xebat ka xurte dest p kerdo.

Seserra 17. de malzemey  folklor k  y  kurdk  z  ar  diyay . Gorey  nu ti  Ramazan Pertev , ar iv  Alaksandre Jabay  ra fehm beno ke seserra 17. de Mela M say  Hekar  pancas ra zaf r sanik  ar  day    sey nesr  nu t . Yew kopyaya dijital ya n  ar iv , 2013 de het   ax  Mayzanist  Ziwana   Kultur  Kurdan y  Un vers teya Art kl y  ya M rd n  ra Petersburg ra ameye girewti    nika M rd n de ya.⁹

Folklor  kurdan de xebat  Elaedd n Seccad  cay ko muh m g n . Elaedd n Seccad  t kil ya edeb yat  nu tek    fekk  ser o tesb t  kerd    dem k  derg  ra pey h kaye, sanik, destan   vateyan  ver nan ser o xebata xo ya ke he t c ldan ra viraz yaya daye we aneyene. Nu tox  na xebata xo ya ke mab n  serran  1957-1983

⁷ Roger Lescot, Mem  Alan, Kurmanckî ra taday  : Ro an Lezgîn & N. Celal , We anxaney  Ro na,  . 1., Dîyarbekir 2014

⁸ Richard M. Dorson, Günümüz Folklor Kuramları, Geleneksel Yayınları,  . 2. Ankara 2011, r. 25 ra neqlkerdox: Xebateke Girîng di Dîroka Folklor a Kurdî de: Kemal Fewz    Berhevkirina   rok n Kurdî, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 2., Bihar 2012, H mare: 3 r. 44-61

⁹ Ramazan Pertev, Edeb yata Kurd  ya Gel r  (Ed.): D rok-Teor -R baz-L teratur-Berawird -1, Avesta, Stenbol 2015, r. 249

de bîya, bi “Riştayê Mirwarî” name kerda.¹⁰ Arêkerdişê folklorê kurdan de xebata Heciyê Cindî zî muhîm a.

Folklorê kurdan de vateyanê verênan ser o zî xebatî bîyê. Xebata Şukrîye Resul Îbrahîmî na babete de xebata zanistî ya yewin hesibîyena. Nuştuxe serra 1977 de vateyanê verênan ser o bi ziwane Rûsî teza xo ya doktorayî hazir kerda û serra 1984 de Bexda de weşanaya.¹¹

Ma eşkenê folklorê kurdan di çimeyan ser o yewbînan ra cîya bikê: Demo klasîk û demo modern.

Folklorê kurdan de çimeyê verênî bi destê gêrayoxan nusîyayê. Gêrayoxê ke zafê înan teberê welatî ra ameyê, Kurdistan de cigêrayîşî kerdê û çîyê ke ameyê sereyê înan nuştê. Nê nuştayî, roja ma ya ewroyine de çimeyê demê klasîkî yê. Seyahetnameyanê Ewlîya Çelebî de erf û edet, ciwîyayîş û kulturê kurdan ser o melumatê muhîmî estê. Peter Lerchî 1856 de kampa eskeranê osmanîyan de kurmanc û kirmancan ser o zaf melumatî arê dayê. Serranê 1857-1858 de zî nê melumatî sey kitab neşir bîyê.¹²

Pêşengê folklorê kurdkî yê demê klasîkî Mela Mehmûdê Bazîdî yo. Mela Mehmûdê Bazîdî mabênê serranê 1797 û 1867 de ciwîyayo. Medresanê cîya-cîyayan de wendo û medreseya Bazîdî de derse daya. Mela Mehmûdê Bazîdî wexto ke Erzirom de muderrîsî keno, uca de Alaksandre Jabayî nas keno. A. Jaba o wext Erzirom de konsolosê Rûsya bîyo. A. Jabayî bi hetkarîya Mela Mehmûdê Bazîdî derheqê kurdan de melumatî arê dayê. Ewro na xebata A. Jabayî sey *Koleksîyona Jabayî* yena zanayîş. Bê hetkarîya ke daya A. Jabayî, folklorê kurdan ser o zaf eserê Mela Mehmûdê Bazîdî bi xo estê. Înan ra çend hebî nê yê: Adat û Rusûmatnameyê Ekradîye, Camîayê Rîsale û Hîkayetê Ekradîye, Kilam, Bêrîte, Gotinên Pêşîyan.¹³

Peynîya seserra 19. de tayê roşinvîr, sîyasetmedar û cigêrayoxanê Ewropa zî verê xo dayo Kurdistanî û folklorê kurdan ser o xebitîyayê: Yegîzarov, Prof. Albert

¹⁰ Rohat Alakom, Kürdoloji Bilimin 200 Yıllık Geçmişi, Deng Yayınları, İstanbul 1991, r. 174

¹¹ Şukriye Resul İbrahim, Pendî Pêşîyan û Qisey Nesteqî Kurdî, Naverokî Fikrî û Edebî, Bağdad 1984
ra neqlkerdax: Rohat Alakom, Kürdoloji Bilimin 200 Yıllık Geçmişi, 1991, r. 174

¹² Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, 2013, r. 53-54

¹³ Çc

Socin, Eugen Prym, K. Aygoni, Hugo Makas, Vladimir Minorsky, Prof. İosif Abgor Orbeli, Edward Neol, Roger Lescot, Basil Nikitine ûêb.¹⁴

Serra 1958 de Heciyê Cindî û Emînê Evdalî efsane, vateyê verênan, sanik û deyîran ser o yew xebata folklorîke kerda û Erîvan de çap kerda.¹⁵ Bê nînan Qanatê Kurdo, Mihemed Tewfîq Wirdî û Prof. Dr. Mihemed Mukrî zî folklorê kurdan ser o xebitîyayê.¹⁶

Xebatê ke cor ra behsê înan bi, zafêr hetê kurmancan ra û bi lehçeya kurmanckî bîyê. Kirmanckî de xebata nuşteki xeylî erey dest pêkerdo. Bitaybetî seba kirmancan çar weşanê muhîmî estê: *Tîrêj* (1979-1981), *Vate* (1997-...), *Şewçîla* (2011-...), *Newepel* (2011-2017). Nê çar weşanan ra tena *Tîrêj* nîme kirmanckî nîme kurmanckî ya.¹⁷ Hîrê weşanê bînî bi tamamî kirmanckî yê.

Tîrêj pêro pîya çar hûmarî vejîyaya. Hîrê weşananê bînan ra kovara *Vateyî* heya nika 55, kovara *Şewçîla* 15, rojnameyê *Newepelî* 100 hûmarî vejîyayê. Bê *Tîrêj* û *Newepelî* di weşanê bînî nika zî dewam kenê.

Bê nê çar weşanan, da-vîst serranê peyênan de xebatê ke malzemeyanê folklorîkan ser o bîyê, zêdîyayê. Kirmanckî de xebatê folklorîkî yê ke bîyê zafê înan sanikan ser o yê. Mintiqayanê cîya-cîyayan ra qasê 40 kitabê sanikan weşanîyayê. Nê kitabanan ra 18 kitabî bi tamamî kitabê sanikan ê. 11 kitabanan de sanik û malzemeyê folklorîkî yê sey deyîre, efsane ûêb. ca gênê. 11 kitabî zî sey kitabê domanan ê.¹⁸ Bê nînan sewbîna kovar û rojnameyan de zî malzemeyê folklorîkî yê kirmanckî weşanîyayê.

¹⁴ Çc

¹⁵ Heciyê Cindî û Emînê Evdalî na xebata xo ya ke pîya kerda bi "Folklorê Kurmanca" name kerda.

¹⁶ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, çc

¹⁷ Roşan Lezgîn & Harûn Bozkurt, "*Çar Estûnanê Edebiyatê Ma de Şîrî*", Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 52, Wisar 2017, r. 113

¹⁸ Mutlu Can, "*Bîblîyografyaya Sanikanê Kurdîya Kirmanckî (Zazakî)-II-*", Vate: Kovara Kulturî, Dewreyo Dîyin, Hûmare: 47, İstanbul, Zimistan 2016, r. 165

3. SANIKÎ Û TAYBETMENDÎYÊ SANIKAN

Sanikî mîyanê edebîyatê fekkî de cayê xo gêne. Ma eşkenê vajê edebîyatê kirmancan de qismo tewr bingeyên û dewlemend sanik ê. Tarîx de herçiqas hukumdari ziwan û edebîyatê kirmancan qedexê bikê zî nêşkayo sanikan ser o zêde ra tesîr bikê. Çunke bi saya vatoxan neslêk ra resayê neslê bînî.

Kirmancan piştîya xo bi koyan girê daya û ça de koyêk bîyo şîyê uca de ca dayo xo. Rojanê dergan yê hamnanî de xebîtiyayê û zexîreyê xo dekerdo kuwareyan, şewanê dergan yê zimistanî de zî bi saya malzemeyanê folklorîkan wextê xo vîyarnayo.

Kirmanckî de goreyê mintiqayan ra formê çekuya "sanike" zaf ê. Tayê formî wina yê: Estaneke, estaneke, estanik, estanike, estaniki, estoneke, estonike, istanik, istaniki, istonik, istoniki, istûnik, istûniki, ustonik, vistaneke, vistanik, vistanike, vistonik, vistûnik; hesanik, sanike, sonike, sonik, sûnike, sûnik, şanike, şonike...¹⁹

Seke aseno kokê forman yew o. Grûba Xebate ya Vateyî nê forman ra "sanike" û "estaneke" tercîh kerdê.

Cigêrayoxan îzahatê sanike ser o fikrê xo yê ke bingeyê înan eynî yo îfade kerdê. Çend pênasê sanike wina yê.

Goreyê Şükrü Elçinî ra, cayêkê nêdîyar de hîkayeyê/macarayê hedîseyanê şexsan û çî-mîyanê nêdîyaran ra sanike yena vatiş.²⁰

Pertev Naili Boratavî sanike wina îzah kerda: Sanikî vatişê kilmî yê ke sey nesrî vajîyayê yê. Tore û bawerîyanê dînî û pîlî ra xoser ê û rastî ra dûrî yê. Bi tamamî mehsulê xeyalan ê, hewce nêkeno ke bawerî bi hedîseyanê sanikan bibo.²¹

Saim Sakaoğluyî sanike sey, çeşitêkê vatişê fekkî yê ke tayê qehremanê înan heywan û çî-mîyê fewqaladeyî yê, hedîseyê înan welatê sanikan de vîyarenê,

¹⁹ Grûba Xebate ya Vateyî, Türkçe-Kirmanca (Zazaca) Sözlük/Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî), Weşanxaneyê Vateyî, Çapa Çarîne, İstanbul 2011

²⁰ Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, r. 368

²¹ Pertev Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat, 2. cilt, Adam Yayınları, İstanbul 1982, r. 75

herçiqaş mehsulê xeyalî bibî zî goşdarîkerdoxanê xo de bawerî virazenê yê, îzah kerda.²²

Cêr ra tayê taybetmendîyê sanikan nusîyayê:

Hedîseyê sanikan rastikên nîyê, xeyalî yê.

Qehremanê sanikan, sanike ra sanike bedilîyenê; rey esta însan ê, rey esta sewal (heywan) ê.

Tayê sanikî zaf derg ê tayê zî kilm ê. Sey nimûneyî, sanikê xeyalî derg ê, sanikê heywanan kilm ê.

Sanikî zafêr sey nesrî vajîyenê, la tayê sanikan de nezm û nesr pîya ca gênê.

Sanikan de sey yew eserê edebî, aşkera yan zî nimitikî mesajî dîyênê.

Sanikî tena seba tutan nêvajîyenê, xîtabê qij û pîlan pîya kenê.

Sanikê ke qehremanê înan hîrê/hewt wayî yan zî hîrê/hewt birayî yê, qehremano tewr muhîm yan waya qij a yan zî birayo qij o.

Sanikan de qehremanê başî qar û qotik biancê zî zaf rey resenê miradê xo.

Her mintiqa de sanikî bi tayê vateyanê standardan dest pêkenê û qedîyênê. Sanikanê ke mi arê dayê de vatoxan bi vateyê "*Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno*" dest bi sanike kerdo û bi vatêyê "*Vistanika min li dîyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran*" qedênaya.

Sanikê her milletî xususîyetanê ê milletî xo de muhafeze kenê.

Sanikî mîyanê xo de panc çeşitî yê:

-Sanikê Heywanan

-Sanikê Rastikênî

²² Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları: Metin Toplama ve Tahlil, Ankara 1973, r. 5

-Sanikê Xeyalî

-Sanikê Huyayîşî

-Sanikê Rêzilkî ²³

Herçiqaş cor ra sanikî, sey panc çeşitî nusîyayê zî nê çeşitê sanikan se ra se yewbînan ra cîya nîyê. Yanî mabênê nê çeşitan de sînoreko qetî çin o. Rey-rey sanikêka rastikên de ma rastê motîf yan zî qehremanêkê xeyalî yenê, rey-rey zî sanikêka xeyalî de hedîseyê rastikênî qewimîyenê.

Sanikan de sînore xeyalan çin o; qehremanî eşkenê heme çîyan bikê. Çîyê ke bêimkan ê çin ê. Qehremanê sanike rey esta hewt qatî şinê binê erdî, rey esta pelî nîyênê înan ra û firenê. Rey-rey heywanî yan zî dar û berî qisey kenê, çîyê bêganî ganî benê û bi kesîya însanî xemilîyenê.

Vladimir Proppî yew xebata xo de sanikanê xeyalîyan ser o tehlîlêk kerdo. Goreyê nê tehlîlî ra, bitayebetî sanikanê xeyalîyan de 31 fonksîyonê qehremanan estê.²⁴ Qehremanî goreyê nê fonksîyonan ra têgêrenê. Nê fonksîyonan ra çend hebî nê yê: Keye ra durîkewtiş, qehremanî rê qedexekerdîşê tayê çîyan, hetê qehremanî ra betalkerdîşê qedexeyî ûsn. Goreyê Proppî ra hewce nêkeno ke qehremanî her sanike de tamamê nê fonksîyonan bîyarê ca, rêzkerdişê hedîseyan de muheqeq tayê fonksîyonê qehremanan ca nêgênê. Diwês sanikê ke na xebate de ca gênê ra hîna zaf sanika "Waya Hîrê Birayan" de nê fonksîyonî asenê.

Babetê sanikan zafêr mucadeleyê başan û xiraban ser o yê.²⁵ Goşdarîkerdoxî zanê ke hertim qehremanê başî bi ser kewenê û bi na hêvîye goşdarîya sanike kenê.

Sanikî, edebîyatê fekkî yê şarî de bi metodê vatişî aj ra aj neql bîyê û resayê roja ma. Sanikî xezîneyê zıwan û kulturî yê. Sanikan de zafêr kultur û qaydeyê exlaqî bi motîfanê xeyalîyan û qehremananê efsûnîyan pêşkêşê goşdarîkerdoxan benê.²⁶

²³ Nadîre Guntaş Aldatmaz, Folklorê Kirmancan Ser o, Weşanxaneyê Roşna, Çapa 1., Dîyarbekir 2014, r. 48

²⁴ Vladimir Propp, Masalın Biçimbilimi, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, r. 28

²⁵ M. Öcal Oğuz vd., Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, 11. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, r. 153

Muhtewaya sanikan de erf û edetê şarî, bawerî û nîrxê madî û manewî bi sembolanê cîya-cîyayan cayê xo gêne.

Sanikî cuya ma ya rojane de tewr zêde tutan ser o tesîr kenê. Tena seba ke keyfê tutan bêro, wextê înan bi keyfweşî vîyaro nêvajîyenê. Tutê ke bi sanikan pîl bîyê, hetê ziwanî ra hîna leze aver şinê. Seba ke goşdarîkerdox ê, dîqetê tutan zêdîyeno û çarçewaya xeyalanê înan hîra bena.

Sanikan de çîyanê muhîman ra yew zî perwerdekerdişê tutan o. Sanikî, bitaybetî musayîşê ziwanî de, tutan ser o tesîrêko baş kenê. Çünke sanikan de cumleyê zaf dergî çin ê, eke bibê zî tay ê. Çekuyê karî zêde yenê xebitnayîş. Tede vateyê verênan û îdyomî ca gêne. Bi saya nînan zî tutî ziwanê xo hîna baş musenê. Yanî bi saya sanikan ziwan, netewe û nasname yenê şinasnayîş. Zaf ra tay qaydeyê exlaqî zî bi sanikan hîna weş yenê musayîş.

3.1. Hetê Şeklî ra Taybetmendîyê Sanikan²⁷

a) Sanikî sey nesrî vajîyenê. Tay bibê zî tayê sanikan de bi şeklê menzûmî vateyê estê. Nimûne:

Sanika "Waya Hîrê Birayan" de pîra dêwe kewena kêneke dima, yena verê berî û vana:

"Hirm û girmm

Tîzz kerena

Ber şiknena

To werena

Gişta qilanc mismisnena"²⁸

²⁶ Aliye Yılmaz, "Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri (Binbir Gece Masalları Örneği)", <http://sdu.dergipark.gov.tr/download/article-file/117870> (resayîş: 02.01.2016)

²⁷ Esma Şimşek, Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, Kültür Bakanlığı Yayınları, c.1, Ankara, 2001, r. 3-6

Sanikanê kirmanckîyan yê tayê mintiqayan de vateyê menzûmî zafane kurmanckî yê. Nimûne:

Sanika "Mela û Luy" de, Milanî (luya maye) veng dana tusikî (luyê nêrî) vana:

"Destan bavêje daran

Lingan bavêje kendalan"

Tusik zî vano:

" Çi destan bavêjim daran

Lingan bavêjim kendalan

Ez birim nava malan" ²⁹

b) Sanikan de destpêk û peynî de tayê vateyê standardî vajîyenê. Nê vateyê standardî şarî ra şarî, mintiqa ra mintiqa bedilîyenê. Nimûne:

"Cêk ben, cêk nîben"³⁰

"Cayk beno, cayk çin beno, Hoday ra pîlêr çew çin beno."³¹

"Mi ra zur, Hûmay ra raşt, mi ûja d' ca verda ez ûmeya" ³²

"Yi bi miradê xo şa benê, ma zî bi axret û îmanî şa benê"³³

"Sanika m' li dîyaran

Rehmet li dê û bavê guhdaran

Nelet bê şeytanê li ber dîwaran"³⁴

²⁸ No formel sanika "Waya Hîrê Birayan" de (versiyonê Comelaşa Licê) ameyo xebitînayîş.

²⁹ No formel sanika "Mela û Luy" de (Versiyonê Comelaşa Licê) ameyo xebitînayîş.

³⁰ Îsmet Bor, Vistanikê Dadîye Mi, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013

³¹ Sanikê ke mi pîrika xo Nedret Tektaş ra goştarî kerdî, bi nê vateyî dest pêkenê.

³² Bor 2013, r. 70

³³ Mintiqaya Licê de vajîyeno.

c) Sanikî goreyê fekê mintiqayan ra vajîyenê. Destpêkê sanika "Waya Hîrê Birayan" fekanê cîya-cîyayan de wina yo:

"Beno nêbeno. Keynekên bena. Na rocên kuçe di kay kena, wija d' çîyên beno vinî. Keyney heme sond wanenê, a vana:

Bi seredê birardê mi bo ki mi nêgiroto..."³⁵

"Cêk ben cêk nêben, yo kênek bena.

Kênek û çendnê kênekê hê sêr bûnî ya kay ken, ûhû a yo tîz kena.

A yo vûna:

-Sêr sarê biray min o pîl a mi nîkerd..."³⁶

d) Zereyê metnê sanikan de îdyomî, duayî, zewtî ûsn. ca gênê.

"Venik zûar dûna ci." ³⁷ (Îdyom)

"Sinc şero linga to ra heya derzîna mi nêbo dermanê aye çin bo."³⁸ (Zewte)

"Hûma herind dekir."³⁹ (Dua)

3.2. Hetê Muhtewa ra Taybetmendîyê Sanikan⁴⁰

a) Sanikan de qehremanê tilsiminî estê: Dêwî, cin û perî, heywanê ke qisey kenê, merdimê qijekî...

b) Sanikan de tayê cayê standardî estê: Peyê hewt koyan, peyê hewt koyan û hewt royan, peyê Koyê Qefî...

³⁴ Versiyonê ke Comelaşa Licê de arê diyayê bi nê formelî ameyê qedênayîş.

³⁵ Feyza Adabeyî, Estanekanê Sêwregi ra, Weşanxaneyê Vateyî, Îstanbul, 2005, r. 81

³⁶ Bor, 2013, r. 201

³⁷ Çc, r. 204

³⁸ Na zewte sanika "Waya Hîrê Birayan" de (versiyonê Licê) dîyêna.

³⁹ Bor, 2013, r. 65

⁴⁰ Şimşek, 2001, r. 3-6

c) Sanikan de hedîseyê tilsiminî estê: Qehremanî firenê, heywanî qisey kenê, dua û zewtî hertim qebl benê, bi metordanê ecêban nêweşî yenê dermankerdiş, merdimî benê heywanêk şinê koyan û reyna benê însan ûsn.

ç) Sanikan de qehremanê başî bi ser kewenê û xelate gênê, qehremanê xirabî zî hertim belayê xo vînenê. Mavaîjî sanika "Eysîk û Fatik"e de, Fatik zaf ecir ancena labelê peyêna peyêne lajê paşayî de bi miradê xo şa bena.

d) Sanikî karê perwerdekerdişî zî anê ca; bi saya sanikan ziwan, erf û edet, exlaq ûsn. yenê musayîş.

e) Metnanê sanikan de zaf taybetmendîyê kultur û folklorê şarî ca gênê: Zewac, têkilîya malbate, bawerî...

f) Sanikan de tayê qehremanê standardî estê: Waya hîrê birayan, pîre, dêw, mela, damêrrî, lajê paşayî, axa, verg, pisînge, heş ûêb.

4. SANIKAN DE QEHRAMAN, MOTÎF Û MÛNITIŞÊ HEDÎSEYAN

4.1. Qehreman

Wexto ke sanikan de behsê qehremanan beno, lazim o ke tena însanî nêrê hişê merdimî. Sanikan de bê însanî, cin û perî, heywanî, nebatî, çîyê razberî (soyutî) û çî-mî (eşya) zî sey qehremnanî ca gênê. Nê qehremanî sanikan de wayîrê taybetmendîyanê fewqaladeyan ê.

Qehremanî hîrê beşan ser o ameyê tesnîfkerdiş.⁴¹

a) **Însanî:** Nê qehremanan ra tayê sey karakteranê tîpolojîkan yê mîyanê şarî sanikan de ca gênê, tayê zî wayîrê xususîyetanê efsûnîyan ê û çîyanê fewqaladeyan kenê.

⁴¹ Saim Sakaoğlu & Zekeriya Karadavut, Halk Masalları, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, r. 6-7

Sanikan de zafane nameyê qehremanan nêvajîyeno. Qehremanê însanî, wexto ke yenê namekerdiş, nameyê sey paşa, lajê paşayî, cinîya paşayî, hîrê wayî, hewt birayî, daya (dadîya) kêna ûsn. yenê xebitnayîş.

Tay bibê zî tayê sanikan de ma rastê nameyê qehremanan yenê. Versiyonê ke na xebate de pêveronîyayê de nameyê sey Mam Fêriz, Fatike, Eyşike, Elik, Elîcan, Zîzan, Emer, Derwêş û Elî estê.

b) Heywanî: Heywanî sanikan de sey qehremanî bi di şeklî ca gênê: Heywanê rastikênî û çîyê (esteyê) ke sey heywanan asenê.

Heywanê rastikênî zafane sanikanê heywanan de ca gênê. Nê qehremanî sanikan de yew mana îfade kenê. Sey nimûneyî: Luy fenker a, heşe xêv a, manga hetkar a, verg hêzdar o ûsn.

Tayê qehremanê sey cin û perî yan zî însanî zî sanikan de bi şeklê heywanan ca gênê. Nê sanikan de cin û perî sey heywanan yenê tewsfkerdiş la sey însanî qisey kenê. Reyna sanikan de însanî bi zewt, dua yan zî bi sêhrî bedilîyenê, benê heywanêk (teyre, xezale, kel).

c) Qehremanê Fewqaladeyî: Qehremanê fewqaladeyî sanikan de zafane sey dêw, cin, perî û cadûye ca gênê. Sanikan de manaya nê qehremananê fewqaladeyan esta. Mavajî, dêw qehremanêko xirab o, hertim qehremanê başî de mucadele keno. Zafane peyê Koyê Qefî de, ge-ge zî rayîrê qedexekerdeyî ser o yo. Ganî dêw bi yew derbe bêro kiştiş, derba dîyine yan zî hîrêyine de reyna ganî beno. Xora dêw zî sanikan de bi nê vateyan kişttoxê xo teşwîqê derba dîyine yan zî hîrêyine keno: "*Destê to zergûn bê, yewna piro de*", "*Şertê Homayî hîrê derbî yê*"...

Dêw zaf hêzdar o la hende zî xêv o. Zafane hetê birayê qijî ra yeno kiştiş.

Cadûye sanikan de qehremanêka xirab a. Sanikan de husn û cemelê cadûye ser o tewsfê ecêbî yenê kerdiş.

Tayê sanikan de nebatî, objeyî yan zî çî-mîyê bînî sey qehremanê fewqaladeyî ca gênê. Ma nê qehremanî, beşê "7.3.Qehremanê Fewqaladeyî" de tesnîf kerdê.

4.2. Motîf

Çekuya "motîf"î eslê xo de latînkî ya (motîvum). Termê motîfî hîna zaf edebîyat û folklor de (destan, sanik, hîkaye, efsane fikra ûêb.) yeno xebernayîş la bê nînan huneranê bînan de zî bi manayanê xo yê cîyayan ca gêno.⁴²

Derheqê termê "motîf"î de çend îzahatî wina yê:

Beşê ke eynî eser yan zî eseranê tewir bi tewiran de bi cîyayîyêka qije yenê tekrarkerdiş ra motîf vajîyono.⁴³ (Edebiyat Ansiklopedisi)

Motîf, bi parçeyê tewr qijî hikayekerdîş o.⁴⁴ (Max Luthi)

Parçeyê tewr qij yê sanike ke verê cû ra wayîrê qabilîyetê ciwîyayîşî yo ra motîf yeno vatiş.⁴⁵ (Stith Thompson)

Motîfî parçeyê fewqaladeyî yê. Muhtewaya sanikan de her parçe sey motîfî nîno qebulkerdiş, lazim o ke parçeyî de sêhr yan zî fewqaladeyî bibo. Nimûne:

Kêna nişena here û şina. (Seba ke fewqaladeyî çin a motîf nîyo.)

Kêna nişena hera herrine û şina. (Seba ke fewqaladeyî esta motîf o.)

Tayê taybetmendîyê motîfan wina yê:⁴⁶

- Motîfî wayîrê qabilîyetê ciwîyayîşî yê.
- Motîfî parçeyê tewr qij yê vatişî yê, nîne parçekerdîş.
- Motîfan ra muhtewa yena meydan.

⁴² Çc

⁴³ Edebiyat Ansiklopedisi, 1991 r. 216 ra neqilkerdox: Bünyamin Demir, Çîrokê Kurdî li Gorî Motîf Îndeksa Stith Thompson (Bi Nimûneyên Çîrokên Mîrze Mihemed), (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye, Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî, Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan), Mêrdîn 2016, r. 6

⁴⁴ Sakaoğlu & Karadavut 2013, r. 23

⁴⁵ Saim Sakaoğlu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, Ankar Basımevi, Ankara 1980, r. 24

⁴⁶ Bünyamin Demir, Çîrokê Kurdî li Gorî Motîf Îndeksa Stith Thompson (Bi Nimûneyên Çîrokên Mîrze Mihemed), (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbiyaye, Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî, Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan), Mêrdîn 2016, r. 8

- Çîyê fewqaladeyî sey motîfî yenê qebulkerdiş.
- Motîfî zereyê xo de vateyanê nimateyan muhazeze kenê.
- Kulturanê cîya-cîyayan de bi eynî mana yan zî bi manayê ke eksê yewbînan de yê yenê xebitnayîş.

Xebatê kê motîfan ser o bîyê, seserra 19. de dest pêkerdo. Nê xebatî seserra 20. de resayê merhelayêka muhîme. Xebata tewr averşiyayî, xebata Stith Thompsonî ya.

Reya verên termê "motîf"î ser o Alexander Nikolayevich Veselovsky vindeto, derheqê nê termî de îzahatê xo kerdê. Peynîya xebata xo de (1913) kitabê xo *Peotîka Syuzhetov* (Peotîkaya Tarîxî) weşanaya.⁴⁷

Goreyê Veselovsky ra, bingeyê babete de yewbîyayîşê motîfan esto. Yew motîf zafê babetan ra yeno girêdayîş. Rêzbîyayîşê motîfan ra babete virazîyêna, babetan de zî bedilîyayîş esto. Motîf babete ra ver yeno.⁴⁸

Seba ke na xebate de, motîfî goreyê katalogê Thompsonî tesnîf bîyê, ma cêr ra katalogê Thompsonî ser o hîna hîra vîndenê.

4.2.1. Îndeksê Motîfan yê Edebîyatê Şarî (Motif-Index of Folk-Literature)

Xebata tewr muhîma ke motîfan ser o bîya, xebata Thompsonî ya ke bi "*The Motif-Index of Folk-Literature*"yî (Îndeksê Motîfan yê Edebîyatê Şarî) name bîya.

Thompsonî na xebata xo reya verêne mabênê serranê 1932 û 1936î de weşanaya. Tayê îlaweyan ra pey, cigêrayoxî na xebata xo mabênê serranê 1955 û 1958î de sey şeş cîldan reya dîyine weşanaya.⁴⁹

⁴⁷ Çc, r. 6

⁴⁸ Propp 2017, r. 16

⁴⁹ Demir 2016, r. 29-30

Goreyê Thompsonî ra, seba ke malzemeyê folklorîkî roje bi roje zêde benê ganî bêrê plankerdiş. Nê fikrî ser o, peynîya keda çewres serran de, îndeksê motîfan ame hazirkerdiş û nêzdîyê 2500 rîpel de 45000 ra zafêr motîfan tede ca girewt.

Thompsonî xebata xo de, motîfî bi awayêkê sîstematîkî tesnîf kerdê. Vîst û hîrê beşê serekeyî yê ke goreyê babete ra yewbînan ra cîya benê, bi rêza alfabetîke ameyê rêzkerdiş. La seba ke têmîyankewtiş nêvirazîyo, çend herfê sey "I", "O" û "Y"yî nêxebitîyayê. Vîst û hîrê beşan ra binê her beşî de binbeşê cîyayî virazîyênê. Nimûne:

B. Heywanî

B0-B99. Heywanê Mîtolojîkî

B10. Cinawirê Mîtolojîkî

B11. Ejderha

B11.1. Kokê Ejderhayî

Katalogê Stith Thompsonî de vîst û hîrê beşê bingeyênî wina yê:⁵⁰

A. Motîfê Mîtolojîkî

B. Heywanî

C. Qedexe

D. Sêhr

E. Merg

F. Fewqaladeyî

G. Dêw

H. Îmtihan

⁵⁰ Stith Thompson, Motif-Index of Folk-Literature,
file:///C:/Users/Belgelerim/Downloads/11111Thompson_2016_Motif-Index.pdf

J. Biaqil û Xêv

K. Xapênayîş

P. Komel

Q. Xelat û Ceza

R. Tepîşte û Fîrar

S. Zordestîya Nêasayî

T. Cinsîyet

U. Tebîetê Cuye

V. Dîn

W. Taybetmendîyê Karakterî

X. Mîzeh

Z. Çeşîtê Motîfan yê Tewir bi Tewiran

4.3. Mûnitişê Hedîseyan

Mûnitişê hedîseyan de, hedîseyê ke sanikan de ca gêne goreyê semed û netîceyî ra yenê rêzkerdiş. Lazim o ke nê hedîseyî çarçewaya eynî bebete de bibê. Rêzkerdişê hedîseyanê cîya-cîyayan yê ke hetê semed û netîceyî ra yew têkilîya xo çin a, sey mûnitişê hedîseyan qebul nêbenê.

Bingeyê hedîseyanê sanikan de yew mucadeleyo fewqalade esto. No mucadele, mabênê însan û însanî, însan û heywanî, însan û qehremanê fewqaladeyî, heywan û heywanî, însan û objeyî, heywan û objeyî ûsn. de vîyareno. Hedîseyê ke mabênê nê qehremanan de vîyarenê goreyê yew rêze ra yenê mûnitiş.

Mûnitişê hedîseyan çiqas xurt bibo, goşdarîkerdoxî sanike ra hende tehm gênê. No zî nîşan dano ke vatoxî mûnitişê hedîseyan ser o zaf tesîr kenê. Her vatox goreyê xo ra hedîseyan mûneno. Vatox derheqê vatişê sanikan de çiqas biqabîlîyet bo, mûnitişê hedîseyan hende serkewte yo.

Ma na xebata xo de versiyonê ke pêveronayîş de ca gênê, hetê mûnitişê hedîseyan ra zî pêvero nayê.

5. VERSİYON Û VARYANT

Îzahatê versiyon û varyantî ser o di fikrê cîyayî estê. Goreyê fikrêkî ra, manaya nê di terman eynî ya. Cigêrayoxî nê çekuyan ra kancîn çekuye biwazê, eşkenê aye bixebitinê.

Stît Thompson seba versiyon û varyantî wina vano: Mabênê nê her di çekuyan de cîyayî çin a, kancîn çekuye vernî bêro hişê merdimî, merdim eşkeno a çekuye tercîh biko û bixebitino.⁵¹

Fikro dîyin her di terman yewbînan ra cîya qebul keno, vano versiyonî bedilîyenê û nê bedilîyayîşî ra varyantî virazîyênê. Pawitoxê nê fikrî Alan Dundes o.

Alan Dundes seba versiyon û varyantî wina vano: Eke yew merdim des metnanê yew sanike ser o vindero û analiz bikero, cîyayîya versiyon û varyantî fehm keno. Yanî her metn yew versiyon o, la versiyonê ke formanê pêroyîyan ra zaf yan zî tay dûrî kewtê sey varyantî yenê qebulkerdiş.⁵²

Goreyê nê melumatî ra her varyant yew versiyon o la her versiyon yew varyant nîyo.

Alan Dundesî, goreyê nê îzahatê xo ra cîyakerdişê versiyon û varyantî de di zehmetîyê bingeyênî vatê: Cîyakerdişê versiyon û varyantî de, kancîn formê sanike

⁵¹ M. Öcal Oğuz, "Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eşmetin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu", file:///C:/Users/Belgelerim/Downloads/PdfViewer%20Varyant-versiyon.pdf

⁵² Çc

sey formê bingeyênî yeno qebulkerdiş? Yew versiyon seba ke sey varyantî bêro qebulkerdiş, lazim o ke çiqas bibedilîyo?⁵³

Seke ma verê cû zî vat, sanikan de tesîrê vatoxan esto. Her versiyon, mehsulê vîrê vatoxî/e yo. Beno ke sanike tam nêro vîrê vatoxî/e û kêmi bivajîyo. Reyna beno ke teyê hedîseyî sanike de çin ê la vatoxî hişê xo ra nayê pêra û sanike deforme kerda. Ganî tesbîtkerdişê versiyon û varyantî de deforme û varyantbîyayîş yewbînan ra bêrê cîyakerdiş.

Herçiqas ke cîyakerdişê versiyon û varyantî de cewabê persanê muhîman bellî nêbo zî goreyê ma ra îzahatê Alan Dundesî rast o û ma tesbîtê xo goreyê nê îzahatî ra kerdê.

Na xebate de her metnê sanike sey yew versiyonî qebul bîyo û pêveronayîş de zî wina name bîyê. La tayê versiyonî hetê ma ra sey varyantî vînîyayê. Ma nê tesbîtê xo, seba ke zaf têmîyankewtiş nêvirazîyo, tena cênotan de îfade kerdê.

⁵³ Çc

BEŞO HÎRÊYIN

6. SANIKÎ

6.1. Luy û Mela⁵⁴

Cayk beno, cayk çin beno, Homyî ra pîlêr çew çin beno. Rocêk mela xo rê şino cit. Yew luy melayî vînena û çimanê xo rişta yi ro pîs kena. Melayî hema lijneyêk hêga cit nêkerdo, luy yena cayê melayî, hal û hewalê yi pers kena û vana:

-Xal mela, ez wazena to di bibî heval. Mela zî qebul keno û luy û mela benê hevalê yewbînan. Mela cit keno, luy zî melayî di şina serê lijneyî û reyna agêrena binê lijneyî.

Şand dîyêno, mela gayanê xo akeno û keno gi misas û nîreyê xo serê dar di birono. Luy vana:

-Xal mela, hewce nêkeno ti misas û nîreyê xo bidê serê dar. Ena mintiqa di pîlê luyan ez a. Ez nêverdena çew rişta to bero.

Mela luy ra înan keno, nîre û misasa xo bi rişta xo ra, binê dar di roneno û şino kê xo. Senî mela şino keye, luy şina rişta melayî gêna bena qula xo.

Mela, roco bîn şino mîyanê hêgayî, ewnêno gi rişta yi çin ya. Fam keno gi luya fenker yi xapênayo û rişta yi berda. Werzeno yeno keye, qerêno, zerrîya yi bena teng, nêzano se biko.

Herê melayî, melayî ra vano:

⁵⁴ Mi na sanike fekê Zekî Tektaşî ra arê daye. O, dewa Comelaşe de ciwîyeno, 49 serre yo.

-Ti bîya qinyatêk cew bid mi, ez go şêrî rişta to bîyarî.

Mela qinyatêk cew dano herî. Her tamamê cewî weno, maseno beno sey sîxorikî û şino verê qula luy di derg beno, xo dano hewnê mergî.

Serê sibayî dîyêno, milanî [cinîya tusikî ya] yena verê berê qul. Ewnêna gi yew her verê berê qul di kewte yo. Agêrena zereyê qul, tusikî hewno şîrin ra werznena, vana:

-Tuso, mi emşo hewnêk dî; ma şî verê berê qul, yew her uca kewte bi. Ma rişta melayî eşt milê to û herî. Ma yi kaş kerd zere û bi aşman xo rê werd.

Tusik vano:

-Herê ez gi zana, ti kê şêxan ra ya, muhaqeq hewnê to raşt o.

Şinê verê berê qul. Çi vînê! Yew her hanî yo verê qul di kewte yo.

Tusik vano:

-Milanî, herê mi to ra nêva ti kê şêxan ra ya.

Tusik û milanî şinê rişta melayî anê, milê tusik û herî ra girê danê û kenê gi kaşkê zereyê qul. Zirtî ginena herî, werzeno û bi çargamî hetê kê melayî ra vazdeno, tusik zî dima herî kaş beno.

Milanî pey ra veng dena, vana:

-Tusooo! Destan bavêje daran, lingan bavêje kendalan.

Tusik vano:

-Çi destan bavêjim daran, lingan bavêjim kendalan, ez birim nava malan.

Û her rişta melayî bi tusikî ra ano verê berê melayî.

Mela tusikî gêno, ganî ganî poste keno. Temamê leşa tusikî sol keno û yi erşaweno. Leşa tusikî gonî gonaşêrî mîyan de manena.

Milanî dima tusikî yena û gêrena yi. Çim ginena tusikî la yi nas nêkena, xo rê xo di vana "hela ez tusîkî enî ra pers bikî, yi tusîkî dîyo yan nêdîyo" û vana:

-Lo lo kurtikboroo, kurtiksooro! Te zavayê mala bavê min nedîtîye?

Tusik vano:

-Herê herêê herêêê! Kurtikborê te jî ez, kurtiksoorê te jî ez, zavayê mala bavê te jî ez, tu bişev bibîne xewnan, ez biroj bibînim ecêbên giran.

Vistanika min li dîyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.1.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Luy û Mela"yî

Sanika "Luy û Mela"yî sanikêka rêzilkî ya. Însan û heywanî pîya sanike de ca gênê. Sey her sanika rêzilkî, na sanike de zî mûnitişê hedîseyen xurt o. Sanike de qehremano ke nîyetê ey xalis o (mela) û qehremana ke bi fen û fêlanê xo namdar a mucadele kenê.

Qasê ke ma tesbît kerd, na sanike bi lehçeya kirmanckî, tena mintiqaya Çewlîgî de hetê Çetîn Satıcı ra arê dîyaya.⁵⁵ Yew versîyonê na sanike zî Pîranê (Dicle) Dîyarbekirî de Halime Yıldırım fekê dadîya xo ra arê dayo, la no versîyon bi tirkî nusîyayo. Muhsine Helimoğlu Yavuz xebata xo ya "Masallar ve Eğitimsel İşlevleri" de bi nameyê "Hoca ile Tilki" ca dayo nê versîyonê Pîranî.⁵⁶ Bi îhtimalo pîl no versîyonê Pîranî hetê vatoxe ra bi kirmanckî vajîyayo û dima tadîyayo tirkî ser, çunke şarê Pîranî kirmanckî qîsey kenê.

Nê pêveronayîşî de, versîyono ke Comelaşa Licê de arê dîyayo û versîyonê Çewlîgî pêvero nîyayê.

⁵⁵ Çetîn Satıcı (arêkerdox), "Mele û Lûye", *Şalil û Bilbil*, Mezopotamien-Verlag, Köln, 2007, r. 17-19

⁵⁶ Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Cumhuriyet Kitapları, Dördüncü basım, İstanbul, 2009, r. 449-450

6.1.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Comelaşa Licê

Arêkerdax: Îhsan Tektaş

Mela

Tusik (luyo nêrî)

Milanî (luya makî)

Herê Melayî

2. Çewlîg

Arêkerdax: Çetîn Satici

Mele

Atirxan (luyo nêrî)

Arise (luya maye)

Hero Qantir

Her di versîyonanê sanike de zî çar qehremanê ke karê înan eynî yo estê. Reyna her di versîyonan de goreyê mintiqayan ra nameyê luyan esto. Qehremanan ra "mela", her mintiqa de zaf ra tay bi eynî rolî sanikan de cayê xo gêno. "Mela" nê versîyonan de zî qehremanêko saf û pak o û eynî wextî de mexdur o. "Tusik" (Atirxan), wayîrê fenan o. No xususê "tusik"î versîyonê Comelaşa Licê de hîna baş aseno.

"Milanî" (Arise), cinîya "tusik"î ya. Her di versîyonan de rolê "milanî" cîya yo. Versîyonê Comelaşe de tena hewn vînena û wexto ke "tusik" herî dima kaş beno, pey ra veng dana "tusik"î la versîyonê Çewlîgî de rolê "arise" (milanî) hîna hîra yo; "arise" heyfê mêrdeyê xo Atirxanî melayî ra gêna.

"Herê melayî" (hero qantir), melayî rê beno çare û şino "rişt"a (qayîş) melayî, bi tusikî ra ano keye.

Qehremanê versîyonan nêbedilîyayê, tena nameyê her di luyan goreyê mintiqa ra bedilîyayo.

6.1.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî

P120. Merdimê dînî

Yew melayo ke heywanan de qîsey keno esto. (V1, V2)

P411. Cityer

Cityer bi gayan hêgayê xo de cite keno. (V1, V2)

B211.2.5. Luya ke qisey kena

Luy (Tusik) melayî de qisey kena. (V1, V2)

K300-K499. Dizdî

Luy rişta/qayîşê melayî diznena. (V1, V2)

B211.1.3. Hero ke qisey keno

Herê melayî melayî de qisey keno. (V1, V2)

Q190. Xelatê muxtelîfî

Mela qinyatêk cew dano herî, her şino rişta melayî ano. (V1)

F1068. Hewno rastikên

Luy (Milanî/Arise) hewnê xo de vînena ke yew her ha verê qul de kewte yo û hewnê xo mêrdeyê xo rê vana. (V1, V2)

K1860. Bi mergê sexteyî xapênayîş

Herê melayî verê qula luy de rokeweno û xo nano hewnê mergî. (V1, V2)

K522. Teqlîdê mergî kerdiş û remayîş

Herê melayî rişta/qayîşê melayî bi luy ra ano. (V1, V2)

Q212. Dizdî yena cezakerdiş

Mela luy (Tusik/Atirxan) ganî ganî poste keno. (V1, V2)

Mela leşa luya postekerdî sole keno. (V1)

B299.1. Heywanî însanî ra heyfê xo gêne

Luy (Arise) bi tewreyê tir û fisan melayî kişena û heyfê mêrdeyê xo (Atirxan) gêna. (V2)

Luy çimanê melayî vejena û gîyê xo dekena cayê înan. (V2)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Ju beno ju nêbeno, wextê evilî de dewê de melê beno. (V2)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Seke cor ra aseno, hedîseyanê verênan yê versîyonanê sanike de eynî motîfî ca gênê. La hedîseyanê peyênan de goreyê versîyonî ra mîtfî yewbînan ra cîya bîyê.

Versîyonanê sanike de, goreyê mintiqa ra, tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Comelaşa Licê	Çewlîg
Cit	Cîte
Nîre	Nîre
Rîşt	Qayîş
Hewn	Hêwn
Cew	-
Postekerdîş	Postekerdîş
Sol	-

-	Manike
-	Tir û Fis
-	Areya
-	Cew
-	Çim
-	Gî

Her di versiyonan de formê karan/objeyan yê ke karê înan eynî yo hemverê yewbînan de nusîyayê. Motîfê ke versiyonê bînî de ca nêgênê hemverê înan veng verdîyayo (temamê pêveronayîşan wina yê). Destpêk de versiyonanê sanike de eynî objeyî ca gênê. La versiyonê Çewlîgî de, seba ke hedîseyê peyênî cîya yê, objeyê cîyayî estê. "Nîre", "rişt" (qayîş), "hewn" û "postekerdîş"î her di versiyonan de seba eynî karî ameyê xebitnayîş.

Herçiqas "cew" her di versiyonan de ca bigîro zî goreyê versiyonî ra karê "cew"î bedilîyeno. Versiyonê Comelaşe de herê melayî seba ke şero riştayî melayî bîyaro, melayî ra qinyatêk "cew" wazeno. La versiyonê Çewlîgî de Arise seba ke heyfê Atirxanî melayî ra bigîro, manika tir û fis an ra vana "no cew o" û melayî xapênena. Mela boya tir û fis an ra mireno.

"Sole" tena versiyonê Comelaşe de esta. Ê postekerdîşê tusikî ra pey, seba ke cezaya tusikî hîna giran bibo yena xebitnayîş.

"Manike", "tir û fis", "areya", "çim" û "gî" tena versiyonê Çewlîgî de ca gênê û seba heyfgirewtîşî ameyê xebitnayîş.

"Arise" seba ke heyfê "Atirxanî" bigîro "tir û fis" an kena zereyê "manike" û bena "areya", vana "no cew o, mi rê bitehn". Mela senî "manike" akeno, tesîrê boya "tir û fis" an ra "çim"ê ey benê kor. "Arise" "çim" anê melayî vejena û "gî" yê xo kena cayê çimanê ey.

Goreyê bedilîyayîşê karan/objeyan ra, motîfê ke cor ra dîyayê versîyon ra versîyon bedilîyayê.

6.1.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Hedîseyê ke versîyonanê sanike de ca gênê têdima herikîyenê û yewbînan ra girêdaye yê. Seba ke hedîseyî mabênê însan û heywanan de vîyarenê dîqetê goşdarîkerdoxan hîna zaf ancenê. Xora goşdarîkerdoxê nê tewir sanikan zafêr tut ê.

Versîyonê sanike bi xapênayîş û dizdî dest pêkenê. Malzemeyê dizdî zî rişte ya (qayîş o). Rişte hem seba melayî muhîm a, hem zî seba ke posteyê heywanan ra virazîyêna luy rê cazîb a. Luy, bi fenan melayî xapênena û rişta ey bena. Versîyonê Comelaşa Licê de mela cezayêka pîle dano luy, aye erşaweno keye û sanike qedîyêna. Versîyonê Çewlîgî de zî mela ceza dano luy û luy (Atirxan) bi na ceza mireno. La nê versîyonî de "Arise" heyfê "Atirxan"î gêna.

Her di versîyonan de zî mubalexa esta. Ê hedîseyan ra aseno ke hetê mubalexa ra versîyonê Çewlîgî hîna serkewte yo.

Çîyo balkêş, versîyonê Comelaşe de mela eynî wext de cityer o û sewbîna karê ey çin o. La versîyonê Çewlîgî de mela hem cityer o hem zî arîwan o (mela goreyê cezaya "Arise" ra beno arîwan).

Her di versîyonan de zî xususê kesîya însanî dîyayê heywanan. Luy û her wayîrê wesfanê însanî yê: Qisey kenê, fikirîyenê, hewn vînenê û qalî kenê...

Her di versîyonan de zî bi lehçeya kurmanckî nê formelî ca gênê:

Versîyonê Comelaşa Licê de

Milanî: *"Tusooo! Destan bavêje daran, lingan bavêje kendalan."*

Tusik: *"Çi destan bavêjim daran, lingan bavêjim kendalan, ez birim nava malan."*

Milanî: *"Lo lo kurtikboroo, kurtiksoroo! Te zavayê mala bavê min nedîtîye?"*

Tusik: *"Herê herêê herêêê! Kurtikborê te jî ez, kurtiksorê te jî ez, zavayê mala bavê te jî ez, tu bişev bibîne xewnan, ez biroj bibînim ecêbên giran."*

Versiyonê Çewlîgî de

Arise: *"Lo lo, çox sor o çox moro, kerê mele hatîye ber derê me de ketîye, zirtîye xwe dayîye, Atirxanê min wenda bûye, te dîye an nedîye?"*

Atirxan: *"Lê lê, Arisê Arisek min a dînî, tu ra dikevî xewnek giranan dibînî, tu hîna pir hîkmetan serê me de tînî."*

Sey na sanike tayê sanikanê kirmanckîyan yê bînan de zî formelê kurmanckî yê menzûmî ca gênê. Seba nê rewşî di ihtîmalî estê: Yan eslê sanike kurmanckî bîya, badê cû bi lehçeya kirmanckî vajîyaya la formelê kurmanckî yê menzûmî muhafeze bîyê, yan zî seba ke vatişê sanike bale bianco û mûnitiş û herikîyayîşê hedîseyan hîna xurt bibo bi kurmanckî vajîyenê.

6.2. Luya Boçqol⁵⁷

Cayk beno, cayk çin beno, yew mela beno, xo rê gêreno malê Homayî. Rocêk reyna xo rê dewêk ra agêreno. Wextê nimacê yerî teng beno. Mela raştê yew eyneyî yeno, şino serê eynî, vano ez xo rê nimac bikî. Mela kurkê xo veceno, desmacê xo gêno û nimac keno.

Digûreyê koyî ra yew luy çim ginena kurkê melayî û xo rê xo di vana "gere ez bi fenêk kurkê melayî xo rê berî".

Luy xo dana serê kaşêk, kerran leyr (lêr) kena û vana "helala melala, li ser kurkê mamê mela; helala melala, li ser kurkê mamê mela".

⁵⁷ Mi na sanike fekê pîrika xo Netret Tektaş ra arê daya. A, Comelaşa Licê de ciwîyena, 85 serre ya.

Teq û reqa kerran ra mela kurkê xo war di verdeno û remeno. Luy şîna kurkê melayî gêna, dana xo ra û şîna mîyanê luyan û vergan di qurefî kena. Verê yin di fors erzena.

Rocêk raştê yew vergî yena. Verg luy ra pers keno, vano:

-To xo rê eno kurk ça ra ardo?

Luy vana:

-Ti xo rê se vanê! Bayê mi kurkçî, daya mi kurkçî, ez yin ra kewta kurkçî. Ma heme kurkderz ê û her roc ma keye di kurkan derzenê.

Verg vano:

-Zimistan serdîn o, şîma xêrê xo eşkenê mi rê zî yew kurk biderzê?

Luy vana:

-Ti eyb nêkenê! Ma rê panc-şeş bizan bîya verê qul. Ma go çendeyêk badê to rê yew kurkêko weş biderz.

Verg şîno bizan kişeno, ano verê qula luy di roneno û şîno. Luy bizan ancena zereyê qul û tede xenî bena.

Medeyk vêreno, verg şîno verê qula luy vano ez kurkê xo biwazî. Veng deno nêdeno hesêk luy ra nêvecêno, fahm keno gi luy yi xapênayo. Verg şîno yew kuya milderg ano, kerran keno zereyê kuy û verê qula luy di aleqnenno. Hewa (va) dano kuy ro, kuy şîna yena, bena req-reqa kerran. Luy tersena, vana muhaqeq verg ha verê berî di dindananê xo seqêneno û nêaftarena bêro teber. Her reya gi veng kuy ra vecêno luy vîjik erzena û xo edelnena.

Epeyî wext şîno, luy bena veyşan. Ewnêna gi qul ra nêvecîyo ges ver zereyê qul di mirena. Xo rê xo di vana "se beno wa bibo, gere ez vecîyî teber". Xo tepîya dana, vazdena û çil dana, xo qul ra erzêna teber. Xo ra pey ewnêna gi çi vîno! Verg merg çin o, yew kuya milderg ha verê berê qul di aleqnaye ya û senî hewa dano kuy ro, bena req-reqa kuy.

Luy kuy ra vana:

-Herê to zarê mi teqnayo, taynek mend ez gesver bimirî. Gere ez to berî gol di bixeneqnî.

Luy kuy gêna şina serê gol, kuya milderg boça xo ra girê dana û kena zereyê gol. Aw kona zereyê kuy û bena bilq-bilqa kuy.

Luya vana:

-Bilq-bilq û quzurqurt! Herê to endêk mi tersnayo, gere ez to bixeneqnî.

Çiqa aw debêna kuy, kuy henda bena giran û boça luy bin ra helqetêna, kona zereyê gol. Luy bena qol û werzena şina.

Temamê luyan xergeleyê xo bi luya boçqol kenê. Leqmatik nanê ya ra û vanê "wakluya qol". Luya qol zî xo ra gêna, şegezêna. Xo rê xo di vana "gere ez fenêk bîyarî sereyê yin û heyfanê xo yin ra bigêrî".

Şina veng dana tamamê vergan û luyan vana:

-Bêrên ma şî mîyanê rezanê kê xalanê mi di hengur biwer. Xalanê mi mi ra va "şîma xo rê çiqa hengur wenê borên".

Temamê luyan û vergan gêna bena mîyanê rezanê dewican. Seba gi çew mewa çewî ra hengur nêwero, gêna boça her yewî mewêk ra girê dana û vazdena şina dîyarê koyî ra veng dana dewican, vana:

-Bêrîîn bêrîîn! Luyan û vergan rezê şîma qedênayî.

Dewicî tifingan gênê û konê rahar. Bena req-reqa tifingan. Luy û vergê gi mewan ra girêdaye yê senî gi mîyanê mewan ra erzênê, boça hemin bin ra qol bena.

Luya qol serê koyî ra veng dana, vana "qol û qol û tevda qol".

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.2.1. Pêveronayîşê Versîyonanê "Luya Boçqol"⁵⁸

Pêveronayîşê versîyonanê sanika "Lûya Boçqol"e de di versîyonî ca gênê. Nînan ra yew mi fekê Nedret Tekteş ra Comelaşa Licê de arê dayo. Versîyono bîn zî Orhan Erdem û Turan Erdemî mintiqaya Şankuşî ra arê dayo.⁵⁹ Di versîyonê na sanike yê bînan ra yew mintiqaya Licê de hetê Mihanî Licokicî ra bi nameyê "Liwe û Quling"⁶⁰, o bîn zî mintiqaya Çewlîgî de hetê Îsmet Borî ra bi nameyê "Leglegi Luy û Yo Heş"⁶¹ arê dîyayê. Zafê mintiqayan de "Liwe û Legleg/Quling" sey sanikêka cîyaye vajîyena. La versîyonê ke Mihanî Licokic û Îsmet Borî arê dayê de "Liwe û Quling"/"Leglegi, Luy û Yo Heş" û "Luwa/Luya Boçqol"e sey yew sanike nusîyayê.

Sanika "Luya Boçqol"e sanikêka rêzilkî ya. Qehremanê sanikanê rêzilkîyan heywan û insan ê. Nê tewir sanikan de hedîseyî têdima rêz benê. Hedîseyî yewbînan ra girêdaye yê û bi yew ahengî herikîyenê. Seba ke têkilîya hedîseyan xurt a û bale ancenê, zafêr tutî nê sanikan ra hes kenê.

"Boçe" ser o sewbîna sanikî zî estê. Sey nimûneyî, sanika "Pîr û Pisîng"e de pisînge mastê/şîtê pîre wena, pîre zî boça pisînge qol kena. Pisînge boça xo, pîre zî mastê/şîtê xo wazena. Ê sanikê nê mucadeleyî ser o dewam kena. Yanî nê tewir sanikan de qolbîyayîşê boçe muhîm o.

6.2.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Versîyonê Comelaşa Licê

Mela

2. Versîyonê Şankuşî

-

⁵⁸ Herçiqaş pêveronayîş de di metnî ca bigêrê zî çar metnê na sanike tesbît bî, nê metnan ra metnê ke mintiqayanê Comelaşa Licê, Licê (Mihanî Licokic) û Çewlîgî de arê dîyayê manenê yewbînan la versîyonê Şankuşî hîna cîya yo. Goreyê ma ra, metnê Şankuşî varyantêk o, hîrê metnê bînî varyant ê.

⁵⁹ Turan Erdem & Orhan Erdem (arêkerdoxî), "Lû û Boçqol", *Kürtçe Dil Dersleri- Zazaca Hikayeler (Dersên Zuwenê Kurdî-Zazakî û Sanikî)*, Weşanxaneyê Arya, İstanbul, 2012, r. 216-218

⁶⁰ Mihanî Licokic (arêkerdox), "Liwe û Quling", Sanikan û Deyîranê Licê Ra, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2007, r. 35-40

⁶¹ Bor 2013, r. 65-70

Luy	Lû a Suri
Verg	-
Lûy û Vergê Bînî	Ombazê Lû a Suri
Dewicî	Ceneka Pir

Sanikê ke qehremanê înan luy ê, mewzûyê înan zafêr dek û dolab û fenê luyan ê. Luye sanikan de qehremanêka bextsîya ya. Çi sêsebatî estê yenê sereyê luye; boça luye qol bena, ganî ganî poste bena û leşa aye yena solkerdiş⁶² ûêb. La nê sanikan de hertim luye zî bi dek û dolaban karê xo domnena; eşkena her kesî bixapêno, fekê her qehremanî ra şina ûsn. Rey esta ecrê fenanê xo ancena û sêsebatî yenê sereyê aye, rey esta a bi fenanê xo heyfê xo gêna.

Di versîyonanê corênan de qehremana serekî "luy" a. Qehremanê bînî goreyê versîyonî ra bedilîyenê. Versîyonê Comelaşa Licê de di qehremanê sey "mela" û "dewicî" estê. Nê versîyonî de sey her sanike "mela" qehremanêko saf û pak o û luye bi fenan kurka ey diznena.

"Dewicî" seba luye qehremanê hetkar ê. Luya boçqole bi fenanê xo luyan û vergan bena mîyanê rezan de girê dana û veng dana dewijan. Bi saya dewijan boça luyan û verganê bînan qol kena. La versîyonê Şankuşî de "ceneka pir" hem seba ke mastê aye werdo, boça luye qol kena hem zî luya boçqole de xebera xo kena yew û boça luyanê bînan qol kena. Yanî "ceneka pir" goreyê versîyonê Comelaşe ra hem karê "mela"yî hem zî karê "dewican" ana ca.

Wina aseno ke versîyonê Şankuşî de vatox/e yan zî arêkerdoxan sanike xo vîr ra kerda û na sanike bi qehreman û motîfanê sanika "Pîr û Pisîng" tamam kerda. Çunke sanikan de "mela û luy" ra zafêr mucadeleyê "pîr û pisîng"e esto.

Versîyonê Comelaşa Licê de hûmara qehremanan zêde ya. Qehremananê nê versîyonî ra yew zî verg o û verg versîyonê Şankuşî de ca nêgêno. Verg zî sey melayî

⁶² Sanika "Tusik û Milanî" de mela, seba ke rişta ey berda luy poste keno û leşa aye sole keno.

mexdurê fenanê luy o. La verg bi fenêk beno sebebê qolbîyayîşê boça luye û heyfê xo luye ra gêno.

Seke cor ra aseno, versîyonanê sanike de tayê qehremanî bedilîyayê û nê bedilîyayîşî mûnitişê hedîseyan ser o tesîr kerdo. Goreyê qehremananê cîyayan ra versîyonan de tayê hedîseyî zî cîya yê.

6.2.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî

P120. Merdimê dînî

Yew mela kurkê xo vejeno û nimaj keno. (V1)

K335. Bi tersnayîşî dizdî kerdiş

Luy bi leyrkerdişê kerran melayî tersnena û kurkê melayî diznena. (V1)

K360. Metodê bînî yê dizdî

Luy bi nimitkî mastê pîre wena. (V2)

M260. Sozê bînî

Verg luy ra vano "mi rê yew kurk biderz", luy zî vergî ra vana "ti zî mi rê bizan bîya verê qule". (V1)

L114.4 Qehremano Hîlebaz

Luy vergî xapênena û bizanê ke verg ano wena la vergî rê kurk nêderzena. (V1)

Q266. Cezakerdişê nêtepîştişê sozî

Verg seba ke luy o xapênayo, kerran keno zereyê kuya milderge û verê qula luy de aliqeno. (V1)

Q428. Bi mîyanê awe de xeniqnayîşî cezakerdiş

Luy kuya milderge boça xo ra gire dana û kena zereyê gole, kena ke kuye bixeniqno. (V1)

N122.1 Cayê bêsfûdî

Luy kena ke kuya milderge bixeniqno la boça aye qol bena. (V1)

Q470. Bi şerme û heqaretî cezakerdiş

Luy boça xo ya qole ra şermayena. (V1, V2)

Q212. Dizdî yena cezakerdiş

Boça luy qol bena. (V2)

X130. Astengê fizîkî yê bînî

Boça luy qol bena û luyê bînî bi luya boçqole huyenê. (V1, V2)

W116. Qurretî

Luy bi kurkê melayî qurretî kena. (V1)

Pîre boça ke cira kerda xemilnena û dana luya boçqole ra. Luya boçqole zî verê luyanê bînan de qurretî kena. (V2)

K1700-K2099. Xapênayîşê bi dek û dolaban

Luya boçqole luyanê bînan bena mîyanê rezan de mewan ra gire dana û şina veng dana dewijan. (V1)

Luya sûre boça xo xemilnena û luyanê bînan ra vana "eke şima boça xo dekê zereyê gole (dole) boça şima zî xemelîyena". (V2)

M244. Bazarê heywan û însanan

Pîre û luye qisa xo kenê yew û boça luyanê bînan qol kenê. (V2)

B211.2.5. Luya ke qisey kena

Luy pîre/dewijan de qisey kena. (V1, V2)

K730. Qurbanî kewenê dafike

Luy û vergî şinê mîyanê rezanê dewijan û boça înan qol bena. (V1)

Luyî boça xo kenê mîyanê awa cemedine û boça înan qol bena. (V2)

Z65. Formelê rengan

Sûr: Rengê luy sûr o. (V2)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Hodayî ra pîlêr çew çin beno.(V1)

Cayê beno, çinê beno. (V2)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Sanika min a weşi, dere di bî leşi. (V2)

Cor ra motîfanê ke goreyê katalogê Thompsonî ra tesbît bîyê de cîyayîya versiyonan hîna baş asena; motîfê ke her di versiyonan de ca gêne zaf tay ê.

Versiyonanê sanike de goreyê mintîqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Versiyonê Comelaşa Licê

Kurk

Boç

Şerme

Versiyonê Şankuşî

Mast

Boçık

Şermkerdiş

Qurretî-Fors	Qurretî-Fors
Kuya milderg	-
Kerreyî	-
Gol	-
Rez	Dolı
Mewî	Cemed

Versiyonê Comelaşa Licê de "kurk" versiyonê Şankuşî de zî "mast" beno semedê qolbîyayîşê boça luye. "Kuya milderg"e, "kerreyî" û "gol"e bi karê xo yê cîyayî tena versiyonê Comelaşa Licê de ca gênê.

Herçiqas versiyonê Şankuşî de "dolı" (gole) estbo zî versiyonan de "rez" (Comelaşa Licê) û "dolı" (Şankuş) eynî karî kenê; versiyonê Comelaşa Licê de mîyanê "rez"î de, versiyonê Şankuşî de zî mîyanê "dolı" de boça luyan qol bena.

6.2.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Na sanike de hedîseyo tewr muhîm qolbîyayîşê boça luy o. Hedîseyê bînî zî na çarçewa de rêz benê. Her di versiyonan de yew semedê (sebebê) qolkerdişê boçe esto: Versiyonê Comelaşa Licê de "kurk"o, versiyonê Şankuşî de zî "mast"o.

Herçiqas ke versiyonê Şankuşî de vatox/e yan zî arêkerdoxî wina vajê/binusê zî "mast" sanika "pîr û pisîng"e de ca gênê. Beno ke vatox yan zî arêkerdoxan bi motîfanê yewna sanike versiyonê Şankuşî vato û nuştê.

Luye fenker a. Sanika ke luy sey yew qehremane tede ca gêna de muheqeq çend fenê luye estê. La nê versiyonan de bîya qurbane fenanê xo. Versiyonê Comelaşa Licê de hetê dek û dolaban ra luye bineyna aktîf a.

Heyfgirewtîş versiyonanê sanike de cayêko muhîm gênê. Versiyonê Comelaşe de, hîrê cayan de qehremanê sanike kenê ke heyfê xo bigîrê:

Verg seba ke ameyo xapênayîş, luye ra heyfê xo gêno. Luye seba ke kuye a tersnaya, kuya milderge ra heyfê xo gêna. Reyna luye seba ke luyî û vergî bi boça aye ya qole huyenê, boça nê luyan û vergan qol kena û heyfê xo gêna.

Versiyonê Şankuşî de zî di cayan de heyf yeno girewtîş:

Destpêk de luye mastê cinîya pîre wena û pîre zî seba ke heyfê xo bigîro boça luye qol kena. Luye zî seba ke luyê bînî bi boça aye huyenê, bi fenêk boça înan qol kena û heyfê xo gêna.

Versiyonê Comelaşe de objeyê forseştîşî "kurk" o. Luy melayî ra kurk diznena, dana xo ra, şina mîyanê luyan û vargan de fors erzena. Versiyonê Şankuşî de zî xemlê boça luy objeyê forseştîşî yo.

6.3. Eyşik û Fatik (Manga Bor)⁶³

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. Yew keynaya sêwir, damarî û keyna xo benê. Nameyê keynaya sêwir Fatik bena. Fatik xo rê keynayêka belengaz a. Nameyê waya ya zî Eyşik bena. Damarîya Fatik timûdaîm teda bi Fatik kena; hertim karê giran û zêdeyî dana Fatik, karê rehet û taynekî zî dana Eyşik.

Rocêk damarî panc gacî la û meqleb dana Fatik, ya erşawena verê dewaran û Fatik ra vana:

-Ti gere heya şandi enî layî dekê gindan û dewaranê xo zî biçerênê.

Fatik gacanê lay û meqlebî gêna û kona dewaranê xo dima, şina çerengca. Manga bor, pîla dewaran a; mangan ra vana "şima yew hetêk ra şêre ez şima kişena". Mangeyî sereyê xo kenê mîyanê vaşî û kerr benê, hetêk ra nêşinê. Fatik zî bi keyfê xo gacanê layê xo kena meqleb ro.

⁶³ Nedret Tektaş (vatoxe), çc

Fatik bena teyšan, vana "ez xo rê şêrî serê eynî di aw borî". Serê eynî di raştê yew pîr yena, pîr ra vana:

-Ez kam çimeyî ra aw borî, kam çimeyî ra dest û rîyê xo bişoyî?

Pîr vana:

-De bê kutêk biko sereyê pîra xo.

Fatik şina bi giştanê xo kutêk kona sereyê pîr, espicêk kişena.

Pîr vana:

-Şo enî çimeyî ra aw bo, ay çimeyî ra zî dest û rîyê xo bişo.

Fatik, pîr senî vana ya zî ona kena; çimeyêk ra aw wena, çimeyê bînî ra zî dest û rîyê xo şona. Kiştêka ya ro roc vecêno, kiştê bîn ro zî aşmî vecêna. Fatik bi şewq û şemalê roc û aşmî xemelêna, bena keyneyêka zaf rind û bi keyfweşî dewaranê xo gêna ana keye.

Damarî ewnêna halê Fatik ra, xo rê xo di vana "ez Eyšik bierşawî verê dewaran, wa ya zî bibo rind". Roco bîn damarî gacêk la dana Eyšik û erşawena verê dewaran.

Manga bor manganê bînan ra vana:

-Eyro şima yew rehet nêvindenê; moz bikên, lotikan berzên. Gere şima yew nêresê yewî.

Mangeyî boça xo erzenê serê paştîya xo û hêl kenê. Eyšik mangaya yew ana, a bîn şina; a ana, ay bînî şinê. Nefesê Eyšik birêno, bena teyšan. Şina serê eynî, raştê pîr yena û vana:

-Pîrê ez kam çimeyî ra aw borî û kam çimeyî ra dest û rîyê xo bişoyî?

Pîr vana:

-De bê kutêk biko sereyê pîra xo.

Eyşik vana:

-Ez rêx kena pîra xo ser.

Pîr vana:

-Enî çimeyî ra aw bo, ay çimeyî ra zî dest û rîyê xo bişo.

Keynaya damarî, pîr senî vana ona kena. Çareyê ya ro wesleyê carmêdan vecênê, bena eyberat û dana piro yena keye.

Daya Eyşik vana:

-Keynaya mi, eno çi halê to yo?

Eyşik zî gerreyê manga bor kena û vana "manga bor mi visto nê halî".

Damarî zî qerêna vana ez gere sereyê manga bor borî; xo dana nêweşî û vana:

-Ez nêweşa giran a. Dermanê mi goştê manga bor o. Egi ez goştê manga bor nêwerî ez mirena.

Mêrdeyê ya vano:

-Xanim, ona mek. Manga bor daya manganê ma ya. Ma senî ya sere birnenê!
Û keno nêkeno çareyêk nêvînenê û qebul keno.

Manga bor fam kena gi ya sere birnenê Fatik ra vana:

-Mi sere birnenê, ego goştê mi yin rê tehl tehl sey ziqumî, to rê sey şitê daya to weş bibo. Ti goştê mi bo. Egi yin to ra va "ti senî enî goştê tehlî wena", vac "ez xo rê veyşan a, tehl mehl ez xo rê wena". Werê xo ra pey estanê mi kom bik, deki zereyê yew çarşef û mîyanê yew quç di binimni. Key gi sereyê to kewt tengî şo çarşefa xo aki.

Manga bor sere birnenê, goştê ya pewcenê. Kam gi hetêk goştê manga bor weno, ci rê tehl tehl sey ziqumî yo. La Fatik, sey şitê daya xo bi tehm goştê xo wena. Estanê manga bor dekena zereyê çarşef û bena kena mîyanê quç.

Wext derbaz beno, Fatik şina quç akena, çi vîno! Ê esteyî pêro bîye cil û bergî, zêr û sîmî.

Qatêk cilan vecena, dana xo ra û şina Sadulkaf⁶⁴ di govend kay kena. Pirey govend kay kena, bena teyšan û şina serê eynî, kena gi aw boro. Serê eynî di şimikê ya kono zereyê gol. Kena nêkena nêşkêna şimikê xo veco û bi linganê warwayî dana piro şina keye.

Lacê paşayî estorê xo beno serê aw. Şimik binê aw di bereqêno; estor senî çim gineno şimikî neceqêno û tepîya erzêno. Lacê paşayî ewnêno gi zereyê hemzi di şimik esto; çewt beno hemz ra veceno. Şimikî zahf begem keno û vano:

-Eno şimik ê kamîyo se enka a zî zaf rind a, ça di bena wa bibo, gere ez çar goşeyê dinya ra bigêrî û wahaê enî şimikî bivînî.

Lacê paşayî şimikî gêno, nişeno estorê xo û dew nêverdeno pira gêreno. Yeno serê Eyneyê Tewanî⁶⁵, ewnêno çend keyneyî ha serê eyneyî di; şimikî veceno, dano yin. Keynaya damarî Eyşik cerebnena, ci rê nêbeno, Fatik cerebnena, yew rey di şimik linga ya ro ruşeno. Lacê paşayî keyf keno, xeber erşaweno qewm û eqrebaya xo rê. Fatik wazenê û veyveyê xo danê piro.

Berburî yenê gi Fatik berê, damarîya Fatik ya bena kena zereyê tenûr û fekê tenûr gêna. Herunda Fatik di zî Eyşik xemelnena. Berburî veyv gêne û konê teber. Senî ber ro vecênê, dîk şino serê tenûr û veng dano vano:

-Qî qîmî! Fatma xanim tenûrê da, kîr û gunik xemilî da. Qî qîmî! Fatma xanim tenurê da kîr gunik xemilî da.

Berburî ca di şinê ewnêne zereyê tenûr. Fatik tenûr ra vecênê, xemelnenê û ya benê lacê paşayî rê.

Hefteyêk qedêno, damarîya Fatik seba heşteki şina kê lacê paşayî, vana:

-Mi bizêk sere birnaya û zîyafet hedernayo, ez Fatik bena zîyafet.

⁶⁴ Sadulkaf, dewanê Licê ra Dêrqam (bi Tirkî "Yukarı Duru") de yo. Her serre aşma gulane de uca şayî (festîvale) bena.

⁶⁵ Eyneyê Tewanî, rojawanê Comelaşe de nameyê yew hênîyî yo.

Û Fatik gêna bena zeyî. Damarî zeyî di Fatik ra vana "bê ma şî keleşo di ez sereyê to bişoyî". Fatik xapênena bena keleşo, sereyê ya sabun kena, qevdêk derzînan gêna kene mîyanê sereyê Fatik ra. Fatik Homayê xo rê dua kena vana "ya pîlê pîlan, ti mi bikê teyrêk û bifîrnê koyan". Homa duaya ya qebul keno. Fatik bena teyrêk û firena şîna koyan.

Damarîya Fatik keynaya xo Eyšîk virazena, xemelnena û erşawena kê lacê paşayî.

Lace paşayî yeno keye, çi vîno! Cenîya beşinzirav û delal şîya, cenîyêka ecêb ameya. Eyšîk ra vano:

-Enî qorrikê to qey ona bîyê xişnî?

Eyšîk vana:

-Mi zaf bêrîya to kerdbî. Ez şîn û ameyn, mi qorrikê xo dayn dêsan ro û mi vatên "kengî layê paşa bê".

Lacê paşayî vano:

-Qey ay lew to ona bîyê xişnî?

Eyšîk vana:

-Mi zaf bêrîya to kerdbî û mi vatên "dibvvv dibvvv, kengî layê paşa bê".

Bi nê hawayî lacê paşayî xapênena.

Payiz yeno, yew citêr xo rê şîno xele rameno. Gayanê xo keno binê nêrî, hema lijneyêk cit nêkerda, teyrêkêk yana serê dar û vana:

-Lo lo cotyaroo! Layê paşa li mal e, lêvreşa lêvgolik li ber e, nabêje delala mi çi hal û çi hewal e.

Citêr çîyêk fam nêkeno, cita xo keno û yeno keye.

Roco dîyin citêr şîno cit, reyna teyrêkêk yena û vana:

-Lo lo cotyaroo! Layê paşa li mal e, lêvreşa lêvgolik li ber e, nabêje delala mi çi hal û çi hewal e.

Citêr ena rey kono şikan ser, şand şino kê paşayî, lacê paşayî ra vano:

-Enê di rocî yo ez şina cit, teyrekêk yena gilanê dar ra ronena, zerrîyêka veyşaye ra vana "Lo lo cotyaroo! Layê paşa li mal e, lêvreşa lêvgolik li ber e, nabêje delala mi çi hal û çi hewal e". Ez nêzana çi kul û kederê ya esto.

Lacê paşayî citêrî ra vano "siba ez to vera şina cit".

Roco hîrin lacê paşayî gayan gêno şino cit. Demêk ra pey teyrek yena vana:

-Lo lo cotyaroo! Layê paşa li mal e, lêvreşa lêvgolik li ber e, nabêje delala mi çi hal û çi hewal e.

Lacê paşayî xo neterneno teyrek û erzêno ci ya tepêşeno. Xo rê xo di vano "ena teyrek, çi teyrekêka weşik a" û destê xo keno sereyê ya ro. Derzînî şinê destê lacê paşayî ra. Lacê paşayî senî derzînan kaş keno, teyrek ca di reyna bena Fatik. Lacê paşayî zaf keyf keno. Fatik viran a, lacê paşayî qocikê xo veceno dano Fatik ra û gêno ya beno keye.

Fatik hal û hewalê damarîya xo û Eyşik lacê paşayî ra vana. Lacê paşayî di estoran ano, estoran ra yew veyşan verdeno, a bîn zî sol dano ci û ya keno teyşan. Liganê damarî û keynaya ya estoran ra girê dano. Verê estora vêşan dano vaşî û verê estora teyşan zî dano aw û hevsarê yin verdeno. Damarî û Eyşik cêra-cêra benê û mirenê. Lacê paşayî û Fatik bi miradê xo şa benê.

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.3.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Eyşik û Fatik"e

Sanika "Eyşik û Fatik"e bi versîyonanê xo yê cîya-cîyayan mîyanê sanikanê kirmanckîyan de ca gêna. Yew versîyonê na sanike mi fekê pîrika xo Nedret Tektaş

ra arê da û nuşt, metnê nê versiyonî cor ra nuşte yo. Sewbîna versiyonê na sanike yê ke ma tesbît kerdî nê yê: mintiqaya Çewlîgî ra Îsmet Borî (Eyşik û Fatik⁶⁶), mintiqaya Sêwregi ra Feyza Adabeyi (Eyşe⁶⁷), mintiqaya Pasûrî ra Nazîf Çakirî (Êyşike û Fatike⁶⁸), mintiqaya Mamekîye ra Nadîre Guntaş Aldatmaz (Dêmarîye) arê dayê û nuştê. Bê nînan yewna versiyonê na sanike Roşan Lezgînî mintiqaya Licê de arê dayo û kitabê xo yê *Sanikanê Dîyarbekirî Ra Guldesteyêk* de bi nameyê "Keçelike" weşanayo.

Muhsine Helimoğlu Yavuz zî xebata xo de ca dayo yew versiyonê na sanike. No versiyon, mintiqaya Bedlîsî de Ahmet Demîrî fekê kalikê xo ra arê dayo. Nuştuxe yan zî arêkerdoxî, na sanike tadaya tirkî ser û sey "Kıskançlık"î name kerda.⁶⁹ Muhsine Helimoğlu Yavuz xebata xo de qet cewabê persanê sey "sanike bi kamcîn ziwanî vajîyaya, orjînalê sanike senîn o" nêkerdo. No versiyon sey kilmnusê sanike nusîyayo.

Nê pêveronayîşî de versiyonê ke mintiqayanê Comelaşa Licê, Çewlîg, Sêwregi û Pasûr de arê dîyayê pêvero nîyayê.

Sanika "Eyşik û Fatik"e sanikêka xeyalî ya; qehremanê sanike însan û heywan ê. Heywan û însanî yewbînan de qisey kenê. Ca-ca de heywanî goreyê însanan ra hîna biqabîliyet ê. Mangaya bore (sûre) û morceleyî karo ke Fatike (yan zî Eyşike) nêşkena biko kenê û keynaya sêwire ê karî ra xelisnenê.⁷⁰

Çar versiyonê ke pêvero nîyayê, hetê mûnitişê hedîseyan ra yewbînan ra cîya yê. Na cîyayîye, cêr ra pêveronayîşê qehreman, motîf û hedîseyan de hîna baş asena.

⁶⁶ Bor, 2013, r. 227-235

⁶⁷ Adabeyi, 2005, r. 85-88

⁶⁸ Nazîf Çakir (arêkerdox), "Êyşike û Fatike", *Folklorê Kurdan: Kovara Folklorê ya sê Mehane*, Hejmar: 2, İstanbul, Nîsan-Gulan-Hezîran 2015, r. 84-85

⁶⁹ Helimoğlu Yavuz, 2009, r. 476-477.

⁷⁰ Keynaya sêwire, tayê versiyonanê sanike de Eyşik a, tayê versiyonan de zî Fatik a.

6.3.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Comelaşa Licê Arêkerdax: Îhsan Tektaş	2. Çewlîg Arêkerdax: Îsmet Bor	3. Sêwregi Arêkerdoxe: Feyza Adabeyi	4. Pasûr Arêkerdax: Nazîf Çakir
Damarî	Dûmrî	Dêmarî	Damarî
Eyşik	Fatik	Waya Eyşe	Eyşik
Fatik (Sêwire)	Eyşik (Sêwire)	Eyşe (Sêwire)	Fatik (Sêwire)
Manga Bor	Mûngawa Sûr	Mangaya Eyşe	Manga Bore
Pîr	Pîr	-	-
Mêrdeyê Damarî	Mîyerdeyê Dûmrî	Mêrdeyê Dêmarî	-
Lacê Paşay	Laj Paşayî	Lajê Axay	Lacê Paşay
-	Morcele	Mojla	-
Dîk	Dîk	Dîk	-
Teyrek (Fatik a)	Teyr (Eyşik a)	-	Teyr (Fatik a)
Citêr	Cityer	-	Citêr
-	Cinîye Paşay	-	-
-	Laj Eyşik	-	-
-	Vistûrîyê Eyşik	-	-
Estor	Qatir	-	-

Tablo 1: Versîyonanê sanika "Eyşik û Fatik" e de qehremanî

Versîyonanê sanike de hûmara qehremanan cîya ya. Çar versîyonan ra versîyonê Çewlîgî de hûmara qehremanan tewr zêde ya. Versîyonanê Pasûr û

Sêwregî de sey hedîseyan û motîfan, qehremanî zî tay ê. Qehremanan ra damarî, Eysîke, Fatike, mangaya Eysîke (yan zî Fatike) û lajê paşayî (yan zî axayî) qehremanê namdar ê û her çar versîyonan de zî estê.

Hîrê versîyonan de qehremano camêrd yo namdar lajê paşayî yo. La versîyonê Sêwregi de lajê axayî yo. Wina aseno ke nê her di qehremanan ra qehremanê eslî yê sanike lajê paşayî yo. Tesîrêkê sosyolojîkî ra, versîyonê Sêwregi de herinda lajê paşayî de lajê axayî sey qehremanî ca gêno.

Damarî qehremanêka xirab a û timûtim kêneya xo rê îltîmas kena, qehremanê bînî zî hemverê na neheqî de mucadele kenê. Hemverê damarî de, qehremanê heywanî baş ê û tamamê înan hetkarîya kêneya sêwire kenê.

Hîrê versîyonan de (Comelaş, Çewlîg û Pasûr) Fatike yan zî Eysîke destê damarîya xo de bena teyre û destê lajê paşayî de agêrena eslê xo û reyna bena însan. Teyre versîyonê Sêwregi de ca nêgêna.

Pîre versîyonê Comelaş û Çewlîgî de qehremanêka muhîm a la versîyonê Sêwregi û Pasûrî de ca nêgêna.

Pîre versîyonê Comelaş û Çewlîgî de bi metodêkê tilsiminî husn û cemalê Eysîk û Fatike ser o tesîr kena.

Destpêkê sanike de hedîseyî kontrolê mangaya bore de yê; çî karê Eysîke (yan zî Fatike) bibo mangaya bore kena. Fonksîyonê mangaya bore zaf ê: Qisey kena, rayîr nawnena kêneya sêwire, sere birîyêna û reyna bena weş, esteyê aye benê cil û belg.

Herçiqas versîyonanê sanike de çend qehremanî bibedilîyê zî mûnitişê hedîseyan de yew tesîrê nê bedilîyayîşî çin o. La versîyonanê kilman de tayê qehreman, motîf û hedîseyî nêvajîyayê.

6.3.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

L111.4.2. Qehremana sêwire

Fatike kênayêka sêwir a. (V1, V2, V3, V4)

P282. Damarî

Damarîya Fatike/Eyşike esta. (V1, V2, V3, V4)

P232. Dadî û kênaya xo

Damarî û yew kênaya xo benê. (V1, V2, V3, V4)

W181. Pexîlî

Damarî pexîlî kena, kênaya sêwire ra timûdaîm qarêna. (V1, V2, V3, V4)

H934.3. Karê ke hetê damarî ra yenê dîyayîş

Damarî la dana kênaya sêwire û aye ra vana "gere ti nê layî dekê gindan û dewaranê xo zî biçerênê". (V1, V2, V3, V4)

Damarî Eyşike ra vana "keyeyî pank bik û merjû û riz bivêje heya ma agêr". (V2)

Damarî Fatike ra vana "ganî ti nê lînî bi hesranê çimanê xo dekerê". (V3)

Damarî Eyşe ra vana "mîr bik û nan pewje, nanî ra pey zî niha û mercu beweçîne heya ma bê". (V3)

B211.1.5. Mangaya ke qisey kena

Mangaya bore/sûre Fatike/Eyşike de qisey kena. (V1, V2, V3, V4)

Q40. Başî yena xelatkerdiş

Kênaya sêwire sereyê pîre de yew espîje kişena, pîre zî hênîyanê sêhrinan nawnena aye. (V1, V2)

B411. Mangaya hetkare

Mangaya bore Fatike vera miqateyê mangayan bena. (V1, V2, V3, V4)

D1337.2.4. Awa sêhrin bêrûçik kena

Mîyanê çareyê kênaya damarî ro wesleyê camêrdan vejênê. (V1)

Mîyanê çareyê kênaya damarî ro yew qopik vejêno. (V2)

D926. Hênîyo sêhrin

Kênaya sêwire hênîyî ra awe şimena û bena rind, kênaya damarî zî awe şimena û bena pîs. (V1, V2)

K1945. Nêweşîya sexteye

Damarî vana "ez heya goştê mangaya bore nêwerî ez baş nêbena". (V1, V2)

M161. Heyfgirewtîş

Damarî seba ke heyfê kênaya xo bigîro, vana "ez ganî mangaya bore/sûre sere bibirnî". (V3, V4)

B184.2. Mangaya sêhrin

Esteyê manga benê cil û bergî, zêr û sîmî. (V1, V2)

Esteyê manga Eyşe rê yew fistan derzenê. (V3)

Esteyê manga benê terlikê zerdinî. (V4)

Manga peme wena û peyê xo ro la kena teber. (V4)

B481.1. Morceleyo hetkar

Morceleyî "riz û merjû" û "niha û mercu" têmîyan ra vijênenê. (V2)

Morceleyî "riz, niha û mercu" têmîyan ra vijênenê. (V3)

T11. Bê dîyayîşî zerrîdekewtiş

Lajê paşayî şimikê Fatike vînenî û zerrîya ey kewena Fatike. (V1, V4)

H36.1. Ceribnayîşê solan

Lajê paşayî telik/şimik keno Fatike/Eyşike pay û aye nas keno. (V1, V3, V4)

T135.1. Veyve û zîyafet

Lajê paşayî û Fatike veyve kenê. (V1, V2, V3, V4)

K1840. Bi dekewtişê herinda yewnayî xapênayîş

Damarî kênaya sêwire nimnena û kênaya xo xemilnena, dana berbûran. (V1, V2, V3, V4)

B211.3.2. Dîko ke qisey keno

Dîk veng dano vano "kênaya sêwire tenûre/binê somyî de ya". (V1, V2, V3)

D152. Însanê ke benê teyre

Damarî qevda derzînan kena sereyê kênaya sêwire ra, kêna bena teyre û kewena koyan. (V1, V2)

Damarî estanê marî kena sereyê kênaya sêwire ra, kênaya sêwire bena teyre û kewena koyan. (V4)

V50. Dua

Kênaya sêwire dua kena vana "ya rebbî ti mi bikê yew teyre û bifînê koyan". (V1, V2, V3)

P411. Cityer

Cityer mîyanê hêgayî de raştê yew teyre yeno û şino lajê paşayî ra vano. (V1, V2, V4)

B211.3. Mîrçika ke qisey kena

Teyre, cityer û lajê paşayî de qisey kena. (V1, V2, V4)

D765.1.2. Bi kaşkerdişê derzîne xeripîyayîşê sêhrî

Lajê paşayî qevda derzînan (estikê marî) sereyê teyre ra kaş keno û teyreke reyna bena însane. (V1, V2, V4)

H11.1. Vatişê çîyanê ke ameyê ciwîyayîş

Kênaya sêwire, çîyê ke ameyê sereyê aye lajê paşayî rê vana. (V1, V2)

Q416.2.1. Bi boça estorî ra girêdayîşî cezakerdiş

Lajê paşayî, damarî û kênaya aye boça estoran ra gire dano û înan kişeno. (V1, V2)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Hômayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Cêk ben cêk nîben. (V2)

Beno nêbeno. (V3)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Mi ra zûr, Hûmay ra raşt. Mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V2)

Lajdê axa ya ûmrêdo derg û weş ravêrnena. (V3)

Z65. Formelê rengan

Bor: Manqaya bore. (V1, V4)

Sûr: Mangaya sûre. (V2)

Aşile (kesk): Rengê awe. (V2)

Sîya: Rengê awe. (V2)

Seke cor ra aseno, hedîseyanê verênan de eynî motîfî ca gênê. La çiqas şino, goreyê versîyonanê mintiqayan ra motîfê cîyayî yenê xebitnayîş.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/heraket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Çomelaş	Çewlîg	Sêwregi	Pasûr
La û Meqleb	Rîyeşte û Ginde Pûrt	Peşmî û Rêştta	Peme
Sere senayîş	Sare sûneyîş	-	-
Di Eyneyî	Deri (Awka Sûra Aşil/Sîyay)	-	-
Rindî û Pîsî	Rindî û Pîsî	-	-
Kir û gunikî	Qûapik	-	-
Nêweşî	Nêweşî	Hêrsbîyayîş	Hêrsbîyayîş
Serebirnayîşê Manga Bor	Saribirnayîşê Mûnga	Cikerdişê Manger	Serebirnayîşê Manga Bore
Goştê Manga Bor	Gûeşt Mûnga	Goştê Manger	Goştê Manga Bore
Esteyê Manga Bor	Asteyê Mûnga	Isteyê Manger	Estikê Manga Bore
Mîyanê Qûç	Gûwet Darê Valîyer	Bin Sîyen	Kilorê Dare

Zîyara Sadilkafî	Veywi	Veyve	Dewêt
Şimik	-	Sewl	Terlikê Zêrînî
Hemzi	-	Erd	Bîr
-	Riz û Merjû	Mîr û Nan/ Riz, Niha û Mercu	-
Cil û Berg, Zêr û Sîm	Kincê Birsîmîn	Fistan	-
Tenûr	Tendûr	Binê Somyî	Axûr (Binê Cilê Herî)
-	Eskerayî	-	-
Zeyî	Şutişê Pilasûn	-	Şanekerdişê Porî
Qevdê Derzînan	Qewşe Derzînûn	-	Estikê Marî
Dua	Dûa	-	Dûa
Cit	Cit	-	Cit
Vaş û Aw	Vaş û Awk (Ceza)	-	-

Tablo 2: Versiyonên sanika "Eysik û Fatik"ê de kar/têgêrayîş/objeyî

Cor ra tayê formê objeyan yê ke şekil danê motifan her çar versiyonan de zî eynî yê: Peşmî (yan zî peme), goştê manga, veyve... Herçiqas karê înan eynî bibo zî mintiqa ra mintiqa tayê kar/objeyî bedilîyayê: Peşmî-Peme, qevdê derzînan-estikê marî, tenûre-binê somîya, zeyî-şutişê pelasan ûêb.

Vatoxan versiyonên sanike de tayê objeyî goreyê mintiqaya xo ra bedilnayê. Sey nimûneyî, bê versiyonê Comelaşa Licê hîrê versiyonên bînan de "veyve" ameyo xebitnayîş. Labelê versiyonê Comelaşa Licê de, seba ke her serre 15 gulane de (rûmî)

Sadilkafa (Eshabê Kehf) Dêrçamî de sey festîvale şayî bena, vatoxe versîyonê sanike de, herinda "veyve"yî de vato Sadilkaf.

Her çar versîyonan de zî motîfî yewbînan ra zaf cîya nîyê. La seba ke versîyonanê Sêwregi û Pasûrî de tayê hadîseyî nêvajîyayê yan zî nênusîyayê, tayê motîfî nê versîyonan de ca nêgênê. Goreyê nê pêveronayîşî, versîyonê Comelaş û Çewlîgî hetê motîfan ra hîna zaf manenê yewbînan.

6.3.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Sanikî goreyê şertanê mintiqa, erf û edet, ciwîyayîş û kulturê şarî ra şekil gênê. Cuya her şarî de "damêrrî"/"damarî" yan zî "bamarî" estê, mîyanê kurdan de zî nê çekuyî cayêko muhîm gênê. Cuya rojane de wexto ke mexdurî qala damarî kenê, sey yew teşbîhî, vanê "day marî"; mar bêbext yeno vînayîş û damarî zî sey daya maran yena tewsfkerdiş. Na sanike de zî tamamê versîyonan de hedîseyî, xirabîya damarî û hemverê na xirabî de mucadeleyê kênaya sêwire ser o şekil gênê.

Herçiqas motîfî bibedilîyê zî hertim damarî karê zehmetî dana kênaya sêwire, karê asanî dana kênaya xo la her çî û her kes hetê kênaya sêwire de yo. Kênaya sêwire herçiqas zehmetî bianco zî timûdaîm karê aye rast şino.

Versîyonanê Comelaş û Çewlîgî de, goreyê versîyonanê Sêwregi û Pasûrî ra, hedîseyî bineyna zêde yê. Pîra tilsimin tena versîyonanê Comelaş û Çewlîgî de ca gêna; bi tilsimê pîre kênaya sêwire bena zaf rind, kênaya damarî zî bena zaf pîs.

Her çar versîyonan de damarî kênaya sêwire ra qehirîyêna û teda bi aye kena. La reyna zî karê sêwire rast şino. Damarî fehm kena ke manga hetkarîya aye kena, versîyonanê Comelaş û Çewlîgî de bi fenan (xo dana nêweşî), di versîyonanê bînan de zî bi hêrsî manga dana serebirnayîş. Her çar versîyonan de zî esteyê manga muhîm ê. Versîyonê Sêwregi de esteyî nîyênê pêra, manga reyna bena weş û problemanê kênaya sêwire çare kena. La hîrê versîyonanê bînan de, esteyî benê cil û belgî, fistanî û zerd û sîmî. Versîyonê Sêwregi de yan vatoxî/e sanike xo vîr ra kerda

û wina dewam kerdo yan zî nuştoxe wina nuşta. Bi nê şekilî, versiyonê Sêwregi hîrê versiyonanê bînan ra cîya bîyo.

Sanike, versiyonê Sêwregi de nêmcet menda; damarî kênaya sêwire binê somîya de nimnena la berburî aye vînenê û xemilnenê benê. Hedîseyê bînî yan nêvajîyayê yan zî nênusîyayê. Hîrê versiyonê bînî hema-hema bi eynî hedîseyan dewam kenê û qedîyênê. Herçiqas versiyonanê Comelaş û Çewlîgî de cayê nimitişê kênaya sêwire "tenûr"e bibo zî, herinda tenûre de versiyonê Sêwregi de "binê somyî", versiyonê Pasûrî de zî "axûr" (binê cila herî) estê.

Versiyonê Pasûrî de hetê mûnitişê hedîseyan ra zaf kêmaneyî estê; hedîseyî pêra girê nêdîyayê. Tayê hadîseyî zî tamam nêbîyê. Kes vano qey, vatox/e yan zî nuştoxî waşto ke bi lezûbez sanike vajo yan zî binuso û sanike ra bixelisîyo. Nê çar versiyonan de hetê muhtewa û rêzkerdişê hedîseyan ra versiyono tewr balkêş versiyonê Çewlîgî yo.

Qehremana baş ya namdare kênaya sêwir a. Netîceyanê heme versiyonan de kênaya sêwire resena miradê xo. Damarî û kênaya xo xirabîya xo de manenê. Versiyonanê Comelaş û Çewlîgî de damarî û kênaya xo bi eynî metodî yenê cezakerdiş.

Yewna versiyonê na sanike Nadîre Güntaş Aldatmaz arê dayo û nuşto. Nê versiyonî de zî damarî tutanê sêwiran de nêvîyarnena la tutanê xo ra zaf hes kena; wela adirî pewjena dana sêwiran, nanê xelî pewjena dana tutanê xo. Nê versiyonî de zî manga tutanê sêwiran rê wayîr vejîyêna. Damarî manga ra qehirîyêna û aye sere birnena. Tutî estanê manga benê cayêk de nimnenê û çewres roj badî şinê ewnênê ke temamê estan biyê qumaş. Ê qumaşî gênê şinê cayêkê dûrî. Û sanik tîya de qedîyêna. No versiyon zî seke nêmcet bo.

6.4. Waya Hîrê Birayan⁷¹

Cayk beno, cayk çinê beno, yew keyna û daya xo benê. Rocêk keyna xo rê şina dolabrês, dolab rêsenâ. Keyneyî rêz bîyê ha dolab rêsenê, hes gineno yewî ro, her yew bi sere bê birayanê xo sond wanenê la ya bi sere bê golikê xo sond wanena vana:

-Mi tir nêkerda.

Keyneyî vanê:

-Ma hemin bi sere bê birayanê xo sond wend la to bi sere bê golikê xo sond wend, dême hes ginawo to ro.

Keynek kena nêkena çew ya ra înan nêkeno. Yena keye, daya xo ra vana:

-Eyro dolabrês di hes gina yewî ro, hemin bi sere bê birayanê xo sond wend la mi bi sere bê golikê çarî sond wend. Çewî mi ra înan nêkerd, tir mi mil o mend. Hela mi ra raşt vac, birayê mi estê yan çin yê.

Daya ya vana:

-Heta eyro mi to ra nimit la ez to ra raşt vacî: Hîrê birayê to estê, hanik ê pey hewt koyan di.

Keynek daya xo ra vana:

-Destûr bid mi, ez şina birayanê xo vînena.

Daya ya, ci rê yew hera herrin virazena û vana:

-Gere tim ti vacê "ço ço ço". Eke ti vacê "deh", hera to xerepêna.

Keyna nişena hera herrin, epeyî şina, rahar di yew mûrek vînena. Şîretê daya xo, xo vîr ra kena, vana "deh", hera ya xerepêna û keynek agêrena yena keye.

⁷¹ Nedret Tektaş (vatoxe), ç

Dadî keynek rê reyna hera ya virazena û fînena rahar. Keyna vana "ço ço ço" epeyî şina, rahar di yew toqa vînena, reyna xo xeletnena vana "deh", hera ya reyna pelpelêkêna yena war, ya agêrena yena keye.

Day keynek reyna hera herrin virazena, dana keynaya xo û vana:

-Egi ti bixerepnê ez to rê reyna nêvirazena.

Keyna nişena hera xo vana "ço ço ço" hewt koyan derbaz kena, şina resena kê birayanê xo. Ber akena şina zere. Çi vîno! Keye di ecêbêk zerec û arweşî ha pêser o yê. Çend zerec û arweşan ana pewcena, kê yin pank kena û şina kona zereyê kuwarî, xo nimnena.

Şand dîyêno, hîrê birayî yenê keye; ewnêne şamîya yin hedre bîya, cayê yin pank bîyê, fahm kenê gi yew ameyo kê yin û vanê, wa siba birayo qicek nobet bigêro.

Serê sibayî dîyêno, di birayî şinê seyd; birayo qicek keye di xo nimneno û goşdarî keno. Keynek kuware ra vecêna, şamî pewcena, cayan pank kena û kena gi reyna şero bikoyo kuware, birayê ya vecêno, beno çepeleyê ya ro, vano:

-Ti îns a, cîns a? Ti kam a, kamcayî ra ameya?

-Keynek vana:

-Ez gi esta, ez waya şima ya. Ez peyê hewt koyan ra ameya.

Birayo qic keyf keno, vano, şand di birayê bînî bêrê ez yin ra mizgîna xo gêna.

Dî birayê gi şîyê seyd yenê keye, birayo qic yin ra vano:

-Enka yew waya ma ber ako bêro zere, şima go çi bidê ya?

Birayo pîl vano:

-Ez kalmeyê xo dana ci.

Birayo mîyanîn vano:

-Ez tîr û kemana xo dana ci.

Birayo qic zî vano:

-Çîkê mi çin yo, yew pisînga mi esta, ya zî ez dana waya xo labelê yew şertê mi esto: Waya ma çi boro, gere bido pisînga mi zî.

Û şino waya xo ano, bi birayanê xo dano naskerdiş.

Rocêk waya hîrê birayan cayan pank kena, erd ro yew eşkic vînena. Veng dena vana "pişo, pişoo, pişooo", hes û hewal pisîng ra nêvecêno, cûm û celat bena. Ya zî eşkic gêna erzena fekê xo, wena. Demêk bedî pisîng yena, ya zî pisîng ra vana:

-Pişo, mi yew eşkic erd ro dî, mi veng da to; ti nêasêyaya, mi zî eşkic eşt fekê xo, werd.

Pisîng vana:

-Çîyek nêbeno, yew eskic a, xora ez tim wena.

Labelê zereyê xo di vana "ti go vînê ez go çi bîyarê sereyê to".

Keyna kar û gureyê xo qedênena, ya û pisîng şinê serê banî mûrekan kenê la ra. Medeyk bedî keynek pisîng ra vana:

-Pişo, hela şo biewnî kuçika ma, adirê ma nêşêro hewn a?

Pisîng yew mûreka sûr keyna ra diznena, şina mîza xo keno adirî ro, mûreka sûr zî erzena mîyanê wel û yena.

Keynek vana:

-Pişo, adirê ma nêşêro hewn a?

Pisînge vana:

-Nê huu! Bewnî çeqêk hûnî ya asena.

Demêk ra pey keynek şina ewnêna adirî, çi biewnîyo! Egi kuçik bîya wel û menda, çeqêk zî adir nêmando, heme bîyo xanzûl.

Waya hîrê birayan şina serê banî, gêrena dûyê adirî. Ewnêna gi peyê koyî ra dû werzeno. Kona rahar, şina resena cayê adirî; hîrê keyneyî yenê vernîya ya, vanê:

-Ti çi gêrena?

Waya hîrê biran vana:

-Ez xo rê gêrena adir.

Hîrê keyneyî bi meqes parçeyêk adir cira kenê, danê ya û vanê:

-Daya ma dêwa merdimwer a. Enka hanî ya hewn di. Hema gi nêwirişta lez bik, tîya ra şo.

Keyneyê pîra merdimwer yew şane, yew sabun, yew mereyê aw û gacêk la danê ya û vanê egi daya ma ameye nêzdîyê to, her ray înan ra yewî berz.

Dêwa merdimwer werzana û vana:

-Hurm û gurm! Bêhna mirovê xerîb tê! Hurm û gurm! Bêhna mirovê xerîb tê!

Û raşt bena, kona keynek dima. Hema gi resena ya, keynek şanî erzena, şane beno dar û ber. Pîra merdimwer lefêna dar û berî ro, hetanî uca ra xelasêna keynek epeyî dûrî şina.

Pîr daran ra xelasêna û raşt bena, yena nêzdê keyna; keyna mere erzena, mere beno kerre û kuçî. Keynek reyna dûrî kona. Pîr kerran û kuçan ra zî xelasêna, kona keyna dima; keynek sabunî erzena. Pîr teskêna, ginena erd ro, nata-weta şina û reyna raşt bena, kona keyna dima. Reya peyêne di zî keyna gaca layî erzena, pîr lefêna layî ro; hetanî xo layî ra xelasnena, keynek resena keye, kona zere û berî çangal kena.

Pîra merdimwer yena verê berî, vana:

-Hurm û gurm! Tîz kerena, ber şiknena, to werena, gişta qilanc mismisnena!
Hurm û gurm! Tîz kerena, ber şiknena, to werena, gişta qilanc mismisnena!

Waya hîrê birayan çareyêk nêvînena, gişta xo ya qilanc areyê berî ro rey kena; pîra merdimwer gişta qilanc erzena xo fek û gûnîya ya mismisnena.

Çiqa şino keynek bena zeyîf. Birayê ya meraq kenê vanê, hela ma goşdarî bik ena waya ma qey ona bena zeyîf. Roco verîn birayo pîl nobet gêno, hewn zor dano ci rakono; pîra dêw yena gûnîya keynek mismisnena û şina. Şan d' her di birayî yenê vanê:

-To se kerd?

Birayo pîl vano:

-Wilay mi ca nêkerd. Hewnî zor da mi, ez rakewta; mi çîyêk nêdî.

Roco dîyin birayo mîyanîn nobet gêno. Yo zî rakono, çîyêk nêvîneno.

Roco hîrin birayo qic nobet gêno. Hewn zor dano yi zî la seba gi nêrakoyo, werzeno gişta xo ya qilanc qelişneno û sol dekeno.

Pîra merdimwer reyna yena, vana:

-Hurm û gurm! Tîz kerena, ber şiknena, to werena, gişta qilanc mismisnena! Waya yin şina ber ro gişta xo ya qilanc rey kena û pîr mismisnena.

Birayo qic vecêno, kalmeyê xo kaş keno û sereyê pîra merdimwer pernenno.

Keyna hal û hewalê xo birayanê xo rê qalî kena. Şinê hîrê keynanê pîra merdimwer zî gênê anê, mareyê yin xo ro birnenê û ewnênê kar û gureyê xo.

Çiqa şino veyvî gorima xo ra aciz benê û ya ra qarênê.

Rocêk merdimêk verê berê yin ra vêreno, yin ra tasêk aw wazeno. Veyvî aw nêdani ci, pîzeyê keynek bi merdimî veyşeno, werzena tasêk aw dana ci. Veyvî şinê estoran akenê û rey kenê mîyanê xelî. Keynek kona estoran dima, şina mîyanê xelî ra vecena. Hetanî yena, veyvî leyirê marî kenê zereyê mereyê awa ya. Keynek bena teyşan, mere ra aw wena, mîyanê aw di leyirê marî zî qurtnena.

Wext vêreno leyirê marî pîzeyê keynek di beno xişn, pîzeyê ya yeno verê fekê ya.

Veyvî tomete bi gorima xo kenê û vanê:

-Merdimêk ame verê berî, ya şî ci rê aw ard. Muhaqeq ê merdimî di weriştâ û rûniştâ û bîya nêweşê tutî.

Birayê keynek cenîyanê xo ra înan kenê û vanê "gere ma waya xo bikiş". Waya xo teslîmê birayê qicî kenê, vanê "ber mîyanê koyan di ya bikiş û bê".

Birayo qic û waya xo şinê mîyanê koyan. Destê birayê ya piro nêşino, waya xo mîyanê koyan di verdeno, vano "xora mîyanê nê koyan di mirena". Teyrêk kişeno, gûniya teyrî saweno fistanê waya xo ra, gêno şino keye.

Waya yi zî seba gi ya mîyanê koyan di verdaya û şîyo, zewtêk dana birayê xo ro û vana:

-Birawo, birawo, ti hema nêresê keye teleyê sincî binê linga to di şêro, serê ling di bierzî; hetanî derzîna mi nêbo, dermanê linga to çin bo!

Birayo qic hema nêreseno keye sincêk şino linga yi ra. Ling piro weremêna, keno nêkeno dermanê xo nêvînenno.

Citêrek xo rê şino cit, ewnêno gi marêk mîyanê telî ra vecêno û vano:

-Enka enî citêrî bizanayn, ena keynek xo rê biberdên keye; yew biz sere bibirnayn, goştê ya borgan sol bikerdên û bipewtên bidayn ena keyna; lingê ya bieştên binê banî, sereyê ya avar (acêr) bikerdên, teştêk aw bidayn binê fekê ya, ego marê pîzeyê ya bivecîyayne.

Marê pîzeyê keynek zî vano:

-Enka enî citêrî bizanayn, marê mîyanê telî bikiştên û xila zêran a gi mîyanê telî d' a xo rê biberdên.

Citêr vernî marê mîyanê telî kişeno, zêranê xo binê telî ra veceno, dima zî şino keynek gêno beno keye. Bizêk sere birneno; goştê ya borga sol keno, pewceno, dano keynek. Linganê keynek erzeno binê banî, sereyê ya avar keno, teştêk aw dano binê fekê keynek. Maro ke pîzeyê keynek di goştê solinî ra bîyo teyšan, xo anceno aw û fekê keynek ra vecêno, kono zereyê teşt. Citêr marî kişeno û keynek marî ra xelasneno. Keynek bena weş, citêr mareyê ya lacê xo ro birneno.

Birayo qic beno seqet; ling piro weremêna, nêşkeno gavêk bierzo. Cenîya yi, yi nişnena herî, dew bi dew çarnena; yena verê berê gorima xo. Çend cenî derzînan konê ci, kenê nêkenê birîna yi ber nêbena.

Waya yi birayê xo nas kena û vana:

-Hela bêrên, ez zî derzîna xo bikoyê ci.

Cenîya birayê qicî zî gorima xo nas kena û vana:

-Mî doxtor û hekîmî nêverdayî çarnayo, nêbîyo weş, ti vana ego bi derzîna to bibo weş?

Û nêverdena keyna derzîna xo bikoyo ci.

Labelê birayê ya vano:

-Hemin derzina xo kuwa ci, wa ena keynek zî hela derzîna xo bicerebno.

Waya yi senî derzîna xo kona ci, birîna yi ber bena, gûnî û rîm têdir erzenê. Birawo qic dermanê xo vînenê û keynek ra vano:

-To gi birîna mi ber kerd, ena dinya di ti çi merem bikê (biwazê) ez ana ca.

Keynek vana:

-Meremê mi o meremo ke cenîyanê şîma tomete bi mi kerd û ez vista nê halî; ti mi nê halî ra, nê pirênê bêgiraneyî ra bixelasnê, mi rê beso.

Birayê keynek waya xo beno keye, hal û meselaya waya xo birayanê xo rê qalî keno. Hîrê cenîyanê xo benê estoranê veyşanan û teyšanan ra girê danê; kiştêk

ser vaş ronênê, kiştek ser aw ronênê û hefsarê estoran verdenê; hîrê cenîyanê xo cêra-cêra kenê û yin ra xelasênê.

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.4.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Waya Hîrê Birayan"⁷²

Herçiqaş vatoxe versîyonî yo ke mi arê dayo bi "Waya Hîrê Birayan" name biko zî mintiqayanê bînan de na sanike bi nameyanê cîya-cîyayan name bîya. Na sanike zafêr bi nameyê "Waya Hewt Birayan" ameya namekerdiş labelê no name goreyê fekê mintiqa ra bedilîyeno: "Wayê ve Hot Birawû ra", "Yo Way û Howt Birayî" ûêb.⁷³ Mihanî Licokicî versîyonêkê na sanike mitiqaya Licê de arê dayo û bi "Hera Herrîne" name kerdo.⁷⁴ Mintiqaya Pîranî de bi versîyonêkê bînî arê dîyaya û bi nameyê "Pîra Hewtsera" weşanîyaya.⁷⁵

Xebata Muhsine Helimoglu Yavuz de, hîrê versîyonê sanika "Waya Hîrê Birayan" yê ke mintiqayanê Çêrmûge (Kül Eşek), Riha (Yasemin) û Semsûrî (Küçük Kardeş) de arê dîyayê û tadîyayê tirkî ca gênê.⁷⁶ Muhsîne Helimoglu xebata xo de, nê versîyonan sey hîrê sanikanê cîyayan qebul kena. Nê hîrê versîyonan ra versîyonê Semsûrî hetê mûnitişê hedîseyan ra hîna baş o. La di versîyonê bînî sey kilmnuştayê sanike yê.

⁷² Panc versîyonan ra versîyono ke Mihanî Licokicî mintiqaya Licê ra arê dayo hîna cîya yo. Goreyê ma ra, metno ke Mihanî Licokicî arê dayo varyantêk o, çar metnê bînî varyant ê.

⁷³ Mintiqaya Çewlîgî de versîyonêkê na sanike arê dîyayo: İsmet Bor (arêkerdox), Vistonikê Dadîya Mi, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2013, r. 201-211

Yew versîyon zî Mamekiye de arê dîyayo: Nadîre Güntaş Aldatmaz (arêkerdoxe), Sanikanê Mamekiye Ra, Weşanê Enstîtuya Ziwana de Tirkîya de Cîwîyenê ya Unîversîteya Artuklu, Mêrdîn, 2013, r. 17-20

⁷⁴ Licokic, 2007, r. 73-86

⁷⁵ Malmîsanij (arêkerdox), Folklorê Ma ra Çend Numûney, Weşanê Jîna Nû, Bälling/Sweden, 1991, r. 201-206

⁷⁶ Helimoğlu Yavuz, 2009 (Versîyonê Çêrmûge Esmâ Yavuz fekê pîlanê xo ra eşnawito û nuştö. Versîyonê Rihayî Hatice Müsri fekê pîlanê xo ra eşnawito û nuştö. Versîyonê Semsûrî Ayşe Akar fekê dadîya xo ra arê dayo.)

Sey sanikê heywanan, sanikê rastikênî, sanikê xeyalî, sanikê huyayîşî û sanikê rêzilkî çeşîtê sanikan estê. Sanika Waya Hîrê Birayan, çeşîtê sanikanê xeyalîyan ra ya. Çünke tede qehremanê cîya-cîyayî yê sey însanî, dêwî, marî ûêb. estê. Reyna hedîseyê ke na sanike de qewimîyenê, hema-hema înan ra yew zî rastikên nîyê.

Versîyonê na sanike yê ke nusîyayê zaf ê. Hema vajên bi fekê her mintiqa, reyêk zî bibo, nusîyaya. Seba pêveronayîşê tamamê versîyonan xebatêka taybetî lazim a. Ma tîya de, versîyonê Comelaşe -ke mi bi xo arê dayo-, mintiqaya Licê ra versîyonê Mihanî Licokicî, mintiqaya Sêwregi ra yê Feyza Adabeyî,⁷⁷ mintiqaya Çewlîgî ra yê Îsmet Borî û mintiqaya Aksaray ra yê Memê Hilkeçikî⁷⁸ pêvero nanê.

Sanikan de mûnitişê hedîseyan muhîm o. Seba ke sanikî malzemeyê edebîyatê fekkî yê, mûnitişê hedîseyan destê vatoxî/e de yo. Vatox çiqas qabîliyêdar bo, sanika ke vajîyena henda resena meqsedê xo.

6.4.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Comelaşa Licê Arêkerdox: Îhsan Tektaş	2. Licê Arêkerdox: Mihanî Licokic	3. Çewlîg Arêkerdox: Îsmet Bor	4. Sêwregi Arêkerdoxe: Feyza Adabeyî	5. Aksaray Arêkerdox: Memê Hilkeçikî
Keyna	Keyna	Kêyna	Keynek	Kîynek
Daya Keyna	Pîre	Dadîya Kêneke	Maya Keynek	Mey Kîynek
Hîrê Birayê Keyna	Hîrê Birayê Keyna	Howt Birayê Kênek	Hewt Birayê Keyna	Huwt Birê Kîynek

⁷⁷ Adabeyî 2005, r. 81-84

⁷⁸ Memê Hilkeçikî (arêkerdox), Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî, Prof. Dr. Kadri Yıldırım & İbrahim Bingöl & Roşan Lezgin, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Cîwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn, 2012 r. 78-82

Pisînge	Pisînge	Pisînge	Kutik	Pisik
Pîra Dêwe	Pîra Merdimwere ⁷⁹	Pîra Howt Sarî	Cadu	He'wti
Hîrê Keyneyê Pîra Dêwe	Hîrê Keyneyê Pîre	Howt Kêneyê Pîre	Hewt Keyneyê Pîre	Huwt Kîynekî Pîre
Marî ⁸⁰	Marî	Marî	-	Marî
Citêr	-	Cîtyêr	-	Citêr
-	-	Hîrê Qijê Kêyneke	-	-

Tablo 3: Versiyonê sanika "Waya Hîrê Birayan" de qehremanî

Kêna, dadîya xo, hewt (yan zî hîrê) birayê xo, pîra dêwe û hewt (yan zî hîrê) kêneyê pîra dêwe qehremanê namdarî yê her panc versiyonan ê. Goreyê mûnitişê hedîseyan ra mar, bê versiyonê Sêwregi, çar versiyonê bînan de esto. Cîtyer hîrê versiyonan de (Comelaş, Çewlîg Aksaray) esto, hîrê qijanê kêneke zî tena versiyonê Çewlîgî de cayê xo girewto. Çar versiyonan de qehremana ke kêna xapênena û adirê aye tefênena pisîng a labelê versiyonê Sêwregi de kutik o.

Bê versiyonê Licê yo ke Mihanî Licokicî arê dayo, çar versiyonê bînan de nameyê qehremanan aşkera nîyo, her qehreman goreyê cinsê xo ra bi yew sifetî tewsîf bîyo. Labelê versiyonê Licê de, vacvacokanê ke vajîyayê de nameyê taybetmendî yê kêneke û hîrê birayanê aye aşkera benê: Nameyê kêna Zîzan a, nameyê hîrê birayan zî Emer, Derwêş û Elî yê.

⁷⁹ Sanike de sey "Pîra Hîrêserî" zî tarîf bîya (biewnî: Licokic 2007 r. 78-79)

⁸⁰ Çar versiyonan de di marî qehremanê sanikan ê. Nînan ra yew leyîrê marî yo û dekweno pîzeyê kêneke, o bîn zî mîyanê telîyî de yo, xo bi xo qisey keno û aqil dano cîtyerî.

<p>Keyneke vana:⁸¹</p> <p>"Emero, ha 'Emero! Qeyikê bîne bero, Qeyikê bîne bero, Bidim te zêrê zero".</p>	<p>Keyneke vana:⁸²</p> <p>Derwêşo, ha Derwêşo! Qeyikê bîne pêşo, Qeyikê binê pêşo, Bidim te topê qumêşo.</p>	<p>Keyneke Vana:⁸³</p> <p>"Elîyo, ha 'Elîyo! Qeyikê bine bero, Qeyikê bine bero, Bidim te zêrê osmanlî yo.</p>
<p>Emer vano:</p> <p>"Zîzanê, ha Zîzanê! Bide min ramîsanê, Bide min ramîsanê, Te (bi)bim mala bavanê".</p>	<p>Derwêş vano:</p> <p>"Zîzanê, ha Zîzanê! Bide min ramîsanê, Bide min ramîsanê, Te (bi)bim mala bavanê."</p>	<p>'Elî Vano:</p> <p>"Zîzanê, ha Zîzanê! Bide min ramîsanê, Bide min ramîsanê, Te (bi)bim mala bavanê."</p>
<p>Keyneke Vana:</p> <p>"Bi serê bavan û kekan (Bi)kevim golê girenekan (Bi)kevim golê girenekan Tu car nakim van yekan"</p>	<p>Keyneke Vana:</p> <p>"Bi serê bavan û kekan (Bi)kevim golê girenekan (Bi)kevim golê girenekan Tu car nakim van yekan"</p>	<p>Keyneke Vana:</p> <p>"Bi serê bavan û kekan (Bi)kevim golê girenekan (Bi)kevim golê girenekan Tu car nakim van yekan"</p>

Nê vacvacokan ra pey, kêna xo erzena mîyanê çemî û xeniqîyena. Kêna na sanike de qehremanêka baş a û netîce de, çar versîyonanê bînan de bi ser kewena labelê versîyonê Licê de çem de xeniqîyena.

Versîyonanê sanike de eynî qehremanî, bi eynî rolê xo ca gênê. Çend bedilîyayîşê qijî asenê: Çar versîyonan de "pisînge" esta la versîyonê Sêwregi de "kutik" esto. La bedilîyayîşê qehremanan hedîseyan ser o tesîr nêkerdo.

⁸¹ Licokic 2007, r. 84

⁸² Çc, r. 85

⁸³ Çc, r. 86

6.4.1.2. Versiyananê Sanike de Motîfî

P232. Dadî û kênya xo

Yew kêna û daya xo benê. (V1, V2, V3, V4, V5)

C. Qedexe (Tabu)

Kênan ra yew dolabrês de tir kena. (V1, V2, V3, V5)

K300-K499. Dizdî

Dolabrês de dizdî yena kerdiş. (V4)

N820. Merdimê hetkarî

Hevalê kêna aye ra vanê "hîrê/hewt birayê to estê." (V1, V2, V5)

P253.0.3. Yew waye hîrê (çar) birayî

Hîrê birayê kêna estê. (V1, V2)

P253.0.5. Yew waye û zaf (şeş, hewt, yewindes) birayî

Hewt birayê kêna estê. (V3, V4, V5)

B184.1. Hero sêhrin

Waye hîrê/hewt birayan bi hera herrine şina cayê birayanê xo. (V1, V2, V3, V5)

Waye hewt birayan bi bergîrê welinê şina cayê birayanê xo. (V4)

D522. Bi vateyê sêhrinî bedilîyayîş

Kêna ganî tim vajo "ço ço ço" (yan zî "çu", "çioh"), eke vajo "deh" (yan zî "hooşî", "hoş", "çûûûûş") hera aye xeripîyena. (V1, V2, V3, V4, V5)

P634. Zîyafet

Kêna bi nimitkî birayanê xo rê goştê zerecan û arwêşan pewjena. (V1, V2, V3, V4, V5)

D253. Însan bedilîyeno beno derzîne

Waya hewt birayan karê keyeyî qedênena û bena derzîne, şina kewena perdeyî ra. (V4)

L10. Serkewtişê birayê qijî

Birayo qij xo keye de nimneno û waya xo tepîşeno. (V1, V2, V3, V4, V5)

Birayo qij pîra merdimwere kişeno. (V1, V2, V3, V5)

H1481. Seba hayamendişî şeqnayîş (qelişnayîş) û sole dekerdişê gişte

Birayo qij seba ke nêrakewo, giştê xo cira keno û sole dekeno. (V2, V3)

Q190. Xelatê muxtelîfî

Birayo pîl kalmeyê xo, birayo mîyanîn tîr û kemana xo, birayo qij zî pisînga xo sey xelate danê waya xo. (V1)

Birayan ra yew vano "ez waya xo rê mûrekan gêna", birayo bîn zî vano "ez ci rê zerdêk gêna". (V5)

J652. Hemverê hişyarkerdişî de bêdîqetî

Waye ganî bê pisînge eskije nêwero, la waye bê pisînge yew eskije wena. (V1, V2, V3, V4)

H221. Adir

Pisînge (V4: Kutik) mîza xo kena adirî ro û tefênena. (V1, V2, V3, V4, V5)

Z65. Formelê rengan

Sûr: Pisînge mûraya sûre erzena mîyanê wela adirî. (V1, V2, V5)

G11.3. Pîra cadûye

Pîra merdîmwere/cadûye esta. (V1, V2, V3, V4, V5)

P252.2. Hîrê wayî

Hîrê kênayê pîra merdimwere estê. (V1, V2)

P252.3. Hewt wayî

Hewt kênayê pîra merdimwere estê. (V3, V4, V5)

N820. Merdimê hetkarî

Kênayê pîra merdimwere parçeyêk adir, yew şane, yew mere, yew sabun û gacêk la danê waya hîrê birayan. (V1, V2, V3, V4, V5)

F652. Boygirewtişêko fewqalade

Pîra merdimwere boya kêna xerîbe gêna. (V1, V2, V3, V5)

R260. Taqîbkerdiş

Pîra merdimwere boya kêna gêna û aye taqîb kena. (V1, V2, V3, V5)

Pîra merdimwere gonîya ke linga waya hewt birayan ra ameya taqîb kena û kêna vînena. (V4)

D1072.1. Şaneyo sêhrin

Kêna senî şaneyî erzena, şane beno dar û ber. (V1, V2)

D1171. Qabo sêhrin

Mere beno kerre û kuçî. (V1, V2)

D1195. Sabuno sêhrin

Wexto ke sabun erzêno, pîra merdimwere teskêna û ginena erd ro. (V1, V2)

F843. Layo fewqalade

Ginda layî/îpegî, verê keyeyê pîra merdimwere ra heya verê berê hewt birayan aşkewêna û pîre nê layî dima şina. (V3, V5)

D1203. Layo sêhrin

Wexto ke qaca layî erzêna, pîra merdimwere lefêna layî ro û yena astengkerdiş. (V1, V2)

G262.1. Cadûya ke gonî şimena

Pîra merdimwere gişta waya hîrê/hewt birayan ra, gonîya aye misnena. (V1, V2, V3, V4, V5)

G278. Merdişê pîra merdimwere

Birayê kêna, pîra merdimwere kişenê. (V1, V2, V3, V4, V5)

T69.1.1. Zewicîyayîşê hîrê way û hîrê birayan

Hîrê way û hîrê birayî zewicîyenê. (V1, V2)

T69.1. Zewicîyayîşê se (hewt, pancas ûêb.) way û se birayan

Hewt way û hewt birayî zewicîyenê. (V3, V4, V5)

W181. Pexîlî

Hîrê/hewt veyvî, pexîlî bi waya hîrê/hewt birayan kenê û gorima xo ra qarênê. (V1, V2, V3, V4, V5)

B784.1.3. Bil'ênayîşê marî

Waya hîrê birayan mîyanê awe de leyîrê marî qurtnena. (V1, V2, V3, V5)

K2112. Nege (Tomete)

Veyvî, mêrdanê xo ra vanê waya şima zîna kerda û bîya diganî. (V1, V2, V3, V5)

K512.1. Celado birehm

Birayo qij nêwazeno waya xo bikişo, yew teyre kişeno, gonîya aye saweno fistanê waya xo ra û beno nawneno birayanê xo. (V1)

S147. Mîyanê koyî de verdayîş

Birayo qij waya xo mîyanê koyî de verdeno û yeno keye. (V1, V3, V5)

Birayo qij waya xo beno verê çemî de verdeno û yeno. (V2)

M431.5. Seba derba bêdermane zewtedayîş.

Waye, seba birayê qijî vana "yew teleyê sincî şero linga to ra, heya derzîna mi nêbo dermanê to çin bo". (V1, V3)

Waye, seba birayê qijî vana "esteyê marî şero linga to ra, bê destê mi, destê tu kesî to rê derman nêbo". (V5)

P411. Cityer

Cityer şino cite. (V1, V3, V5)

B211.6.1. Maro ke qisey keno

Di marî seba ke rayîr binawnê cityerî, yewbînan de qisey kenê. (V1, V3, V5)

D1039. Werdo sêhrin

Cityer goştê solinî pewjeno û dano kêna. Maro ke pîzeyê kêna de yo, beno teyšan û fekê aye ra yeno teber. (V1, V3)

Cityer sîrkeyê hewt serran dano kêna, maro ke pîzeyê kêna de yo wirde-wirde beno. (V5)

Q297. Cezakerdişê nege

Birayê kêna, seba ke nege/tomete bi waya înan kerda cinîyanê xo kişenê. (V1, V2, V3)

T100. Zewac

Lajê cityerî û kêna zewicîyenê. (V1, V3)

Cityer kêna de zewicîyeno. (V5)

H20. Bi şibîyayîşî naskerdiş

Waye birayê xo yê qijî nas kena. (V1, V3, V5)

D1181. Derzîna sêhrine

Waye senî derzîna xo kuwena birîna birayê xo, ca de birîna ey ber bena. (V1, V3, V5)

H11.1. Qalîkerdişê çîyanê ke ameyê sereyê kesî

Waye, çîyê ke ameyê sereyê aye birayanê xo rê qalî kena. (V1, V3, V5)

Q416.2.1. Bi boça estorî ra girêdayîşî cezakerdiş

Birayê kêna, yew estora vêşane û yew estora têşane anê. Cinîyanê xo boça estoran ra gire danê. Verê estora vêşane danê vaşî, verê estora têşane zî danê awe û cinîyanê xo cêra-cêra kenê. (V1, V3)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Tîya bî û çinê bî. (V2)

Cêk ben cêk nîben. (V3)

Beno nêbeno. (V4)

Cayki bîyo cayki şîyo. (V5)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Mi ra zur, Hûmay ra raşt. Mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V3)

Z71.1. Hûmarê formelî: Hîrê

Hîrê birayî û hîrê kêneyê pîra merdimwere. (V1, V2)

Z71.5. Hûmarê formelî: Hewt

Hewt birayî, peyê hewt koyan de yê. (V1, V3, V5)

Pîra hewtsere. (V3)

Sîrkeyê hewt serran. (V5)

Hewt kêneyê pîra hewtsere. (V3, V5)

Hewt bizoteyê adirî. (V3)

Z71.5.1. Hewt birayî û wayêk

Hewt birayî û wayêk estê. (V3)

Z292. Merdişê qehremanî

Waya hîrê birayan mîyanê çemî de xeniqîyena. (V2)

Seke cor ra aseno, hedîseyanê verênan de eynî motîfî estê la çiqas şîyo, goreyê versîyonî ra motîfî bedilîyayê. Nê versîyonan ra versîyonê ke mintiqayanê Comelaşa Licê, Çewlîg û Aksarayî de arê dîyayê, hetê motîfan ra hîna zaf manenê yeybînan.

Versiyonanê sanike de, goreyê mintiqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Comelaşa Licê	Licê	Çewlîg	Sêwregi	Aksaray
Hes Ginayîş	Tirre	Tîz	Dizdî ⁸⁴	Fisi
Sond	Sond	Sûnd	Sond	Sî'end
Golik	Golik	Gûelik	Herda kor ⁸⁵	Golik
Peyê Hewt Koyan	Pey Hewt Koyan	Pey Howt Kûeyûn	Peyê Hewt Koyan	Pîydê Huwt Koyûn
Hera Herine	Hera Herrine	Hera Herrin	Bergîra Welin	Hera Herrin
Mûra	Mûra	Rûe	Mucewher	Pellik ⁸⁶
Toqa	Toq	Mûra	-	-
Zereyê Kuwarî	Pey Kuwarîyan	Estûn	Derzini ⁸⁷	Peydê Cîyûn
Xelat	Xelat (Mizgîn)	-	-	Xelat (Mizgîn)
Eşkic	Eşkice	Eskij	Işkij	-
Adir	Adir	Adir	Adir	Adir
Mîzî	Mîzî	Mîzî	Mîzî	Mîzî
Mereyê Aw,	Şerbikê Awe,	Gindê Lay	Gunî	Îpeg

⁸⁴ Versiyonê Sêwregi de çîyêk beno vîndî, kêneyî sond wanenê vanê "mi nêgirewto" la versiyonanê bînan de kêneyan ra yewe tirre kena.

⁸⁵ Versiyonê Sêwregi de sey "bi serede herda ma yak or bo ki mi nêgirot" nusîyayo. Uca xelet nusîyayo, rastê xo wina yo: "bi seredê herda **ma ya kor** bo ki mi nêgirot".

⁸⁶ Cinî seba ke xo bixemilnê kenê xo mil yan zî kenê mexmela xo ra.

⁸⁷ Çar versiyonan de kêna şina xo nimnena la versiyonê Sêwregi de kêna bena derzîne û kewena perde ra.

Şane, Sabun	Şane, Sabun			
Gışt	Gışt	Gışt	Gışt	Qalûç
Nêweşê Tutî	Nêweşî Tûtî	Nêweşê Tûtî	-	Zacilûn
Serê Koyî	Çem	Ser Koyî	-	Serdê Koyî
-	Qeyîk	-	-	-
Zewt	-	Zewt	-	Zewt
Telî Sincî	-	Telî Sûnzîyer	-	Estê Me'rî
Goşto Solin	-	Goşto Solin	-	Sirkîyê Huwt Serrûn
Derzîn	-	Derzîne	-	Derzinî
Vaş û Awe	-	Vaş û Awe	-	-

Tablo 4: Versiyonanê sanika "Waya Hîrê Birayan" de kar/têgêrayîş/objeyî

Her panc versiyonan de hem name hem zî karê zafê objeyanê ke şekil danê motîfan eynî yê. Goreyê versiyonan ra tayê objeyî bibedilîyê zî karê înan eynî yo. Sey nimûneyî: "hera herrin" û "hera welin", "mucewher" û "pellik", "estûn" û "kuware", "telî sûnzîyer" û "estê me'rî", "goşto solin" û "sirkîyê huwt serrûn" ûêb.

Panc versiyonî zî destpêk de bi eynî kar/têgêrayîş/objeyan dest pêkenê, çiqas şino, hedîse û objeyî bedilîyenê. Versiyono ke mi arê dayo (Comelaş), versiyonê Çewlîg û versiyonê Aksaray hetê mûnitişê hedîseyan ra hîna zaf manenê yewbînan labelê versiyonê mintiqaya Licê ya Mihanî Licokicî de, hedîseyê peyênî yê ke rêz benê, se ra se versiyonanê bînan ra cîya yê.

6.4.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Heme versiyonê na sanike bi yew "qebahet"î dest pêkenê. Çar versiyonan de qebahet tirkkerdiş o. Labelê versiyonê Sêwregi de qebahet dizdî ya; çiyêk vîndî beno û kêneyî sond wanenê, vanê "mi nêgirewto". Seke verê zî vajîya, sanikan de hedîseyî goreyê vatişê vatoxî ra şekil gênê. Rey-rey qiseykerdoxî şermayanê tayê çekuyan vajê, yan zî seba exlaqê tutan vatişê ê çekuyan de problem vînenê û sansur kenê. Goreyê fikrê ma, versiyonê Sêwregi de netîcêyê sansurî de "tirre" bîya "dizdî".

Her panc versiyonan de zî kêna dadîya xo ra destûr gêna û bi eynî metodî (bi hera herrin yan zî hera welin) şina peyê hewt koyan de keyeyê birayanê xo; karê înan kena, şamiya înan pewjena û xo nimnena. Sanikê ke mîyanê qehremananê înan de hîrê birayî yan zî hewt birayî estê, hertim nê birayan ra qehremano tewr namdar birayo qij o. Nê versiyonan de zî birayo qij keye de nobete gêno û bi rike û cesaretê xo, waya xo tepîşeno.

Her panc versiyonan de zî kêneke goşşîniya⁸⁸ xo ra sereyê xo fînena dafike. Çar versiyonan de pisînge aye xapênena, versiyonê Sêwregi de zî kutik aye xapêneno û adirê aye tefênenê. Bê versiyonê Aksaray, ê versiyonanê bînan de pisînge û kutik kêneke de rika eskije kenê, mîzî verdanê adirê aye û tefênenê labelê versiyonê Aksaray de "eskije" çin a, pisînge xo bi xo şina mîzî verdana adir. Nê zî versiyonê Aksaray de hetê mûnitişê hadîseyan ra kêmanî viraşta.

Kêneke gêrena bi adir û kewena dafika pîra merdimwere. Herçiqas pira dêwe qehremanêka xirab bo zî kêneyê aye ewilî baş ê; hem adir danê kêneke hem zî aye dadîya xo ra pawenê. Labelê pîra dêwe bi fenanê xo yê tilsimanan kêna ca kena û çar versiyonan de gişta aye, versiyonê Aksaray de zî "qalûç" a (engişta qılance) aye misnena. Heme versiyonan de, reyna qehremano namdar birayo qij pîra dêwe kişeno û şinê kênananê pîra dêwe anê, xo ro mareyê înan birnenê. Versiyonê Sêwregi de sanike wina qedîyêna. Îhtîmalo pîl o ke vatoxî/e sanike kerda xo vîr ra û nêmcet verdaya yan zî arêdayoxe kêmi nuşta.

⁸⁸ goşşîni: Comelaşa Licê de, êyê ke goş nêdanê karê xo ra, înan ra vajîyeno.

Çar versîyonanê bînan de hedîseyê tomete dest pêkeno. Kênayê pîra dêwe, gorima xo ra qehirîyênê û leyîrê marî kenê mîyanê awa kêneke. Kêneke awe şimena, mar qirrika aye ro şino war, keweno pîzeyê aye. Çiqas şino, pîzeyê kêna maseno, kênayê dêwe mêrdanê xo ra vanê "waya şima nêweşê tutî ya".

Versîyonê Licê de, hîrê birayî cinîyanê xo ra bawer nêkenê û vanê "ma gere waya xo bicerebni". Ney ra pey versîyonê Licê de hedîseyî vurîyenê: Hîrê birayî waya xo weverê çemî de verdanê û yenê noverê çemî; bi vacvacokan waya xo ceribnenê. Vacvacokan ra fehm beno ke nameyê kêna Zîzan a, nameyê birayanê aye Emer, Derwêş û Elî yê. Peynîya ceribnayîşî de fehm kenê ke waya înan bêgune ya labelê heya resenê aye waya înan xo erzana mîyanê çemî û xeniqîyena. Hîrê birayî, seba ke tomete bi waya înan kerda hîrê cinîyanê xo kişenê. Sanikan de qehremanê başî muheqeq bi ser kewenê labelê versîyonê Licê de qehremana başe nêresena miradê xo. Nê versîyonî de sanike bedilîyaya. Beno ke vatoxî sanike kerda xo vîr ra û hedîseyê peyênî yan heşê xo ra nayê pêra yan zî sanike bi yewna sanike tamam kerda.

Versîyono ke Comelaş de arê dîyayo, versîyonê Çewlîgî û versîyonê Aksaray bi eynî hedîse û motîfan dewam kenê. Hîrê versîyonan de zî kêna zewte dana birayê qijî ro û zewta aye qebul bena. Zewte versîyonê Comelaş de bi "telî sincî", versîyonê Çewlîgî de bi "telî sînzîyer" û versîyonê Aksaray de zî bi "estê me'rif" yena ca. Reyna her hîrê versîyonan de zî dermanê birayê qijî derzîna waya ey a.

Hîrê versîyonan de zî qehremanan ra yew cityer o. Cityer "Xizir"ê waya hîrê (yan zî hewt) birayan o. Cityer kêna beno keye, goreyê versîyonanê Comelaş û Çewlîgî bi goştê solinî, goreyê versîyonê Aksaray bi "sirkîyê huwt serrûn", marî pîzeyê aye ra vejeno.

Sanikan de "ceza" netîce de cayê xo gêna. Qehremanê başî senî resenê miradê xo, qehremanê xirabî zî cezaya xo vînenê. Versîyonê Aksaray de waye û birayo qij yewbînan nas kenê û sanike qedîyêna; seba kênananê pîra dêwe yew ceza çin a. Labelê versîyenê Comelaş û Çewlîgî de eynî ceza dîyaya kênananê pîra dêwe: Di estorî estê, estora yew vêşan a, a bîne têşan a. Birayê kêneke cinîyanê xo benê, linga yewe estora vêşane ra, linga bîne zî estora têşane ra girê danê; vaş danê estora vêşane

ver, awe zî danê estora têşane ver û estoran veradanê; cinîyanê xo cêra-cêra kenê. Nê her di versîyonan de kêneke resena miradê xo û xirabî zî ceza gênê.

Herçiqas Comelaş dewêka Licê bibo zî versîyonê na sanike yo ke Comelaş de arê dîyayo, hetê qehremanan, motîfan û rêzkerdişê hadîseyan ra, versîyonê ke Mihanî Licokicî mintiqaya Licê de arê dayo ra zafêr maneno ê versîyonî ke Îsmet Borî Çewlîg de arê dayo.

6.5. Dêw û Hîrê Birayî

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. Babî û hîrê lacê xo benê. Babî beno kal, kono doşekê mergî. Veng dano tutanê xo, yin rê wesîya xo keno û vano:

-Tutên, ez nêweşê mergî ya, eyro esta siba çin ya. Şima rê wesîya min a, ez bimrî nêbo nêbo şima enî raharî ro şêrê.

Û çendeyêk bedî Homa emanetê xo babî ra gêno. Hîrê birayî şînê bayê xo ronênê û yi defîn kenê.

Demî şînê dewranî yenê, birayo pîl meraq keno û veno "bayê mi qey va enî raharî ro meşêrîn", kono rahar şino. Medeyêk şino raştê yew dêwî yeno.

Dêw yi ra vano:

-Hela bê, çimê mi rahar a mendî. Ez û bayê to, ma dostê yewbînan bî, bayê to hertim ser dayni mi ro la medeyk o nêaseno.

Birayo pîl vano:

-Emrê to derg bo, bayê mi rehmet kerd.

Dêw vano:

-Rehma Homayî ci bo, sereyê şima weş bo. La mi meraq kerd, bayê to merd to rê çi verda?

Birayo pîl vano:

-Bayê mi merd mi rê yew lên verda.

Dêw vano:

-Ayo zî çîyêk o! Rocêk lênê mi qul bi. Ez şîya mi lênê bayê to ard, mi va ez bi lênê bayê to qula lênê xo pîne bikî. Lênê bayê to nêmeyê qula lênê mi rê nêvet.

Û kalmeyê xo anceno, dano sereyê birayê pîlî ro permeno.

Medeyk şino, birayê pîlî ra hes û hewal nêvecêno. Birayo mîyanîn meraq keno û yo zî kono rahar şino. Raştê dêwî yeno. Dêw yi di zî bi feko weş xeber dano û vano:

-Bayê to merd to rê çî verda?

Birayo mîyanîn vano:

-Bayê mi merd mi rê yew pelas verda.

Dêw vano:

-Ayo zî çîyêk o! Pelasa mi dirîyaybî/cêra şîbî. Ez şîya cayê bayê to, mi pelasa bayê to ard. Mi va ez bi pelasa bayê to palasa xo pîne bikî. La pelasa bay to nîmeyê pîneyê pelasa mi rê nêvet.

Û reyna kalmeyê xo anceno, dano sereyê birayê mîyanînî ro permeno.

Wext vêreno, her di birayî nêagêrenê. Birayo qic meraq keno û yo zî kono eynî raharî ser, şino. Birayo qic zî sey her di birayanê xo yê pîlan raştê dêwî yeno û xo bi xo vano "çîyo gi ameyo serê birayanê mi muhaqeq enî dêwî ra yo".

Dêw vano:

-Bay to merd to rê çî verda?

Birayo qic vano:

-Bayê mi merd mi rê yew kuwareyê hingan/mêsan verda. Kuware kor bi, kuwareyê mêsan ra yew mês tena mend. Xeleyê ma qedîyabi; ez ništa mêsa xo şîya Dîyarbekir. Mi pancês kêlî xele bar kerd mêsa xo û ez ameya verê çemê Dîyarbekirî. (Yew kêl şîyes welçekî yo, yew welçek zî çar qinyat ê.) Mi barê mêsa xo rona û ê hebikê xelî yew bi yew, bi kelesingî eştî weverê çemî. Ez zî ništa mêsa xo û şîya weverê çemî. Mi tamamê ê xelî reyna bar kerd mêsa xo û ard keye. Keye di mi barê mêsa xo rona ez ewnîyaya gi paştîya mêsa mi dayo piro. Nata-weta mi pers kerd; yew şêxî va dermanê paştîya mêsa to goza Hindîstanî ya. Ez gêraya goza Hindîstanî, mi pîrika xo ya hewtayserre ra pers kerd. Pîrika mi va "ez hema hewtayserre bîya bayê mi yew goza Hindîstanî daybî mi, mi werdibî, hela bê biewnî verê dindananê mi, egi menda vec ber". Ez ewnîya verê dindananê pîrika xo, mi zîlçeleşk/dendikêk goza Hindîstanî dî û mi berd sawit paştîya mêsa xo ra. Serê paştîya mêsa mi di yew gozêr zergûn bî û gozî girewtî. Mi yew herrqole girewt û weşana serê gozêr; mi va ez xo rê gozan weşanî. Senî herrqole gina gilane gozêr ro, serê gozêr di hêga û bajarî virazîyayî. Ez şîya serê gozêr, mi ê hêgan di zebeşî ramitî. Zebeşî virazîyayî, ez şîya mîyanê zebeşan, mi kardî girewt û yew zebeş cira kerd. Şîlo dîyin di kardîya mi, mi dest ra ginay zereyê zebeş ro. Mi xo çewt kerd nêkerd ez nêresaya gi kardîya xo zereyê zebeş ra vecî. Ez werişta mi çewres silimî viraştî, her silim zî çewres lingî nayî pira. Mi ê çewres silimî eştî pêser û verdayî zereyê zebeş, ez reyna zî nêresaya kardîya xo. De ena rey ti vac dêwo kafir, bayê to merd to rê çi verda?

Dêw nêşkeno cewabêk bido. Birayo qıcek kalmeyê xo anceno dano sereyê dêwî ro perreno, zêranê dewî keno torbe û xo rê beno keye.

Vistanika min li dîyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.5.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Dêw û Hîrê Birayî"⁸⁹

Na sanike, mintiqaya Licê dewa Comelaşe de fekê Celal Tektaşî⁹⁰ ra arê dîyaya û qeyd bîya. Çimeyê nuşteki yê sanikanê kirmanckîyan de qasê ke tesbît bi, hetê Suphi Aydinî ra mintiqaya Depeyî de tena yew versîyonê na sanike arê dîyayo. Herçiqas zafê motif û qehremanê versîyonê Comelaşa Licê û versîyono ke Suphi Aydinî kitabê xo "*Henarek: Kitab Sonikon*" de bi nameyê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hîndîston"î arê dayo yewbînana ra cîya bibê zî hem qehremanî û karê înan hem zî rêzkerdişê hedîseyan nîşan danê ke nê her di malzemeyê folklorîkî versîyonê eynî sanike yê.⁹¹

Na sanike, sanikêka xeyalî ya. Versîyonê Comelaş de qehremanan ra yew dêw o. Versîyonê Depe de zî paşa esto. Her di versîyonan de zî çîyo tewr muhîm mubalexa ya. Versîyonan de qehremanî bi mubalexa yewbînan ceribnenê. Kam ke mubalexa de sînoranê xeyalan hîna zaf hîra biko, o bi ser keweno.

6.5.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Comelaşa Licê

Dêw û Hîrê Birayî

Bayê Hîrê Birayan

Hîrê Birayî

Dêw

-

-

2. Depe (Karakoçan)

Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hîndîston

Paşa

Hîrê Keynayê Paşayî

-

Şiwane

Di Zamayê Paşayî

⁸⁹ Metnê Comelaşa Licê û Depeyî, hetê qehreman, motif û mûnitişê hedîseyan ra yewbînan ra zaf cîya yê. Goreyê ma ra, karê çend qehremanan û çend objeyî nîşan danê ke nê her di metnî varyantê yew sanike yê.

⁹⁰ Celal Tektaş, Comelaşa Licê ra yo, 61 serre yo.

⁹¹ Suphi Aydin, *Henarek: Kitab Sonikon*, Weşanên Apecê, Swêd, 2013, r. 139-142

Mêsa Hingan

Şêr

Pîrika Birayê Qicî

Daya Şiwani

Versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hindîston"î de paşa û hîrê keyneyê xo û yew zî şiwaneyê/xizmetkarê înan estê. Şiwane wayîrê kerematan o. Şiwane aqil dano paşayî vano kênanê xo bizewicne. Paşa her di kênanê pîlan dano lajanê paşan, a qice zî dano şiwaneyî. Zamayê ke lajê paşayî yê, zengîn ê labelê şiwane feqîr o. Herçiqas zerra paşayî çin bo zî seba ke kênaya qice wazena, aye dano şiwaneyî labelê qet qîmet nêdano şiwaneyî.

Demî şinê, dewranî yenê, paşa nêweş keweno. Gêrenê nêgêrenê dermanê paşayî nêvînenê. Yew hekîm vano dermanê paşayî şitê şêre û dendika goza Hindîstanî yê. Hîrê zamayê paşayî nişenê estoranê xo û şinê gêrenê şitê şêre û dendika goza Hindîstanî. Hîrê zamayî zî şinê şitê şêre vînenê labelê şiwane bi fenêk şitê her di zamayanê dewlemendan pûç keno û paşa bi şitê înan hîna zaf nêweş keweno.

Şitê şêre ra pey, hîrê zamayî kewenê goza Hindîstanî dima. Şiwane şino dadîya xo ra pers keno, dadîya ey vana verê cû bayê to gozê Hindîstanî ardên werdên, eke bibo, verê dindananê bayê to de esta. Şiwane şino mezelê bayê xo akeno û verê dindanê bayê xo ra dendika goza Hindîstanî vejeno ano. Rayîr ra raştê di zamayanê dewlemendan yeno, ey ra dendika goze wazenê. Şiwane goze dano înan labelê reyna bi eynî fena xo ê dendikan pûç keno û paşa senî dendikanê her di zamanê zengînan weno hîna beno xidar. Şiwane dendika xo beno dano paşayî û paşa beno weş û war. A game ra pey şiwane çimê paşayî de beno zamayêko erjaye.⁹²

Seke kilmnusê versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hindîston"î de aseno, qehremananê her di versiyonan ra "pîrika birayê qicî" û "daya şiwaneyî" eynî karî kenê û cayê dendika goza Hindîstanî terfî kenê. Reyna karê "mêsa hingan" û "paşa"yî zî tayê cayan de maneno yewbînan la karê qehremananê bînan yewbînan ra cîya yo.

⁹² Çc

"Bayê hîrê birayan" destpêkê versiyonê "Dêw û Hîrê Birayî" de wesîya xo keno û mireno, sewbîna yew rolê ey çin o. Labelê versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hîndîston" de paşa qehremanêko namdar o û destpêk ra heya netîce sanike de cayê xo gêno.

Versiyonê "Dêw û Hîrê Birayî" de birayê pîlî rê meraq beno û werzeno wesîya babîyê xo betal keno. Şino rastê dêwî yeno û sereyê xo weno. Birayo mîyanên zî bi eynî şeklî sereyê xo vîndî keno. Qehremanê tewr namdar yê nê versiyonî, birayo qic o. Birayo qic bi aqilê xo heqê dêwî ra yeno û heyfê birayanê xo gêno.

Versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hîndîston"î de qehremano namdar şiwane yo. Şiwane tayê çîyanê tilsiminan keno. Nê versiyonî de kontrol hertim destê şiwaneyî de yo. Tim karê şiwaneyî rayîr ra şino, xora netîce de şiwane reseno meqsedê xo.

Qehremanê her di versiyonan hema-hema se ra se bedilîyayê. Goreyê bedilîyayîşê qehremanan ra mûnitişê hedîseyan zî bedilîyayo.

6.5.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

P251.6.1. Hîrê birayî

Hîrê birayî estê. (V1)

P252.2. Hîrê wayî

Hîrê kênayê paşayî estê. (V2)

C614. Rayîro qedexekerde

Bayê hîrê birayan tutanê xo rê yew rayîrî qedexe keno. (V1)

P412. Şiwane

Şiwane hîrê zamayanê paşayî ra yew o. (V2)

U60. Dewlemendî û xizanî (feqîrî)

Di zamayê paşayî zengîn ê, zamayo yew zî xizan o û şîwanetî keno. (V2)

J154. Şîretê (nesîhetê) babî yo ke sekerate de yo

Bayê hîrê birayan, lajanê xo ra vano "nêbo nêbo şîma nê rayîrî ro şêrî". (V1)

J154.0.1. Şîretê babî

Paşa kênanê xo ra vano "lajê paşayan de bizewicîyên". (V2)

M256. Mergê babî ra pey tutî sozê xo nêtepîşenê

Hîrê birayî goş nêdanê şîretê bayê xo û rayîrê qedexekerdeyî ro şînê. (V1)

Kênaya qije goş nêdana nesîhetê bayê xo û şîwaneyî de zewicîyena. (V2)

W116. Qurretî

Paşa nêwazeno kênaneyê ey şîwaneyî de bizewicîyo, kênaneyê xo ra vano "lajê paşayî de bizewacîye". (V2)

L410. Paşayê qurre beno zerrîşenik (mutewazî)

Şîwane ke dermanê paşayî ano, paşa êdî şîwaneyî ra hes keno. (V2)

G11.2. Dêw

Rayîrê qedexekerdeyî ser o dêw esto. (V1)

H509.5. Îmtîhanê qabîlîyetê zûrîkerdişî

Hîrê birayan ra birayo qij hetê zûran ra hîna bi qabîlîyet o. (V1)

X900. Mîzehê zûran û mubalexa

Dêw birayê pîlî ra vano "lênê mi pîrey xişn bi, lînenê bayê to pîneyê lînenê mi rê nêvet" û sereyê ey permeno. (V1)

Dêw birayê mîyanênî ra vano "pelasa bayê to pîneyê pelasa mi rê nêvet" û sereyê ey perneo. (V1)

Birayo qij dêwî ra vano "ez ništa mêsa xo û şîya Dîyarbekir, mi pancês kêlî xebe bar kerd mêsa xo û temamê ê xelî mi bi kelesing eştî weverê çemî" (V1)

Birayo qij vano seba ke ez paştîya mêsa xo derman bikî, mi verê dindanê pîrika min a hewtay serre ya ke hema hewt serre bîya goza Hindîstanî werda ra parçeyê goza Hindîstanî vet û sawit paştîya mêsa xo ra. (V1)

Şiwane şîno mezelê babîyê xo akeno, verê dindananê babîyê xo ra dendikê goza Hindîstanî vejeno û beno dano paşayî. Paşa bi nê dendikî beno weş. (V2)

Birayo qij vano serê paştîya mêsa mi de yew gozêre zergûn bî, mi yew herrqole weşana serê gozêre, serê gozêre de yew hêga virazîya û mi ê hêgayî de zebeşî ramitî. Kardîya mi ginay zereyê zebeşe ro, mi çewres silimî eştî pêser, ez reyna zî nêresaya kardîya xo. Ê kalmeyê xo dano sereyê dêwî ro perneo. (V1)

N825.3. Pîra hetkare

Pîrika birayê qijî cayê dendikê goza Hindîstanî nawnena ey. (V1)

Daya şiwaneyî cayê dendikê goza Hindîstanî şiwaneyî ra vana. (V2)

F813. Fêkîyê fewqaladeyî

Serê dara gozêre de zebeşê zaf xişnî virazênê. (V1)

Şiwane hîrê zebeşan ano dano paşayî û goreyê deresîyayîşê zebeşan ra lazim o ke paşa kênanê xo bizewicno. (V2)

H1361. Cigêrayîşê şîtê şêre

Zamayê paşayî seba nêweşîya paşayî gêrenê şîtê şêre. (V2)

B211.2.2. Şêra ke qisey kena

Şêre şiwaneyî de qisey kena. (V2)

Q40. Başî yena xelatkerdiş

Şiwane çijeyê şêre yo ke werimîyayo ber keno, şêre zî şit dana şiwaneyî. (V2)

Q472. Bi daxnayîşî cezakerdiş

Şiwane dendikê goze dano zamayanê zengînan û qina înan daxneno. (V2)

Şiwane şitê şêre dano zamayanê zengînan û qina înan daxneno. (V2)

J1110. Însano biaqil

Birayo qij goreyê di birayanê xo yê bînan ra hîna biaqil o. (V1)

Şiwane goreyê zamayanê zengînan ra hîna biaqil o. (V2)

F950. Dermankerdişê fewqaladeyî

Bi dendikê goza Hindîstanî, paştîya mêsa hingan yena dermankerdiş. (V1)

Paşa bi dendikê goza Hindîstanî û bi şitê şêre yeno dermankerdiş. (V2)

L10. Serkewtişê birayê qijî

Birayo qij dêwî kişeno. (V1)

M161. Heyfgirewtiş

Birayo qij heyfê birayanê xo gêno. (V1)

G512.1.2. Dêwo ke sereyê ey yeno pernayîş

Birayo qij sereyê dêwî perneno. (V1)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Cayk ben, cayk nîben. (V2)

Z10.2 Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîwaran, rehma li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Pêro pîya yewbînan de benê şa. (V2)

Z71.1. Hûmarê Formelî: Hîrê

Hîrê birayî benê. (V1)

Hîrê kêneyê paşayî benê. (V2)

Z71.12. Hûmarê Formelî : Çewres

Çewres silimî virazênê û her yew çewres lingî nîyênê pira. (V1)

Her di versîyonan de motîfî hema-hema se ra se yewbînan ra cîyayê. Na xebate de versîyonê ke tewr zaf yewbînan ra cîyayê, versîyonê na sanike yê.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Comelaşa Licê

Depe/Xarpêt

Dêw û Hîrê Birayî

Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hîndîston

Wesî

Zewac

Meraq

-

Lên

Zebeş

Pelas

Şitê Şêr

Dindan

Mezel

Goza Hindîstanî

Goza Hîndîstaonî

Hêga

-

Zebeş

-

Silim

-

Seba ke versiyonî yewbînan ra zaf cîya yê, karê objeyan yê ke cor ra hemverê yewbînan de nusîyayê, se ra se eynî nîyê. Tena goreyê versiyonî ra rolê înan bineyke maneno pê.

"Zebeş" û "goza Hindîstanî" her di versiyonan de estê. Karê "zebeş"e her di versiyonan de cîya yo labelê karê "goza Hindîstanî" eynî yo. Her di versiyonan de zî "goza Hindîstanî" dermanê nêweşî ya. Versiyonê "Dêw û Hîrê Birayî" de, birayo qij bi goze paştîya mêsa xo derman keno. Versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hindîston"î de zî paşa nêweş o û dermanê ey goza Hindîstanî ya.

Nê motîfanê corênan de aseno ke versiyonî yewbînan ra zaf cîya yê. Xora objeyê ke şekil danê motîfan zî yewbînan ra zaf dûrî yê la karê tayê objeyan nêzdîyê yewbînan o.

6.5.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Versiyonê "Dêw û Hîrê Birayî" hetê hedîseyan ra sade yo. Destpêk de "wesî" esta. Babîyê hîrê birayan tutanê xo rê yew rayîrî qedexe keno. Hîrê birayî wesîya babîyê xo nêanê ca û şinê raştê dêwî yenê. No hal zafê sanikanê xeyalîyan de esto. Destpêkê sanike de çîyêk qehremanî rê qedexe beno. Dima qehreman goş nêdano şîretê pîlanê xo û şino ê çîyê qedexeyî keno.

Dêw, birayê pîl û birayê mîyanênî ra aqîlêr o, bi xapênayîşî sereyê her di birayan permeno. Sey hertimî reyna birayo qic dêwî ra aqîlêr o; mîyanê xeyalanê bêsinoran de cewabê dêwî dano, ey dêwî kişeno. Netîce de hem heyfê birayanê xo gêno û hem zî zerdanê dêwî xo rê beno.

Versiyonê "Şit Şêr û Dendîk Gûezê Hindîston"î de zî hedîseyî têmîyan de nîyê. Temamê hedîseyan binê maîyetê şîwanî de qewimîyenê. Şiwane rayîr nawneno paşayî, vano "kênanê xo bizewacne". Kênaya qice xebera babîyê xo ra vejîyêna û şiwaneyî de zewicîyêna. Labelê no zewac goreyê zerrîya paşayî ra nîyo. Çunke her di kênayê bînî lajê paşan de zewicîyayê. Nê semedî ra zerrîya paşayî şiwaneyî ra serdin a. Wext vêreno, paşa nêweş keweno; hîrê zamayê paşayî, paşayî rê gêrenê derman.

Hîrê zamayanê paşayî ra şiwane paşayî rê derman ano. Sihetê paşayî ke weş beno êdî qîmet dano şiwaneyî.

6.6. Elîcan⁹³

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. Yew merdim û hîrê keyneyê xo benê. Hîrê keyneyî bîyê pîl, resayê emrê zewacî, bayê yin zî bîyo kalo extîyar. La hema eskerîya xo nêkerda. Eskerî yenê yi wazenê. Keno nêkeno çareyêk nêvînenê û veng dano keynaya pîl vano:

-Keyna mi, ti vînena, wextê mi şîyo. Taqet çokanê mi di nêmendo la ez gere şêrî eskerîya xo bikî. Ti halê mi vînena, bê ti mi vera şo eskerî.

Keynaya pîl vana:

-Alla to kalê pîsî bigêro! Mi va qey to mi rê mêrde dîyo.

Kal veng dano keynaya mîyanîn, vano:

-Keynaya mi, ti vînena eskerî ameyê mi dima. Ez nêşkena şêrî. Bê bayê xo vera ti şo eskerî.

Keynaya mîyanîn zî vana:

-Homayî to kalê koçolî bigêro! Mi va qey to mi rê mêrde dîyo.

Û dana piro şina.

Yew keynaya qic manena. Kal veng dano ya, keynaya qic zî yena, kal vano:

-Mi wayanê to ra va, yin qebul nêkerd, yew ti menda. Ti ha vînena eskerî ameyê mi dima. Gere ez şêrî eskerî la mi ra nîna. Çimê to birneno se, bê ti mi vera şo eskerî.

Keyna qic vana:

⁹³ Nedret Tektaş (vatoxe), ç

-Bawo, mi rê yew estor û yew zî tajî bigêr, ez to ver a şîna eskerî.

Kal şîno keynaya xo rê yew tajî û yew estor ano, dano keynaya xo û ya erşaweno eskerî.

Keynaya qic nameyê xo kena Elîcan û heme eskerî çî tewir têgêrenê ya zî sey yin têgêrena. Çew fam nêkeno gi keyna ya. La yew qumtan ya rê şik virazêno; ewnêno heme wesfê ya wesfê keynan ê. Xo rê xo di vano "muhaqeq ena keyna ya". Gonîya qumtanî ya ro girêna, zerrî fînenno ya. Yi rê kul û keder virazêno, roc bi roc helêno beno zeyîf.

Daya qumtanî ewnêna halê yi ra vana:

-Lacê m', eno çî halê to yo? Ti çîmanê mi ver di helîyayî û qedîyayî.

Qumtan vano:

-Dayê, yek neferekî min heye; devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştîm helandîm; navê wî Elîcan.

Daya yi vana:

-Lawo siba Elîcanî bigêr ber merga mircanan, egi keyna bo, ya go bikoyo mîyanê mircanan, hetanî bieşko kom biko, egi lac bo xora go yew di mircanan bigêro û xo dûrî bido.

Tajî goşdarîya qumtan û daya yi kena, yena Elîcan ra vana:

-Şîma siba şînê merga mircanan. Ti yew-di mircanan bigêr, vac mi rê bes ê. Ez go bikoyî mîyanê mircanan, xo bigeveznî û to rê mîyanê purtê xo deki fek ra mircanan.

Roco bîn Qumtan Elîcan gêno beno merga mircanan û vano xo rê mircanan arê bid. Elîcan çend mircanan gêno, vano "la ez mircanan pê se kena, enî mi rê bes ê". Tajî xo mîyanê mircanan di geveznena mîyanê purtê xo kena fek ra mircanan. Merg ra agêrenê yenê. Tajî xo serê doşekî di weşanena, mircanan kena serê doşekî.

Qumtan şino keye. Daya yi pers kena vana:

-Şima se kerd?

Qumatan vano:

-Dayê, ma şî merga mircanan, Elîcan yew-di mircanî girewtî û va "mi rê lazim nîyê, la ez mircanan pê se kena".

Daya yi vana:

-Lawo, dêmegi lac o. To çi belayê xo sawito lacê şarî, meko dima.

Qumtan vano:

-Dayê, devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştim helandim; navê wî Elîcan.

Daya yi vana:

-Lacê m', siba bigêr ber merga giştanan. Egi zafî girewtî keyna ya la egi yew-di hebî girewtî xora lac o.

Tajî yena Elîcan ra vana:

-Şima go siba şêrî merga giştanan, nêbo nêbo ti zaf giştanan bigêrê. Ti yew-di giştanan hewa n', ez go to rê mîyanê purtê xo deki.

Qumtan yeno Elîcan beno merga giştanan. Elîcan yew giştane gêno, vano "mi rê yew heb bes o. La ez pê se kena?" Tajî xo leyr kena, mîyanê purtê xo dekena fek ra giştanan. Şand dîyêno agêrenê yenê.

Daya qumtanî vana:

Lacê m', şima ena rey se kerd?

Lac vano:

-Dayê, wilay ena rey zî yew giştane hewa na û va "mi rê yew heb bes o. La ez pê se kena?"

Daya yi vana:

-Lacê m', bê heq û bê sebep to belayê xo sawito lacê şarî, fek pira verd.

Qumtan vano:

-Dayê, devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştim helandim; navê wî Elîcan.

Daya yi vana:

-De lacê m', ena rey bigêr ber merga nêrgizan. Şew uca di bimanên. Binê xo û Elîcan pîya di nêrgizan rafîn. Serê sibayî şima gi weriştî, biewnî nêrgizanê binê ya ra. Egi nêrgizê ya zêde ra pelesîyayê bizan gi keyna ya la egi sey ê to bê xora lac o.

Tajî yena Elîcan ra vana:

-Siba şima go şêrî merga nêrgizan û uca di nêrgizan ser o rakoyê. Ti meraq mek, ez go şefeqê werzî qevdêk nêrgizan binê to ra vecî dekî binê yi, qevdêk zî binê yi ra vecî dekî binê to ra.

Roco bîn qumtan şino Elîcan beno merga nêrgizan. A şew uca manenê. Binê xo û Elîcan pîya di nêrgizan rafînenê û rakonê. Tajî şefeqê werzena, qevdêk binê Elîcan ra gêna binê qumtanî di rafînenê, qevdêk zî binê qumtanî ra gêna binê Elîcan di rafînenê.

Qumtan serê sibayî werzeno ewnêno nêrgizan, ê yi û Elîcan sey pê pelesîyayê. Çîk piro nêveceno û werzenê yenê.

Qumtan şino keye, cayê day xo, daya yi vana:

-Lacê m', şima se kerd, to ca kerd yan nê?

Lacê ya vano:

-Nêrgizê binê mi û ya sey pê pelesîyay; la dayê, devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştim helandim; navê wî Elîcan.

Daya qumtanî vana:

-Siba têdir şêrên bikoyên aw. Xora ego cilanê xo veco, lac bo keyna bo ti go fam bikê.

Tajî yena vana:

-Siba şima şinê konê aw, o go hema cilan xo ra bişeqetno û bikoyo gol. La ti gocaka yew ak yew bigêr, yew ak yew bigêr. Egi to ra va "lez bik", ti zî vac "ti timûdayîm şinê keye di cilanê xo şonê la ez nişkêna şêrî keye, gocekanê mi pirey lîş gire dayo, ez kena nêkena nêabênê". Ez go şêrî estoran verdî pê. O senî şî estorî cêra kerdî, ti hema cilanê xo vec û xo biceni aw ro. Hetanî bêro, ti cilanê xo xo ra di.

Qumtan şino Elîcan ra vano:

-Bê ma eyro şinê gol, estanbarî kenê.

Werzenê şinê ser gol; yo hema lez keno, cilanê xo veceno, kono gol. La Elîcan goceka yew akena yew gêna, yew akena a bîn gêna.

Qumtan vano:

-De lez huu! Se bi to, ti nêşkayî di cilan xo ra vecê.

Elîcan vano:

-Ê mi kê mi etîya di nîyo, gocekanê mi pirey lîş gire dayo xetemîyayê, nêabênê.

Tajî şina estoran akena, verdena pê. Qumtan gol ra vecêno, bi vazdayîş şino estoran pêra keno. Hetanî agêreno Elîcan ca di cilanê xo vecena û xo cenena gol ro û vecêna.

Qumtan vano:

-Oris to dima bi huu! Qey to ona lez kerd?

Elîcan vano:

-Cayk sabun çin yo, ez xo bi saetan sabun bikî. Hewce nêkeno ez zêde ra mîyanê aw di bimanî.

Qumtan şand yeno keye, daya yi pers kena vana:

-Lacê m', şima se kerd, to ca kerd yan nê?

Lacê ya vano:

-Estorî verdîyayî û perayê pê. Ez şîya mi estorî pêra kerdî; heya ez ameya, Elîcan xo cenayo gol ro û vecîyayo. Ez nêşkaya ca bikî.

Daya yi vana:

-Lacê bayê xo yo, ameyo xo rê eskerî keno. Ti çi bîyê belayê sereyê yi, meko dima.

Lacê ya vano:

-Dayê, devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştim helandim; navê wî Elîcan.

Daya yi vana:

-Lacê m', xora ego nêzdî ra Elîcan eskerîya xo biqedêno. Ena rey yi bigêr ber meydanan. Binêşên estoranê xo, şêrên meydanan bikên. Çend qorî şêrên û bêrên. Ti gi şî nêzdîyê yi, gem weşane, bidi dindanê yi ro, bişikni. Dindanêko zêrîn xo di ber. To gi dindanê yi şikit, ê dindanê zêrînî dek herunda dindanê şikteyî. Enka nêbo zî eskerî ra pey ti eşkenê bi ê dindanê zêrînî yi nas bikê.

Qumtan ca di şino yem dano estoran, serê sibayî Elîcan gêno şino meydanan. Çend qorî şinê yenê, gem weşaneno, dano dindanê Elîcan ro şikneno; cêba xo ra dindanê zêrînî veceno, keno herunda dindanê şikteyî.

Wextê Elîcan debeno, teskereyê xo gêna û şina keye. Yena binê dew, porê xo akena, cilanê xo bedelnena û şina keye. Dewijî pesnanê ya danê, fortanê ya kenê, vanê "keyna kalî şî eskerîya xo kerd û amey".

Qumtan zî teskereyê Elîcan ra pey kono ya dima, vano ez gere ya tepşî.

Elîcan waştîya lacê mamoyê (ap / dat) xo ya. Waştîyê ya xo rê şiwane yo û gewa yi binê dew di bena.

Elîcan û hevalê xo şand şinê yew ca û şehre birnenê. Kurmê waştîyê ya yeno piro.

Elîcan keynan ra vana:

-Bêrên ma biko şert, hela ma bewnî ma ra kam eftano şêro gewa binê dew ra pişkulanê bizan deko çarşef û bîyarê.

Çewî ra veng nêvecêno, Elîcan çarşef gêna û şina cayê waştîyê xo. Medeyk şino. Hend ewnêna eskerî ameyî. Eskerî lefnenê ya û waştîyê ya ro û waştîyê ya kişenê. Ya remena, la dindanê fekê ya bereqêno û qumtan ya nas keno. Qumtan sond waneno vano "gere ez to bikşî û hîrê çengî gonîya to firr bikî". Eskerî konê ya dima, mîyanê dew di tepşenê.

Berbûrî yenê ya wazenê û hewelnenê benê kê lacekî. Elîcan berbûran ra vana:

-Şima gere yew mastêr bidê mi û yew zî meşk zereyê ya dekê fek ra difs û mi rê bîyarê.

Berbûrî şinê yew mastêr û yew meşka bizan anê, difs dekenê, benê danê Elîcan.

Elîcan şina kona pey perdî, meşk dana vernîya xo û hêvîya qumtanî vindena. Qumtan yeno zere û vano:

-A gi ma şî merga mircanan ti bîya?

Elîcan peyê perdî di sereyê mastêrî têşanena, vana:

-Ê, ez bîya.

Qumtan vano:

-A gi ma şî merga giştanan ti bîya?

Elîcan sereyê mastêrî têşanena, vana:

-Ê, ez bîya.

Qumtan vano:

-A gi ma şî merga nêrgizan ti bîya?

Elîcan serêyê mastêrî têşanena, vana:

-Ê, ez bîya.

Qumtan vano:

-A gi ma têdir şî xo cena gol ro ti bîya?

Elîcan sereyê mastêrî têşanena, vana:

-Ê, ez bîya.

Qumtan vano:

-A gi ma şî meydanan û mi gem da dindanê ya ro şikit ti bîya?

Elîcan reyna pey perdî ra sereyê mastêrî têşanena û vana:

-Ê, ez bîya.

Qumtan vano:

-Herê to endêk qehr û qotik kerd mi zere! La to ver bes nîyo? Ê kalmeyê xo anceno weşaneno ci. Meşk cêra şina, difs verdêno war. Qumtan ca di çewt beno û hîrê çengî difs firr keno. Tamê difsî gêno û vano:

-Gonîya ya zaf şîrin a, enka ya zî zaf şîrin bîya. Werrekna mi ya nêkiştên û ez xo rê ya di bizewacîyayne.

Elîcan peyê perdî ra vecêna, vana:

-Çîyok to firr kerd difs o. Ez weş a. Çîyêk nêbîyo mi.

Û yi bi miradê xo şa benê, ma zî bi axret û îmanî şa benê.

6.6.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Elîcan"î

Na sanike zafêr mintiqayanê Licê û Çewlîgî de vajîyena. Nê pêveronayîşî de, di versîyonê ke înan ra yew Îsmet Borî Çewlîg de arê dayo û o bîn mi mintiqaya Licê de fekê pîrika xo ra goşdarî kerdo û nuşto pêvero nîyayê. Her di versîyonî zî bi nameyê "Elîcan"î nusîyayê.

Yewna versîyonê na sanike mintiqaya Pîranî ra Hanefî Akguneşî fekê babîyê xo ra arê dayo. No versîyon bi tirkî nusîyayo û sey yew kilmnusê sanike yo. Zafê hedîseyan tede ca nêgênê. No versîyon zî sey çend sanikanê bînan xebata Muhsine Helimoğlu Yavuz de bi nameyê "Cesur Kiz"î ca gêno.⁹⁴

Na sanike mîyanê çeşitê sanikan de sanikêka rastikên a. Her di versîyonan de zî tajî esta û Elîcan de qisey kena. Eke ma rolê tajî nêhesibne, hema-hema her çî rastikên o. Mewzûyê sanike, mucadeleyê Elîcan û qumtanê/ûmbazê aye ser o yo.

6.6.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Elîcan (Comelaşa Licê)

Kal (Bayê Hîrê Wayan)

Hîrê Wayî (a qice Elîcan a)

Qumtan

Daya Qumtanî

2. Elîcan (Çewlîg)

Mîyerik (Bayê Hîrê Keynan)

Hîrê Wayî (a qice Elîcan a)

Ûmbazê Elîcanî

Daya Ûmbazî

⁹⁴ Helimoğlu Yavuz, 2009, r. 329-330

Tajî	Tûnzî
Waştîyê Elîcan	-
-	Kutik
-	Masegir
-	Tucar
-	Qral
-	Lacê Qralî
-	Qertal
-	Bekçî

Qehremanê ke versiyonê Comelaşe de ca gênê, goreyê versiyonê Çewlîgî ra tay ê. Heme qehremanê ke versiyonê Comelaşe de estê, bi eynî rolî versiyonê Çewlîgî de zî estê. Versiyonê Çewlîgî de hedîseyî bineyna zêde yê û goreyê nê hedîseyan ra qehremanê cîyayî estê.

Bê Elîcanî temamê qehremanan yan bi cins yan zî bi sifetan name bîyê. Kênaya qije bi "Elîcan"î name bîya. Labelê no name, nameyê aye o verên nîyo, eskerî de xo bi nê nameyî dayo naskerdiş û her di versiyonanê sanike de zî tena no nameyo taybet ameyo xebitnayîş.

Sanike de "daya qumtanî" û "tajî" di qehremanê muhîm ê. Herçiqaş mucadele mabênê "Elîcan" û "qumtanî" de biaso zî mabênê "daya qumtanî" û "tajî" de zî yew mucadeleyo nimite esto. Çunke aya ke rayîrê dafîkan nawnena qumtanî, dadîya ey a û reyna aya ke "Elîcan" dafîkan ra xelisnena "tajî" ya.

6.6.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

P252.2. Hîrê wayî

Yew kalo extîyar û hîrê kêneyê ey benê. (V1, V2)

H1010. Wezîfeyê ke caardişê înan mumkun nîyo

Ganî kalo extîyar şêro eskerî. (V1, V2)

Kêna qije kewena qilixê camêrdan û şina eskerî. (V1, V2)

W32. Cesaret

Kênaya ke tewr zaf cesur a, kênaya qij a. (V1, V2)

T10. Zerrîdekewtiş

Zerrîya qumtanî kewena Elîcan. (V1, V2)

B421. Tajîya hetkare

Tajî timûtim rayîr nawnena Elîcan. (V1, V2)

N825.3. Pîra hetkare

Daya eskerî rayîr nawnena eskerî. (V1, V2)

H50. Têgêrayîşanê fîzîkîyan û îşaretanê wucudî ra naskerdiş

Elîcan bi dindanê zêrînî yena naskerdiş. (V1)

Elîcan bi dindanê sedefînî yena naskerdiş. (V2)

H1388. Seba cewabê yew perse cigêrayîş

Qumtan bi metotanê cîyayan wazeno cinsîyetê Elîcan tesbît biko. (V1, V2)

H1381. Seba kênaya ke resmê aye ameyo dîyayîş cigêrayîş

Qumtan resmê Elîcan cêba xo de vînenî û keweno aye dima. (V2)

R260. Taqîbkerdiş

Qumtan keweno Elîcan dima. (V1, V2)

Z65. Formelê rengan

Sipî: Fistano sipî (V2)

Sîya: Fistano sîya (V2)

Aşil (kesk): Fistano aşil (V2)

M150. Sond û sozê bînî

Qumtan sond waneno vano ez ganî Elîcan bikşî û gonîya aye bişimî. (V1, V2)

Q520. Poşmanî

Qumtan çengêk difs şimeno û vano gonîya na kêna çîqa şîrin a, werrekna mi a nêkiştêne. (V1, V2)

N710. Qehreman bi tesadufî rast yeno

Elîcan şibake ro ginena mîyanê çemî ro û şina kewena torra yew masegirî. Mesegir Elîcan kişta rayîrî de ronano. (V2)

Tucar/bazirgan kişta rayîrî de rastê Elîcan yeno û aye beno. (V2)

N203. Însanê bisiûdî

Qertalê qralî, nişeno sereyê Elîcan ser û Elîcan bena qral. (V2)

K500. Bi xapênayîşî merg ra xelisîyayîş

Elîcan difs dekena yew meşke, mastêr dekena fekê meşke û xo dana peyê perdeyî. Qumtan kalmeyê xo dano meşke ro û keno ke Elîcan bikişo. (V1, V2)

T100. Zewac

Elîcan û qumtan zewicîyenê. (V1)

T121.3.1. Qral (Elîcan) yewêkê sewîyeyê xo ra cêrêrî de zewicîyena

Elîcan qumtanî de zewicîyena. (V2)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Homayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Cêk ben cêk nîben. (V2)

Z10.2 Formelê qedênayîşî

Yi bi miradê xo şa benê, ma zî bi axret û îmanî şa benê. (V1)

Mi ra zur, Hûmay ra raşt. Mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V2)

Z71.1. Hûmarê formelî: Hîrê

Hîrê kêneyê yew kalî estê. (V1, V2)

Na sanike de zafê motîfan eynî yo. Sey zafê sanikan, na sanike de zî goreyê hedîseyan ra motîfê peyênî bedilîyayê.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Comelaş

Çewlîg

Eskerî

Eskerî

Merga Mircanan

Kûe Qûerjûn [Kuerjûn] û Mirjûnûn

Estanbarî

Asnaw

Estorî

Astûerûn

Merga Giştanan

Dara Qewaxo

Merga Nêrgizan

Hak

Dindano Zêrîn

Sedef

-

Resim

-

Fîstûn

Sond	Sûnd
Gûnî	Gûnî
Meşk	Meşk
Difs	Aqît
Mastêr	Mastîyer
-	Çem/Awk
-	Çirr

Versiyono ke Îsmet Borî Çewlîg de arê dayo de hedîseyî zaf ê. Nê semedî ra goreyê hedîseyan ra motîfî zî zaf ê.

Nameyê tayê objeyan yê ke şekil danê motîfan bedilîyayo la karê înan eynî yo: Dindano zêrîn-sedef, difs-aqît, merga nêrgizan-hak...

Versiyonê Çewlîgî de "sedef" û "resim" eynî karî kenê. Beno ke "resim" îlaweyê vatoxe yan zî nuştoxî yo.

Versiyonanê sanike de motîfê ke tesbît bîyê, hedîseyanê verênan de eynî yê la hedîseyanê peyênan de yewbînan ra cîya bîyê.

6.6.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Tayê cayan de yewbînan ra cîya bibê zî hedîseyê ke versiyonê Comelaşe de vîyarenê, versiyonê Çewlîgî de zî estê. Labelê versiyono ke Çewlîg de arê dîyayo hîna derg o.

Destpêkê sanike de babîyê hîrê kênan keweno tengî û kênanê xo ra hetkarî wazeno. Kalo extîyar ganî şêro eskerî labelê ey ra vîyarta. Versiyonê Comelaşe de

kênaya pîl û kênaya mîyanêne goş nêdanê babîyê xo û babîyê xo ra vanê "ma va qey to ma rê mêrde dîyo", kênaya qije babîyê xo nêşiknena û ey ver a şina eskerî. Versiyonê Çewlîgî de her hîrê kênayî zî wazenê babîyê xo ver a şêrê eskerî. Labelê babîyê înan ceribneno , netîceyê ceribnayîşî de bawerîya ey bi kênaya qije yena û aye xo ver a erşaweno eskerî.

Versiyonan de tégêrayîşê kênan hetê exlaq û erf û edetî ra yewbînan ra cîya yo. Versiyonêk de kênayî xo aciz kenê û babîyê xo ra vanê "ma va qey to ma rê mêrde dîyo", versiyonê bînî de her hîrê kênayî zî wazenê babîyê xo ver a şêrê eskerî la her di babîyî zî kênaya qije şawenê.

Hedîseyanê verênan de mucadeleyo ke mabênê dadîya qumtanî û tajî de vîyareno ca gêno. "Ûmbaz"ê Elîcan wazeno cinsîyetê aye tesbît bikero la Elîcan zî ganî xo aşkera nêkero. Dadîya "ûmbaz"ê Elîcan, seba ke cinsîyetê aye fehm bikero her rey rayîrêk nawnena lajê xo la tajî zî timûdayîm fenanê dadî û lajê aye pûç kena.

Hawayê tesbîtkerdişê cinsîyetê Elîcan her di versiyonan de cîya yo. Versiyonê Comelaşe de qumtan dindanê Elîcan ra aye nas keno. Labelê versiyonê Çewlîgî de Elîcan hem resmê xo ra hem zî dindanê xo yê sedefinî ra yena naskerdiş. Yanî versiyonê Çewlîgî seba naskerdişê Elîcan di objeyî (resim, sedef) ca gêne. Wexto ke ma hetê mûnitişê hedîseyan ra biewnî versiyonê Çewlîgî ra, wina aseno ke bêhemdê vatoxe, sanike deforme bîya.

Her di versiyonan de zî qumtan (ûmbazê Elîcanî) Elîcan ca keno. Labelê seba ke cakerdişê Elîcan de ecir anto, eynî wext de çîyanê cîya-cîyayan hîs keno: Eşq û heyfgirewtîş. Hem Elîcan ra zaf hes keno hem zî wazeno heyfê xo bigêro. Her di versiyonan de zî qehreman reseno meqsedê xo. Vernî kalmeyê xo weşaneno ci û difs şimeno, dima zî poşman beno û vano werrekna mi a nêkiştêne. Poşmanîya peyên sanikan de hertim pere kena. Elîcan pey perdî ra vejîyêna vana ez weş a. Versiyonê Comelaşe de Elîcan û "ûmbaz"ê xo bi miradê xo şa benê labelê versiyonê Çewlîgî de hedîseyî dewam kenê.

Versîyonê Çewlîgî de nika ra pey hedîseyê kilmekî tê dima rêz benê û Elîcan yew bajarêk de bena paşa. "Ûmbaz"ê aye zî aye dima şino. Yewbînan nas kenê û resenê miradê xo.

Sanikan de zaf rey camêrdî benê paşa yan zî qral. Cinî rê mertebeyo tewr berz, paşa yan zî lajê paşayî de zewicîyayîş o. Labelê versîyonê Çewlîgî de cinî bi xo bena paşa û camêrd aye dima şino beno wezîr. Yanî versîyonê Çewlîgî ra boya şoreşê cinîyan yena.

Tayê sanikanê kirmanckîyan de vateyê kurmanckî ca gênê. Nê vateyî, vatişê sanike kenê rengin. Seba goşdarîkerdoxan nê vateyî balkêş ê. Nê her di versîyonan de zî qumtan/ûmbaz wexto ke dadîya xo rê qalê Elîcan keno, nê formelan vano:

Versîyonê Comelaşe de:

"Yek neferekî min heye, devê wî devê qîzan, kenîna wî kenîna qîzan, poza wî poza qîzan, diranê wî diranê qîzan, ez kuştim helandim; navê wî Elîcan."

Versîyonê Çewlîgî de:

"Dayê ez aşiqê Elîcanî me. Bejna Elîcan, bejna keçik e, lew û devê Elîcan, lew û devê keçik e, çav û bûrîyê Elîcan, çav û bûrîyê keçik e. Elîcan ez kuştim, ez helandim."

Reyna her di versîyonan de zî qehremanê xirabî çin ê. Her qehreman/e wayîrê yew rolî yo/ya û qehremanî wazenê nê rolê xo de serfîraz bibîn. Nê mewzûyî ser o mabênê di qehremananê namdaran de mucadele beno.

Versîyonê sanike hetê mûnitişê hedîseyan ra serkewte yê. La çend hedîseyan de têkilîya semed û peynîye de zeîfî esta: Versîyonê Comelaşe de hedîseyê ke "waştîyê Elîcan" ser o yê vilabîyaye yê, versîyonê Çewlîgî de zî tayê objeyî bîlasebeb vajîyayê.

6.7. Mam Fêriz⁹⁵

Cayk beno, cayk çin beno, Homa ra pîlêr çew çin beno. Yew mêriko feqîr beno. Xo rê şino verê korekî. Nameyê yi Mam Fêriz beno.

Mam Fêriz rocêk reyna xo rê şino verê korekî. Ewnêno gi heş û luy ha yewbînan di şa benê. Heş û luy bi Mam Fêrizî arqilîyenê û zaf şermayenê.

Heş vana:

- Mam Fêriz, nêbo nêbo ti cayk de behsê ma bikê.

Mam Fêriz vano:

- Nê huu! Ez senî qala çîyê onayinî kena.

Û agêreno şino keye. Heş zî yi dima şina, ser locin di goşdarî yi kena.

Şan dîyêno Mam Fêriz vano:

-Tutêên, hela bêrên! Mi eyro ecêbêk dîya. Beran û penceran bigêrên. Mi rê tasêk aw bîyarên. Derûdorê mi di kom bibên, ez şima rê qalî bikî.

Tutê Mam Fêrizî beran û penceran şidênenê. Tasa awa yi anê, derûdorê yi di kom benê.

Mam Fêriz hal û hewalê heş û luy tutanê xo rê qalî keno. Heş zî ha ser locin di goşdarîya yi kena. Heş hêrs bena û serê locin ra veng dana vana:

-Kero Mam Fêriz, heke tu hatî ber gariz, ezê te bikim tir û fis.

Mam Fêriz terseno û hendîna nêaftareno şêro verê korekî. Demêk ra pey rocêk Mam Fêriz vano:

-La ena heş ver bes nîyo!

⁹⁵ Nedret Tektaş (vatoxe), ç

Û bizoteyêk adir gêno, şino Pašta Tilan⁹⁶. Adir erzeno derûdorê hêgayê xo. Dû û dumaxî keno ay cayan ser, dano piro şino mîyanê korekê xo. Hend ewnêno heş amey.

Heş vana:

-Hero Mam Fêriz, ti amey! Ez to xo rê kena loxmeyêko weş.

Mam Fêriz vano:

-Hela bewnî dû û dumaxî ra. Dewaranê paşayî gerr veto. Donê heşan derman o. Hanî yê gêrenê, heşan kişenê û donê yin benê kenê derman. Ti hema halê xo rê nêtersena û ti kewta mi dima. Xo rê biko etîra xo. Ti mi ra se vana?

Heş tersena vana:

-Mam Fêriz, ez xo rê xo dekî ça ra?

Mam Fêriz vano:

-Hema bê biko zereyê xirara mi.

Mam Fêriz heş xapênenno, keno zereyê xirara xo. Torzîn gêno heş wirde-wirde keno. Goştê ya zî beno pewceno, keno sabun. Yo û tutê xo pê sereyê xo şonê.

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran.

6.7.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Mam Fêriz"î

Sanika "Mam Fêriz"î sey sanika "Luya Boçqol"e sanikêka rêzilkî ya. Sanikê rêzilkî kilm ê û seba tutanê qijan vajîyenê. Nê sanikan de têkilîya însan û heywanan xurt a; benê embazê yewbînan, yawbînan de rike kenê, yewbînî de qisey kenê ûsn. Na sanike de zî mucadeleyê însan (Mam Fêriz) û heywanî (heş) esto.

⁹⁶ Pašta Tilan, sînorê Keyê Emeran û Comelaşe de nameyê yew mintiqa yo. Keyê Emeran û Comelaşe dewê Lîcê yê.

Nê pêveronayîşî de çar versîyonî ca gênê. Xora qasê ke tesbît bi, sanika "Mam Fêriz"î çar mintiqayan de (Comelaşa Licê, Çewlîg, Çêrmûge, Pali), hetê panc arêkerdoxan ra arê dîyaya. Seyîdxan Kurij û Qemer Sirmuniçî⁹⁷ versîyonêkê na sanike mintiqaya Çewlîgî de arê dayo la pêveronayîş de tena versîyonê Seyîdxan Kurijî ca gêno.

Sanika "Mam Fêriz"î çar mintiqayanê ke nêzdê yewbînan ê de ameya arêkerdiş û weşaniyaya. Licê, Çewlîg, Pali û Çêrmûge xerîta de eynî rêze de ca gênê û hîrê mintiqayê verênî sînorê yewbînan de yê.

6.7.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Comelaşa Licê⁹⁸ Arêkerdox: Îhsan Tektaş	2. Çewlîg⁹⁹ Arêkerdox: Seyidxan Kurij	3. Çêrmûge¹⁰⁰ Arêkerdoxe: Hacer Petekkaya	4. Pali¹⁰¹ Arêkerdoxe: Xezala Şarikî
Mam Fêriz	Ap Faris	Citêr (Apo Fêris)	Darbanî
Heş	Heş	Heş	Heş
Luy	Luy	Luy	-
Tutê Mam Fêrizî	Qicê Ap Farisî	Qeçekê Apo Fêrisî	Cenîya Darbanî
-	Gay	Tazî û Gay	Bocîleyîr

Tablo 5: Versîyonanê sanika "Mam Fêriz"î de qehremanî

Seke cor ra aseno, di versîyonanê sanike de çar qehremanî, di versîyonanê bînan de panc qehremanî estê. "Mam Fêriz" (Ap Faris, Apo Fêris yan zî Darbanî) û

⁹⁷ Qemer Sirmuniç (arêkerdox), "Apê Faris û Hes", *Azadîya Welat*: Rojnameya Hefteyî, Hejmar: 456, İstanbul, 8-14 Sermawez (Kasim) 2004, r. 10

⁹⁸ Îhsan Tektaş (arêkerdox), "Mam Fêriz", *Newepel: Rojnameyo Kulturî*, Hûmare: 68, Dîyarbekir, Teşrêna Verêne 2014, r. 7

⁹⁹ Seyîdxan Kurij (arêkerdox), "Apo Faris û Heş", *Arwûn û Lûy: Sonikî Çoligî*, Weşanxaneyê Nûbihar, Çapa 2., İstanbul, 2014 r. 61-62

¹⁰⁰ Hacer Petekkaya (arêkerdoxe), "Ap Fêris", *Newepel: Rojnameyo Kulturî*, Hûmare: 50, Dîyarbekir, Nîsane 2014, r. 7

¹⁰¹ Xezala Şarikî (arêkerdoxe), "Darbanî û Heş", *Vate: Kovara Kulturî*, Hûmare: 20, Skärholmen/Sweden, Hamnan 2003, r. 85-86

"heş" her çar versiyonan de qehremanê namdarî yê sanike yê. "Luy" û "tutê Mam Fêrizî" bê versiyonê Paliyî hîrê versiyonanê bînan de estê. Her versiyonî de, goreyê netîceya sanike ra ca dîyayo sewbîna qehremanan. Û mûnitişê hadîseyan de zî tayê bedilîyayîşî benê.

Qehremano ke sereyê "Mam Fêriz"î fîneno dafike, versiyonê Paliyî de "cenîya Darbanî" ya, hîrê versiyonanê bînan de "tutê Mam Fêrizî" yê.

Qehremanê ke "Mam Fêriz"î "heş"e ra xelisnenê "Gay", "tazî" û "bocîleyîrî" yê. Nê qehremanan ra "gay" û "tazî", sey qehremanî sanike de ca gênê. La "bocîleyîrî" wina nîyê. "Darbanî" seba ke "heş"e bitersno, xurxura pîzeyê xo ra vano vengê "bocîleyîranê min o".

Versiyonê Çêrmûge de destpêk de yew rolê "luy" çin o. Sereyê "citêr"î keweno bela, "luy" citêrî mîyanê hêgayî de nêvînena û meraq kena. Şina keyeyê "citêr"î, vana yew kerge bide mi, ez to "heş"e ra xelisnena.

6.7.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

P411. Cityer

Mam Fêriz xo rê şino verê korekî. (V1, V2)

Ap Fêris xo rê şino cite. (V3)

L113.5. Qehremano Darbanî (Kolîbir)

Darbanî xo rê şino kolîyan. (V4)

B211.2.3. Heşa ke qisey kena

Heş Mam Fêrizî/Darbanî de qisey kena. (V1, V2, V3, V4)

B211.2.5. Luya ke qisey kena

Luy Ap Fêrisî de qisey kena. (V3)

T460. Munasebeto cinsî

Bênateyê heş û luy de munasebeto cinsî beno. (V1, V2)

T. Cinsîyet

Gunê heşî gilanê dare ra manenê. (V3)

Yew heşa makî keşanê xo taşena. (V4)

C420. Qedexebîyayîşê aşkerakerdişê sirî

Heş, Mam Fêrizî/ Darbanî ra vana "nêbo nêbo ti yewî/çewî ra vajê". Mam Fêriz zî vano "nê, ez nêvana". (V1, V2, V3, V4)

R260. Taqîbkerdiş

Heş Mam Fêrizî/Darbanî dima yena serê lojine û goşdarîya ey kena. (V1, V2, V3, V4)

Q266. Cezakerdişê nêtepîştîşê sozî

Heş Mam Fêrizî/Darbanî ra vano "ez ganî mîyanê hêgayî de to borî". (V1, V2, V3, V4)

B160. Heywanê ke aqil danê

Luy aqil dana ap Fêrisî û heşî kena mîyanê adirî. (V3)

K955. Bi veşnayîşî kiştîş

Heş mîyanê adirî de yeno veşnayene. (V3)

K500. Bi xapênayîşî merg ra xelisîyayîş

Mam Fêriz Heşe ra vano "devanê paşayî gerr veto, donê heşan dermano, ha yenê to kişenê". (V1, V3)

Ap Faris heş ra vano "eskerî ha yenê to kişenê, bê biko zereyê çale bixelasî", bi nê şeklî aye xapêneno û zereyê çale de kişeno. (V2)

Darbanî xurxura pîzeyê xo ra vano "no vengê bocîleyîranê min o", heş tersneno û heş uca ra remeno, Darbanî zî xelisîyeno. (V4)

K515. Xonimitiş

Heş seba ke xo binimno, keweno zereyê xirara Mam Fêrizî. (V1)

Heş seba ke xo binimno keweno zereyê çale. (V2)

K100. Peymana xapênayîşî

Apo Fêris û luy xebera xo kenê yew. Bi dek û dolaban heşî xapênenê, dekenê mîyanê adirî û ey veşnenê. (V3)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno, Hodayî ra pîlêr çew çin beno. (V1)

Cêyk benû cêyk nîbenû. (V2)

Beno nêbeno. (V3)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Vistanika min li dîwaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, nelet bê şeytanê li ber dîwaran. (V1)

Mi ra zur Hodayî ra raşt, mi yo taway helaw viraşt, mi cemaat ra kerdi raşt. (V2)

Motîfanê corênan ra aseno ke versîyonê ke tewr zaf manê yewbînan, versîyonê Licê û versîyonê Çewlîgî yê. Versîyono tewr cîya zî versîyonê Paliyî yo.

Versiyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Comelaşa Licê	Çewlîg	Çêrmûge	Pali
Korek	Kuerîyek	Cite	Kuelî
Yewbînan de Şabîyayîş	Gure pê heşi kerdiş	Gunê heşî dar a mendiş	Keşê xu ûntiş
Locin	Lacin	Locine	Luecin
Paşta Tilan	-	-	Gem
Adir	-	Adir	-
Gerr	-	Gerr	-
Dewarê Paşayî	Eskêr	Deveyê Paşayî	-
Xirarî	Çal	Xirari	-
-	Sirs	-	-
-	Engaz	-	-
-	-	Kerge	Biz
-	-	Qonc [Kinc] û Kolî	Bocîleyîrî

Tablo 6: Versiyonanê sanika "Mam Fêriz"î de kar/têgêrayîş/objeyî

Seke cor ra aseno, herçiqas karê tayê objeyan yê ke şekil danê motîfan eynî bibo zî versiyonanê sanike de nê karî bedilîyayê. Tena "locine" her çar versiyonan de hem karê xo hem zî nameyê xo muhafeze kerdo. Di versiyonan de "Mam Fêriz" şino verê korekî, versiyonêk de şino cite, versiyonêk de zî şino kolîyan birneno. Versiyonê Çewlîgî de, herçiqas destpêkê sanike de "Ap Faris" şero verê korekî zî

netîceyê sanike de, "Ap Faris" sey yew cityerî sanike de ca gêno. Hedîseyanê peyênan de, nişka ra verê "Ap Faris" î de "gay", "sirs" û "engaz" peyda benê.

Her çar versîyonan de zî hedîseyê tewr muhîmî, "eyb"î ser o yê. Cor ra aseno ke vatoxan (yan zî nuştoxan) motîfê ke "eyb"î ser o yê, qasê ke exlaqê înan îmkan dayo, bi vateyanê nazikan yê sey "yewbînan de şa benê" û "gure pê heşî kerdo" îfade kerdê. Reyna versîyonanê Çêrmûge û Paliyî de, di têngêrayîşê ke hetê "eyb"î ra dereceyê înan bineyna kêmi yê ameyê xebitnayîş: "Gunê heşî dare ra mendîş" û "keşî ûntîş" seba goşdarîkerdoxan goreyê motîfanê versîyonanê Comelaş û Çewlîgi ra bineyna maqul ê.

Herçiqas sanikan de wext, mekan û qehremanî xeyalî bibê zî versîyonanê Comelaş û Paliyî de her vatoxî, cayo ke hedîse qewimîyayo goreyê mintiqaya xo ra name kerdo. "Paşta Tilan" Comelaş de nameyê yew cayî yo, "Gem"¹⁰² zî zaf mintiqayan de seba nameyê yew cayî yena vatiş.

"Xirare" versîyonanê Comelaş û Çêrmûge de esta la nê her di versîyonan de karê "xirare" eynî nîyo. Versîyonê Comelaşe de "Mam Fêriz" "heş"e xapênenno, dekeno zereyê xirare û aye kişeno la versîyonê Çêrmûge de "heş" bi fenanê luye dekeweno mîyanê adirî û veşeno. Herçiqas luye hetkarî bido cityerî û ey heşe ra bixelisno zî cityer versîyonê Çêrmûge de tajîya xo keno zereyê xirare û luye ra vano "kerge to zereyê xirare de ya, bê xo rê ber". Cityer bi nê şeklî luye fînenno dafike û kişeno.

Versîyonanê sanike de, bi "adir", "gerr", "dewarê (deveyê) paşayî", "eskêr", "kerge", "qonc û kolî" û "bocîleyîr" an heşe ameya xapênayîş.

Versîyonan de eynî hedîseyî bi qehreman, motîf û objeyanê cîyayan ameyê mûnitiş.

¹⁰² Grûba Xebata ya Vateyî, Türkçe-Kırmancca (Zazaca) Sözlük/Ferhengê Tirkî-Kirmanckî (Zazakî), Weşanxaneyê Vateyî, Çapa 4., Îsatnabul, 2011 (Bi tirkî: kır, yaban; sık orman).

6.7.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Sanikanê rêzilkîyan de hedîseyî yewbînan ra girêdaye yê û bi çargamî tê dima rêz benê. Eke vatoxî vatişê sanikan de bi qabîliyet bê, goşdarîkerdoxî nê sanikan ra tehm gênê. Na sanike zî nînan ra yew a.

Her çar versîyonanê sanike de zî hedîseyo ke xeyrê exlaqî (eyb) qebul beno esto. Xora hîmê sanike nê hedîseyî ser o yo. Versîyonan de her vatoxî/e (yan zî arêkerdoxan) hedîseyê eybî goreyê xo ra bedilnayo. Versîyonê Comelaş û Çewlîgî de gureyo eyb, munasebeto cinsî yo ke mabênê "heş"e û "luy" de beno. Vatox û arêkerdoxê nê versîyonan, sanike sansur nêkerda la "çekuyê nazikî" xebitnayê. Versîyonanê Çêrmûge û Paliyî de munasebeto cinsî çin o, halêko mustehcen esto; versîyonê Çêrmûge de gunê heşî dare ra manenê, versîyonê Paliyî de heşa makî keşanê xo taşena.

Destpêk de heş halê xo ra şermayeno û nêwazeno kes bi halê ey bizano. Çünke çîyo ke ameyo sereyê ey, goreyê qaydeyanê exlaqî ra eyb o. Reyna "Mam Fêriz" (Citêr, Darbanî) soz dano heşî û vano "ez çewî ra nêvana". Labelê sozê xo nêtepîşeno û meselaya heşî tutanê xo ra vano (versîyonê Paliyî de darbanî cinîya xo rê qalî keno). Xora bawerîya heşî zî bi Mam Fêrizî çin a û ey dima şino serê lojine de goşdarîya ey kena/o.

Her çar versîyonanê sanike de heş, "Mam Fêriz"î ro gefan weno. Versîyonanê Comelaş û Çêrmûge de heş bi lehçeya kurmanckî gefan weno la versîyonanê Çewlîgî û Paliyî de gefî bi kirmanckî werîyayê. Formelê gefan yê ke versîyonan de ca gênê wina yê:

Comelaş: "*Kero Mam Fêriz, heke tu hatî ber gariz, ezê te bikim tirr û fis!*"

Çewlîgî: "*Apo Faris, eger ti hêna amê garis, ez nûn tû tirr û fis!*"

Çêrmûge: "*Apo Fêris, sibeh ra ti ji mi ra têtî garis, ezê ti bikim tir û fis!*"

Pali: "*Wa bû darbanî, ti încey mi rê yenî gem!*"

Her çar versiyonan de zî "Mam Fêriz" bi fenan, heş ra xelisîyêno. Sanikan de luye çiqas fenker a heş zî hende saf û bêaqil a. Heş hîrê versiyonan de keweno dafika "Mam Fêriz"î û mireno. La versiyonê Paliyî de fek "Darbanî" ra veradana û remena, şina xelisîyena.

6.8. Elik û Fatike¹⁰³

Yew mêrik beno. Cînîya mêrikî mirena. Tutê enê mêrikî estê. Nameyê înan Elik û Fatike benê. Wur di zî sêwir manenê. Mêrik yew cînîya bîne ano.

Damarîya înan tim bezre qelênena dana mêrdeyê xo. Beno erzeno hêga, cite keno. Çiqas şino, bezrey ci nîno. Mêrik vano:

-Cînî, ti vana çî rê eno bezre nêno?

Cînî vana:

-La ez çî zana! Ti xo rê zanê. Senî bezre nîno? Ez tay helawe virazî. Ber serê zîyare. Belkî bezrê zergûn bibo.

Ardan qelênena, helawe virazena, dana mêrdeyê xo. Ê a zî wurzena we, vernî mêrdeyê xo de şina. Yew qocê dare uca beno. Cîneke şina kuwna kurnê dare. Mêrik şino helawe keno ro. Vano:

-Ya zîyarê! Bezreyê mi zergûn nêbeno. Ez se kerî?

Cîneke kurnê dare ra vana:

-Şo Elikî serê xete de, Fatike zî binê xete de sere bibirne.

Mêrik vano:

¹⁰³ No versiyonê sanika "Eyşik û Fatike" Roşan Lezgînî fekê Fatma Erdoğan ra arê dayo. (Roşan Lezgîn (arêkerdox); Sanikanê Dîyarbekîrî ra Guldesteyêk, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhok, Duhok 2009, r. 85-88)

-Ez senî şêrî Elikî û Fatike sere bibirnî. Daya înan merda. Kesê înan çinîk o, gune yê.

Mêrik yeno. Cîneke zî kurnê dare ra vecyena, helawe dana arê. Kena pêşê xo, vernî de yena resena keye. Mêrdeyê xo ra vana:

-Zîyare to ra nêva çî?

Mêrdeyê aye vano:

-Nê!

Kuwna dorê mêrdeyê xo, vana:

-Nika vato, senî nêvato!

Mêrik vano:

-Nê!

Cînî vana:

-Welle nika çîyêk vato.

Mêrik mecbûr maneno vano.

-Va, Elikî serê xete de, Fatike zî binê xete de sere bibirne. Ez senî sere bibirnî?

Cînî vana:

-La Se bîyo? Sere bibirne. Tutê ma bibê, ma nameyê yewî Elik panê, yewe zî Fatike.

Wurzeno şino verê înan. Wir di zî hê ser endelî de, verê tîcî de vindertê.
Vano:

-Elik, Fatik. Roca ke day şîma merda, hesreta çî pîzey şîma de menda?

Vanê:

-Hesreta hevrişka nanê kurekî.

Wurzeno şino, nan ferekneno, ano verê înan de nano ro. Yew mîrçike yena.
Fate dana piro, vana:

-Weta şo, mîrçika pîse!

Di-hîrê rey dana piro. Elik vano:

-Fatê, Fatê! Dê hîçê nan bierze mîrçike ver.

Fatike vana:

-De weta şo, mîrçika pîse!

Mîrçike vana:

-Elik û Fatik, piçik û parik, ez ji te re bêjim xeberêk.

Fate dana piro vana:

-De weta şo, mîrçika pîse!

Elik vano:

-Dê hîçê nan bierze ver.

Fate hîçê nan erzena ver. Mîrçike vana:

-Ez to rê vacî. Bay to ha kardî seqênenno. Şima wur dine sere birneno.

Vanê:

-Ma se bikerin?

Mîrçike vana:

-Key ke şima berdî mîyanê hêgayî, wa Elik mûranê fate bivisno û vazdo. Wa Fate zî pey ra dima vazdo û bibermo.

Gama ke şinê mîyanê hêgayî, Elik mûranê Fate visneno. Wir di zî vazdanê şinê. Babê înan vano:

-Bêrêne. Ez şima rê mûran gêna.

Se keno, nînê. Vazdanê şinê. Şinê, şinê, xo xelesnenê.

Fate vana:

-Ez bîya teyşane.

Yew simê here vînenê. Pirrê aw a. Fate vana:

-Elik ez bîya teyşan, ez awe wena.

Elik vano:

-Wîî! Ti nêwerî! A awe heram a. Here heram a. Ti go bibê here. To bar bikerê.

Awe nêwena. Şinê, şinê, Fate hewna vana:

-Welle Elo ez bîya teyşan. Teyşanî ver ez merda.

Rêça yew simê gayî vînena, vana:

-Elo, ez awe wena.

El vano:

-Ti biwerê, ti go bibê ga. Nîre to mil a nê, pê to cite bikerê. Zixtî to qine ra kerê. Ti çî rê awe wena?

Nêwena. Şinê, şinê, yew rêça simê xezale vînenê. Fate ci ra awe wena. Bena xezale. Şina mîyanê dirrike de xo nimnena. Elik şino keyê paşayî. Uca şiwantî keno. Roc leteyêk nan ano erzeno mîyanê dirrike, Fate ê nanî wena, xo rê pê cuyena.

Çî rê rojêk lacê paşayî nêvînenno ke Elik ha nan beno mîyanê kema dirrike de nano ro. Xo rê xo de vano, eno çî rê hergû roc nan erzeno mîyanê dirrike. Welle ez adir berzî kema dirrike, wa biveyşo.

Wexto ke adir erzeno dirrike, xezale bena teyre, perena. Şina zereyê şibaka yenî de xo nana ro. Lacê paşayî estorê xo beno awe ser. Teyre pira roşin dana, keno nêkeno estor nêşino awe ser. Şino estorikan ano. Hanyeno ke zereyê şibake de teyre esta. Gama ke dest erzeno teyre, destê ey de bena însane. Çaketê xo dano pira. Beno xo rê mare keno. Veyweyê xo keno.

6.8.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Elik û Fatike"

Nê pêveronayîşan de hîrê versîyonê sanike yê ke mintiqayanê Licê, Çewlîg û Mamekîye ra arê dîyayê pêvero nîyayê. Versîyonê Licê¹⁰⁴ hetê Roşan Lezgînî ra, yê Çewlîgî¹⁰⁵ hetê Îsmet Borî ra, yê Mamekîye¹⁰⁶ zî hetê Nadîre Gûntaş Aldatmaz ra arê dîyayo. Bê nê hîrê versîyonan sewbîna tayê mintiqayan de zî hetê arekerdoxanê cîya-cîyayan ra versîyonê na sanike arê dîyayê.

Versîyono ke dewa Dingilhewa ya Licê de arê dîyayo cor ra neql bîyo û nê hîrê versîyonî muqayese bîyê.

Sanike de hem hedîseyê xeyalî hem zî hedîseyê rastikênî ca gênê.

6.8.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Dingilhewaya Licê	2. Çewlîg	3. Mamekîye (Dêrsim)
-----------------------------	------------------	-----------------------------

Yew Mêrik

Bayê Elik û Fatik

Apê Domanan

Elik

Elik

Alik

¹⁰⁴ Roşan Lezgîn (arêkerdox), "Elik û Fatike-I", *Sanikanê Dîyarbekîrî ra Guldesteyêk*, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhok, Duhok, 2009, r. 85-88

¹⁰⁵ Bor 2013, r. 221-226

¹⁰⁶ Nadîre Gûntaş Altadmaz (arêkerdoxe), "Alik û Fatike", *Sanikanê Mamekîye ra*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu, Mêrdîn, 2013, r. 9-13

Fatik	Fatik	Fatike
Damarî	Dûmrî	Cinîya Apê Domanan
Mîrçike	Mîrçik	Mîrçike
-	Yo Merdim	-
Xezale (Fatik)	Kel (Elik)	Peskuvî (Alik)
Lacê Paşayî	Laj Qralî	Lazê Pasay
Estor	Astûer	-
-	Etbehê Laj_Qralî	Cajuye
-	-	Çêna Cajuye
Teyre (Fatik)	-	-

Her hîrê versîyonê sanike zî bi eynî qehremananê namdaran dest pêkenê. La hedîseyanê peyênan de qehremanê cîya-cîyayî versîyonan de estê. Versîyonê Mamekîye de, goreyê di versîyonanê bînan ra qehremanê cîyayî hîna zaf ê. "Cajuye" û "çêna cajuye" versîyonê Mamekîye de sey di qehremanan ê û tena nê versîyonî de estê.

Mîrçike, hîrê versîyonan de zî esta û eynî karî kena. Mîrçike, Elik û Fatike ra werd wazena û vera werdî de nîyetê babîyê/apê înan, înan rê vana. Yanî mîrçike qehremanêka baş a û yena hawara tutanê sêwiran.

Her hîrê versîyonan de zî Elik û Fatike, seba ke awa heywanan şimenê, benê heywanî. Versîyonê Licê de Fatike verê bena "xezale", dima bena "teyre". Netîceyê sanike de "teyre" reyna bena însan û lajê paşayî de zewicîyêna la versîyonê Çewlîgî de Elik beno "kel", versîyonê Mamekîye de zî beno "peskuvî". Nê versîyonan de Elik reyna nêbeno însan û sey "kel"î yan zî "peskuvî" maneno.

Seke cor ra aseno, versîyon ra versîyon çend qehremanî bedilîyayê. Hedîseyanê verênan de bedilîyayîşê qehremanan mûnitişê hedîseyan ser o tesir nêkerdo, eynî hedîseyî bi qehremananê cîyayan rêz bîyê. La hedîseyanê peyênan de hem qehremanî hem zî hedîseyî bedilîyayê.

6.8.1.2. Versîyonanê Sanike de Motîfî

P253. Way û bira

Elik û Fatike way û bira yê. (V1, V2, V3)

L111.4.3. Way û birayê sêwirî

Daya Elik û Fatike merda. (V1, V2, V3)

P282. Damarî

Damarîya Elik û Fatike esta. (V1, V2, V3)

U60. Dewlemendî û xizanî (feqîrî)

Bayê Elik û Fatike zaf feqîr o, nêşkeno debara xo biko. (V1, V2, V3)

W181. Pexîlî

Damarî, pexîlî bi tutanê sêwiran kena. (V1, V2, V3)

K1700-K2099. Xapênayîşê bi dek û dolaban

Damarî/cinîya apê domanan, seba ke xeleyê înan zergûn nêbo, bezreyê xelî qelênena/girênena û dana mêrdeyê xo. (V1, V2, V3)

F1010. Hedîseyê fewqaladeyî yê bîmî

Seba ke hêga de xele zergûn bibo, ganî bi gonîya Elik û Fatike bêro awdayîş. (V1, V2, V3)

V113. Zîyare

Damarî mêrdeyê xo ra vana "hela şo zîyare ra pers bike, qey hêgayê ma ro xeleyê nîno". (V1, V2, V3)

K515. Xonimitiş

Damarî/cinîya apê domanan mêrdeyê xo ra ver şina zîyare de xo nimnena. (V1, V2, V3)

Fatike (xezale) xo mîyanê dirrike de nimnena. (V1)

Fatike şina serê dara qewaxe û xo nimnena. (V2, V3)

K1900. Zexelî û sextekarî

Damarî/cinîya apê domanan mêrdeyê xo ra ver şina zîyare de xo nimnena û seke zîyare qîsey biko, a vana "Elik û Fatike ber mîyanê hêgayî de sere bibirne, xeleyê şima zergûn beno". (V1, V2, V3)

B131. Mîrçika ke rastî vana

Yew mîrçike yena mîyanê hêgayî û Elik û Fatike ra vana "bayê şima, şima sere birneno". (V1, V2, V3)

B151.2. Mîrçika ke rayîr nawnena

Mîrçike vana "wa Elik mûraya Fatike bigêro û biremo, Fatike zî wa Elikî dima vazdo". (V1)

Mîrçike vana "wa Alik tasa Fatike biremno û Fatike zî wa dima Alikî vazdo". (V3)

H1544. Vera teyşanî de mucadele

Elik û Fatike zaf teyşan benê la eke awê ke rastê ci yenê bişimê benê heywanêk, ganî a awe nêşimê. (V1, V2, V3)

C273. Qedexebîyayîşê şimitişê awe

Elik û Fatike ganî awe nêşimê. (V1, V2, V3)

D1242.1. Awa sêhrine

Eke awa rêça simê herî bişimê benê her. (V1, V2, V3)

Eke awa rêça simê gayî bişimê benê ga. (V1)

Eke awa rêça qatiran bişimê benê qatir. (V3)

Awa rêça xezal/peskuvî/kelî bişimê benê nê çeşîtê heywanan. (V1, V2, V3)

C963. Netîceyê îxlalkerdîşê qedexeyî de heywanbîyayîşê însanî

Fatike bena xezale. (V1)

Elik beno kel. (V2)

Alik beno peskofî. (V3)

G11.3. Pîra Cadûye

Pîra cadû, Fatike serê dare ra ana war. (V3)

Q465.3. Bi eştişê zereyê bîrî cezakerdiş

Lajê paşayî pîra cadû û kêneya aye erzeno zereyê bîrî/quye. (V3)

T100. Zewac

Lajê paşayî û Fatike zewicîyenê. (V1, V2, V3)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cêk beno cêk nîben. (V2)

Z10.2 Formelê qedênayîşî

Mi ra zûr Hûmay ra raşt, mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V2)

Herçiqaş destpêk de eynî motîfî versîyonan de ca bigêrê zî hedîseyanê peyênan de motîfi bedilîyayê.

Versîyonanê sanike de, goreyê mintîqa ra tayê formê kar/heraket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

<u>Dingilhewaya Licê</u>	<u>Çewlîg</u>	<u>Mamekîve (Dêrsim)</u>
Sêwirî	Sêwirî	Sêwirî
Bezre	Xele	Genim
Hêga	Yega	Hêga
Qêlênayîşê Bezreyî	Girnayîşê Bezreyî	Danî
Zîyare	Zîyar	Jarê
Qocê/Kurnê Dare	Qûwet Dari	Qulerê Dare
-	Gûnî	Gonî
Hevrişka Nanê Kurêkî	Rûwenîn	Ronîn
Mûrayî	-	Tos (Tase)
Teyşanî	Teyşûnî	Têsanî
Simê Her	Paynike Her	Uwa (Awe) Qaturûn
Simê Gayî	-	Uwa Herûn
Simê Xezale	Herinde Kelî	Uwa Peskuvî
Dirrike	Dare Qewax	Qawaxe
Nan	Virisnîye Fatik	Sewlê Çêneke
Adir	Tûwerzî	Torjen

-	-	Kuçik û Tencik
Bi yewbînan Şa Bîyayîş	Zewjîyayîş	Zewac
-	-	Eskerî
-	-	Quye (Bîr)
-	-	Derjînî
-	-	Resene

Hîrê versîyonan de, hem name hem zî karê zafê çekuyanê ke şekil danê motîfan eynî yo. Tena hedîseyanê peyênan yê versîyonê Mamekîye de motîfê ke hem name hem zî karê xo cîya yê estê. Beno ke versîyonê Mamekîye de, vatoxe sanike xo vîr ra kerda û sanika "Eyşik û Fatike" ra qehreman û motîfî neql kerdê, yan zî nuştuxe wina nuştê. Çunke "Eskerî" û "dejînî" sanika "Eyşik û Fatik"e de şekil danê motîfan.

Hedîseyanê peyênan yê versîyonanê sanike de tégêrayîş/objeyê ke karê xo eynî la nameyê xo cîya yê estê". Mûrayî" (Licê) û "tos" (Mamekîye) eynî karî anê ca. Reyna, karê "dirrike" û "dare qewax"e eynî yo.

6.8.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Destpêkê versîyonanê sanike de eynî hedîseyî ca gênê. Hîmê hedîseyanê verênan de sêwirî, tadaya damarî, fen û fêlê damarî, safî û sistîya babîyê tutanê sêwiran estê. Damarî qehremanêka xirab a û kontrolê hedîseyanê verênan destê aye de yo. Versîyonê Mamekîye de karê damarî "cinîya apê domanan" kena.

Versîyonanê sanike de damarî/cinîya apî, mêrdeyê xo ra hêzdarêr a. Mêrdeyê damarî, xebera aye ra nêvejîyêno. Herçiqaqas ge-ge de îtiraz biko zî hertim damarî ey îqna kena.

Sanikan de, muheqeq çîyêk yan zî kesêk yeno hawara tutanê sêwiran. Her hîrê versîyonanê na sanike de zî mîrçike resena hawara Elik û Fatike. Mîrçike nîyetê babîyê Elik û Fatike aşkera kena, versîyonanê Licê û Mamekîye de rayîrê remayîşî zî nawnena înan.

"Durîkewtiş", sanikan de fonksîyonê qehreman ra yew o. Tayê sanikan de qehremanî mekanêk ra dûrî kewenê şinê yewna mekanî û mabênê her di mekanan de tayê çîyî yenê sereyê înan. Versîyonanê na sanike de zî Elik û Fatike mîyanê hêgayî ra remenê şinê. Rayîr ra benê têşan. Rayîr ra rastê awe yenê la ganî a awe nêşimê, eke bişimê benê heywanêk. Êdî îradeyê Elik û Fatike muhîm o. Versîyonê Licê de îradeyê Fatike hîna sist o û senî awe şimena bena "xezale". Versîyonanê Çewlîg û Mamekîye de zî îradeyê Elikî (Alik) zeîf o. Elik versîyonê Çewlîgî de beno "kel", versîyonê Mamekîye de zî beno "peskuvî".

Sanikan de, kênayê sêwirî yan zî mexdurî sey yew xelate, lajê paşayî de zewicîyenê. Versîyonê Licê de Fatike verê bena "xezale", dima bena "teyre". "Teyre" zî destê lajê paşayî de reyna bena Fatike û lajê paşayî de zewicîyena. Versîyonanê Çewlîg û Mamekîye de, Elik beno heywanêk (kel, peskuvî) la Fatike sey xo manena û lajê paşayî de zewicîyena.

Hîrê versîyonan ra versîyonanê Licê û Çewlîgî de, qehremananê xiraban rê yew ceza çin a. La versîyonê Mamekîye de, ceza dîyêna "cajuye" û "çênaya cajuye" û her di zî erzênê binê bîrî (quye).

Her hîrê versîyonan de zî hedîseyê verênî hetê mûnitişê hedîseyan ra serkewte yê la hedîseyê peyênî hende têdîma nêherikîyenê û mûnitişê hedîseyan de zeîfî esta.

6.9. Pepuke¹⁰⁷

Yew beno, yew nêbeno. Yew waye û yew bira benê. Na waye û bira, dadîya înan mirena, sêwir manenê. Babîyê înan şino xo rê yewna cinî ano.

¹⁰⁷ Na sanike Roşan Lezgînî fekê babîyê xo Mehemed Okçuyî ra goşdarî kerda û nuşt. (Roşan Lezgîn (arêkerdox); Sanikanê Dîyarbekîrî ra Guldesteyêk, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhok, Duhok 2009, r. 63-65)

Damarî nê her di tutan ra hes nêkena. Tim tada ro înan kena.

Rojêk êdî wisar o, vewre helîyaya. Çayîr û çîmen bîyo zergun, wextê kerengan o.

Damarîye vana:

-Şêrêne yaban, ma rê kerengan bîyarêne.

Û werzena yew tewre dana înan, verê înan dana yaban. Waye û bira şinê yaban, kerengan danê arê.

Tewre ha milê birayî de. Waye kerengan vejena, bira dano arê, keno tewre.

Demeyêk benê vêşan. Waye yew kereng gêna kena di cayî, nême a wena û nême zî dana birayê xo.

Heta nêmrojêk kerengan danê arê. Êdî benê têşan. Şinê serê hênî awe şimenê. Waye vana:

-Bira, dê hela tewreyê ma bîyare, ma çiqas kerengî dayê arê.

Bira tewre ano keno veng, eke tena yew kereng tewre ra yeno war. Kerengî çin ê!

Mevaje ke damarîye çî rê mexsûs binê tewreyî nêkerdo qul! Birayî cor de kerengî kerdê tewre, cêr de qula tewreyî ra rijyayê.

Waye vana:

-Serê sibayî ra ez kerengan dana arê, ti zî xo rê wenê.

Bira sond waneno, vano:

-Mi nêwerdê. Tena nêm heb to da mi. Bê ê, fekê mi nêbîyo kereng ra.

Waye bawer nêkena. Vana:

-Mi hende kerengî dayî arê, pê se bîy? Willey to werdê! Ma şan de destveng şêrin keye, damarî ma wena, ma kişena...

Yew waye ra, yew birayî ra. Waye vana, to werdê, bira sond waneno ke fekê ey nêbîyo kereng ra.

Bira vano:

-Eke ti bawer nêkena, pîzeyê mi biqeleşne.

Waye kardî gêna, pîzeyê birayê xo qeleşnena.

Pîzeyê birayê xo qeleşnena. Ewnêna ke tena o nêm kerengo ke aye dabi ey, ha pîzeyê ey de.

Poşman bena ke çî rê birayê xo ra bawer nêkerdo. Kena-nêkena, nêşkena gonî vindarno. De pîzeyê birayê aye qelişîyayo, êdî beno weş! Birayê aye uca mireno.

Bira mireno, waye dana xo ro, bermena. Hende bermena, hende bermena ke hesrê aye sey vartîya nîsane yenê war. Hesrê aye kewnê mîyanê awa hênî û herikîyênê.

Werzena, hema uca erd kenena. Birayê xo kena mezel. Serê mezelê birayê xo de bermena, vana:

-Ezo bi çî rî şî keye?! Ezo senî biewnîya rîyê merdiman ra. Mi seba nêm hebê kerengî birayê xo kişt.

Xo rê bermena, Homa yê xo de zarena, duay kena vana:

-Ya Homa, ti mi bikê yew teyre, ez xo rê yabanan ra biperra.

Homa zî duayê aye qebul keno. Bena teyra pepuke. Perrena şina serê dare de nana ro û vana:

-Kekko, peppo!

Kamî kişt?

Mi kişt!

A roje û na roje. Her wisar, wexto ke kerengî vejênê, na teyre yena serê daran ra gêrena. Bermena, nalena, vana:

-Kekko, peppo!

Kamî kişt?

Mi kişt!

6.9.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Pepuke"

Sanika "Pepuke" sanikêka kilmek a û mintiqayanê cîya-cîyayan de vajîyena. Nê pêveronayîşî de panc versîyonê na sanike pêvero nîyayê. Panc versîyonan ra versîyono ke mintiqaya Licê de Roşan Lezgînî arê dayo, cor ra neql bîyo. Çar versîyonê bînî bi motîf, qehreman û rêzkerdişê hedîseyan na xebate de ca gênê.

6.9.1.1. Qehremanê Versîyonanê Sanike

1. Versîyonê Licê ¹⁰⁸	2. Versîyonê Xinûsî ¹⁰⁹	3. Versîyonê Gimgimî ¹¹⁰	4. Versîyonê Pali ¹¹¹	5. Versîyonê Mamekîye ¹¹²
Waye	Waye	Bira (Pepuke)	Waye	Bira (Pepuke)

¹⁰⁸ Lezgîn 2009, r. 63-65.

¹⁰⁹ Alî Aydın Çiçek (arêkerdox), "Pep û Kekî", *Sayê Marû: Estanikanê Xinis û Tekmanî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2012, r. 131-132

¹¹⁰ Alî Beytaş (arêkerdox), "Şanika Pêpûgî", *Şaîsmayîl: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2012, r. 73-75

¹¹¹ Xezala Şarikî (arêkerdoxe), "Kekû", *Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 16*, Skärholmen/Sweden, Zimistan 2002, r. 68-69

¹¹² Nadîre Guntaş Aldatmaz (arêkerdoxe), "Sanika Pepugî", *Edebîyatê Kirmanckî Ra Nimûneyî*, Prof. Dr. Kadrî Yıldırım & İbrahim Bingöl & Roşan Lezgîn 2012, r. 226

(Pepuke)	(Pepuke)		(Pepuke)	
Bira	Bira	Waye	Bira	Waye
Damarî	Analix	Dêmarî	Dûmrî	-
Teyra Pepuke	Çuçike	Çûçiko Pêpug	Teyr	Teyr

Tablo 7: Versiyonên sanika "Pepuke" de qehremanî

Sanika "Pepuke", seba ke kilm a, hetê qehremanan ra zaf sade ya. Bê versiyonê Mamekîye, çar versiyonên bînan de qehremanî se ra se eynî yê. Versiyonê Mamekîye de zî tena "damarî" çin a. Ê qehremanê bînî (waye, bira û teyre) her panc versiyonan de eynî yê.

Sanike de "waye" û "bira" di qehremanê mexdur ê. Goreyê versiyonî ra karê înan bedilîyeno. Versiyonên Licê, Pali û Xinûsî de "bira" mireno û "waye" bena pepuke. La versiyonên Gimgim û Mamekîye de "waye" mirena û "bira" beno pepuke.

Damarîye/analix, sey her sanike, na sanike de zî qehremanêka xirab a. Ê çar versiyonan de "way" û "bira"yî ra qehirîyêna. Damarî, versiyonên Licê û Paliyî de, goreyê versiyonên bînan ra hîna baş rolê xo ana ca. Çünke nê her di versiyonan de, seba ke yew xirabîye bêro sereyê way û birayî, damarî bi xo tewreyê tutan qul kena û dana înan.

Pepuke, netîceyê sanike de ca gêna. Qehremana/o ke waye yan zî birayê xo kişena/o û dima poşman bena/o, wazena/o bibo pepuke. Goreyê nîyetê qehremanî ra, eke bibo pepuke, hem ezabe ra xelisîyeno hem zî sey îbretî koyan ra gêreno û meramê xo qîreno.

Bê versiyonê Mamekîye, çar versiyonên bînî hetê qehreman û mûnitişê hedîseyan ra eynî yê. Seba ke versiyonê Mamekîye de "damarî" çin a, no versiyon hetê mûnitişê hedîseyan ra qasê versiyonên bînan serkewte nîyo.

6.9.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

P253. Way û bira

Way û birayêk benê. (V1, V2, V3, V4, V5)

L111.4.3. Way û birayê sêwirî

Daya nê way û birayî merda. (V1, V2, V3, V4, V5)

P282. Damarî

Babîyê tutan newe ra zewicîyayo. (V1, V2, V3, V4)

S31. Damarîya zulmkare

Damarî zulm bi tutanê sêwiran kena. (V1, V2, V3, V4)

W181. Pexîlî

Damarî pexîlî bi tutan kena. (V1, V2, V3, V4)

K1900. Zexelî û sextekarî

Damarî torbeyê tutan, bê xebera înan, qul kena. (V1, V4)

W137. Meraq

Waye pîzeyê birayê xo qelişnena, vana "hela kerengî werdê yan nê". (V1, V2, V4)

Bira pîzeyê waya xo qelişneno, vano "hela kerengî werdê yan nê". (V3, V5)

V50. Dua

Waye dua kena vana "ya Homa, ti mi bikê yew teyre". (V1, V2)

Bira dua keno vano "ya Homa, ti mi bikê yew teyre". (V3, V5)

M400-M499. Lanet û zewte

Waye zewte dana xo ro vana "ya Homa, ti mi bikê yew teyre". (V4)

D152. Merdimê ke benê teyre

Waye bena teyra pepuke. (V1, V2, V4)

Bira beno teyra pepuke. (V3, V5)

Z10.1. Formelê destpêkî

Yew beno, yew nêbeno. (V1)

Beno nibeno jî waye bena jî birayê xo benê. (V2)

Seke cor ra aseno, versiyonanê na sanike de bedilîyayîşê motîfan zaf tay o.

Versiyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/herket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Versiyonê Licê	Versiyonê Xinûsî	Versiyonê Gimgimî	Versiyonê Paliyî	Versiyonê Mamekîye
Tewre	Tûrik	Turik	Tore	Turik
Kereng	Kenger	Kenger	Kînger	Kengêr
Qelişnayîşê Pîzeyî	Qilaşnayîşê Pîzê	Qilaşnayîşê Vêrê	Qalaşnayîşê Zereyî	Qilasnayîşê Zereyî
Dua	Dua	Dua	Zot	Dua

Tablo 8: Versiyonanê sanika "Pepuke" de kar/têgêrayîş/objeyî

Her panc versiyonan de, sey qehremanan, têgêrayîş/objeyî zî hema-hema se ra se eynî yê. Versiyonanê sanike de "tewre", "kenger", "qelişnayîşê pîzeyî" û "dua"/"zewte" şekil danê motîfanê sanike. Herçiqas name û karê nê objeyan eynî bibo zî goreyê her mintiqa ra bi formanê cîyayan yenê vatiş. Sey nimûneyî, versiyonan de seba tewreyî, formê sey "tûrik", "turik" û "tore"yî estê.

6.9.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Na sanike de hedîseyî zaf tay ê. Ma eşkenê vajê ke hîrê hedîseyê spesîfîkî sanike de ca gênê. Nê hedîseyan ra yew arêkerdişê kerengan o, ê bînî zî qelişnayîşê pîzeyî û tadiyahîşê pepuke yê.

Destpêkê sanike de tadaya damarî esta la her versiyonî de dereceya xirabîya damarî eynî nîya. Damarî versiyonê Licê û Paliyî de hîna xidar û fenker a.

Hedîseyanê bînan de waye û bira şinê kenger. Wexto ke tewreyê xo akenê, ewnênê ke tewre de kengerî çin ê. Ney ra pey, versiyonanê sanike de "bêbawerî", "verhukm", "xeşîmî", "nezanî" û "poşmanbîyayîş" ca gênê.

Hîrê versiyonan de (V1, V2 û V4) waye pîzeyê birayê xo qelişnena û bena sebebê mergê ey. Di versiyonan de zî (V3 û V5) bira pîzeyê waya xo qelişneno û waya ey mirena. Goreyê versiyonî ra waye yan zî bira bena/o pepuk/e û şina/o koyan.

Nêtîceyê her panc versiyonan de zî bira yan zî waye rê bermayîş û lomeyî estê. Versiyonan de, bi rîtmê vengê teyra pepuke nê vateyî rêz benê:

Versiyonê Licê	Versiyonê Xinûsî	Versiyonê Gimimî	Versiyonê Pali	Versiyonê Mamekiye
"Kekko, peppo! Kamî Kişt? Mi kişt!"	"Pepo keko Kam kîşt Mi kîşt Kam şut Mi şut Kam dard we Mi dard we	"Pêpo keko Kam kîşt Mi kîşt Kam şut Mi şut Kam kinit Mi kinit"	"Kekû! Kekû! Kekû! Mi nikişt, xincîr kişt. Mi nipişt, desmal pişt. Şi verê Kerrey Kemer a nişt."	"Pepo keko! Kamî kist? Mi kist! Kamî şut? Mi Şut!"

	Pepo keko Pepo keko"			
--	-------------------------	--	--	--

Tablo 9: Versiyonê sanika "Pepuke" de vateyê formelî

Seke cor ra aseno, bê versiyonê Paliyî, vateyanê peyênan yê çar versiyonê bînan de roxonayîş (îtiraf) esto; qehremana/ê versiyonan kiştîşê waye/birayî ro xo nano/a. La versiyonê Paliyî de "înkâr" esto; herçiqas waye birayê xo bikişo zî, vana "mi nikişt, xincîr kişt".

Nê panc versiyonê sanike hetê mûnitişê hedîseyan ra zaf yewbînan ra cîya nîyê. Nînan ra tewr zeîf versiyonê Mamekîye yo. Versiyonê tewr serkewteyî zî versiyonê Pali û Licê yê; hedîseyanê nînan de têkilîya semed û peynîye hîna xurt a.

6.10. Kêzaxatûn¹¹³

Cayk beno, cayk çin beno. Yew kêzik bena. Rocêk xo rê xo di vana "wextê min û zewacî ameyo" û werzena şina, xo rê gêrena mêrde.

Kêzik epeyî rahar şina, raştê yew citêrî yena.

Citêr vano:

-Kêzê kêzaxatûnê, nig şimikê, req-reqûnê, ti ha se ra şina?

Kêzaxatûn vana:

-Ez xo rê gêrena mêrde.

Citêr vano:

-La mi rindêr! Hema bê mi di bizewacî.

Kêzaxatûn vana:

¹¹³ Zekî Tektaş (vatox), çc

-Wexto gi ti bidê mi ro, ti go bi çi mi ro dê?

Citêr vano:

-Ez go bi misasa xo to ro dî.

Kêzkatûn vana:

- Willay ez to nêgêna. Ti go bi misasa xo mi bikişê.

Kêzkatûn epeyî şina. Raştê merrî yena.

Merre vano:

-Kêzê kêzkatûnê, nig şimikê, req-reqûnê, ti ha se ra şina?

Kêzkatun vana:

-Ez xo rê gêrena mêrde.

Merre vano:

-La mi rindêr! Hema bê mi bigêr.

Kêzkatûn vana:

-Wexto gi ti mi ro dê, ti go bi çi mi ro dê?

Merre vano:

-Ez go bi boça xo to ro dî.

Kêzkatûn vana:

-Willay ez to zî nêgêna. Ez go bi boça to bimirî.

Kêzkatûn reyna raharê xo dewam kena û şina. Raştê yew morcelî yena.

Morcele vano:

-Kêze kêzkatûnê, nig şimikê, req-reqûnê, ti ha se ra şina?

Kêzbatûn vana:

-Ez şina xo rê gêrena mêrde.

Morcele vano:

-La mi rindêr! Hema bê xo rê mi bigêr.

Kêzbatûn vana:

-Wexto gi ti mi ro dê, ti go bi çî mi ro dê?

Morcele vano:

-Ez go bi zimbêlanê xo to ro dî.

Kêzbatûn vana:

-Willay ez to gêna. Zimbêlê to nerm ê, zaf canê mi nêdeceno.

Û kêzbatûn û morcele zewacênê.

Rocêk kêzbatûn vana "kurmorî, ez eyro ma rê malêz pewcena". Kêzbatûn senî malêza xo dana adirî ser, varit varena û dalpeyî konê mîyanê malêza yin. Kêzbatûn vana "kurmorî, şo banî biçarn, wa dalpeyî nêko".

Kurmorî werzeno şino serê banî. Qeysan erzeno bangiran û kaş keno. Qorêk şino yeno, qora diyîn di kurmorî kono binê bangiran û mireno.

Kêzbatûn kena nêkena nêşkena kurmorî binê bangiran ra veco. Hema werzena vazdena û hawar kena. Şina, raşt bayê xo yena.

Bayê kêzbatûn ha miyanê hêgayî di awdayîş keno. Kêzbatûn ra vano "se bîyo, ti çî qîj û wej kena".

Kêzbatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Bayê kêzaxatûn dimê hîweyî keno xo qin ra.

Kêzaxatûn şina, raştê daya xo yena.

Daya kêzaxatûn vana "kêzê, ti se ra şina".

Kêzaxatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Daya kêzaxatûn tewqa surkerde gêna, nana qina xo ra.

Kêzaxatûn şina, raştê yew tuşkî yena. Tuşk vano "kêzaxatûn, ti se ra şina".

-Eza kêzikkurî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Tuşk, erdîşa xo keno war.

Kêzaxatûn şina, raştê yew dar yena. Dar vana "kêzaxatûn se bîyo, ti se ra şina".

Kêzaxatun vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Dar pelanê xo weşanena, bena rûtûrepal.

Kêzaxatûn bineyna şina, raştê qijik yena. Qijik vana "kêzaxatûn, ti xo rê şina ça".

Kêzaxatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, dara pelweşandî, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Qijik boça xo ancena, bena eyberat.

Kêzbatûn bineyna şina, raştê yew kendalî yena. Kendal vano "kêzbatûn ti qey hewar kena, se bîyo".

Kêzbatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, dara pelweşandî, qijika dûvkişandî, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Kendal herekêno yeno war.

Kêzbatûn kona rahar şina, raştê aw yena. Aw vana "kêzbatûn, ti se ra şina".

Kêzbatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, dara pelweşandî, qijika dûvkişandî, kendalê herîşo, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Aw tê ro ginena, bena lîşin/lêmin.

Kêzbatûn kona rahar şina, raştê yew simê herî yena. Zereyê simê herî de aw gol bîya. Simê herî vano "kêzbatûn, ti qey bermena".

Kêzbatûn vana:

-Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, dara pelweşandî, qijika dûvkişandî, kendalê herîşo, awa lîşo-mîşo, kurmorî ket binê bangiranê û mirî.

Û kêzbatun şequetêna, kona zereyê simê herî, mîyanê aw di xeneqêna.

6.10.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Kêz Xatûn"e¹¹⁴

Sanika "Kêz Xatûn"e sanika heywanan a, yanî fablêk a. Sanikanê heywanan de qehremanê namdarî heywan ê. Sanikê heywanan û sanikê rêzilkî manenê yewbînan la sanikanê rêzilkîyan de qehremanê namdarî hem heywan hem zî însan ê. Herçiqaq sanika "Kêz Xatûn"e de cityêr sey yew qehremanî estbo zî qehremanêko namdar nîyo. Nê semedî ra na sanike çeşitê sanikanê heywanan ra ya.

Na sanike zafêr mintiqayanê Licê, Çewlîg û Xarpêt de arê bîya. Qasê ke ma tesbît kerd, mintiqayanê Licê û Çewlîgî de hîna zaf arê bîya. Mintiqaya Licê de, versîyonê ke tehlîlê ma de ca gênê ra teber, Roşan Lezgîn û Yekta H. Lezgînî zî versîyonêk arê kerdo.¹¹⁵ Mintiqaya Çewlîgî de, Dr. Sebahedîn Bor, Seyîdxan Kuriy û Gulşîrîn Koşane versîyonêkê na sanike arê kerdê.¹¹⁶ Nînan ra versîyonê Dr. Sebahedîn Borî zaf cîya yo; tena di qehremanê serekeyî (merri û gûlal xatûn) sanike de xo muhafeze kenê, hedîse û qehremanê bînî bedilîyayê.

Versîyonê Dr. Sebahedîn Borî, bi kilmî wina yo: Merri (merre) û gûlal xatûn zewicîyenê la pênenê. Xo rê xele ramenê. Wextê paleyî yeno, şinê mişagan anê ke înan rê peleyî bikîn. Wextê werdî yeno, qerar danê ke "mastiwa" pewjê la merri gûlal xatûne ra vano "ti şo pewce", gûlal xatûne zî merri ra vana "ez nêşina, ti şo". Merri mecbur maneno, şino keye. Gûlal xatûne mîyanê hêgayî de rayîrê merriyî pawena la merri nîno. A werzena merriyî dima şina keye, ewnêna ke merri ginayo mîyanê "mastiwa" ro û pewjîyayo. Gûlal xatûne vejîyêna teber, qîrena û wina vana:

-Ax le mişko, lo lo mişko, kelê mêrrûn û tûşkon! Ax le mişko, lo lo mişko, pişkil qin id bîya wişko.

¹¹⁴ Qehreman, motif û mûnitişê hedîseyan ra aseno ke çar versîyonan ra her di versîyonê Licê sey yew varyantî yê, versîyonê Pali û yê Çewlîgî zî yewna varyant ê. Reyna versîyono ke Dr. Sebahedîn Borî mintiqaya Çewlîgî de arê dayo, sey yew varyantêkê cîyayî yo.

¹¹⁵ Roşan Lezgîn (arêkerdox), "Kêz Xatûne", *Sanikanê Dîyarbekirî ra Guldesteyêk*, çc, r. 41-53. Yekta H. Lezgîn (arêkerdox), "Kêz Xatûn", *Azadiya Welat: Rojnameya Hefteyî*, Hejmar: 119, 9-15 Gulan 1998, İstanbul, r. 12

¹¹⁶ Sebahedîn Bor (arêkerdox), "Merri û Gûlal Xatûn", *Newepel: Rojnameyo Kulturî, Hûmare: 50, Dîyarbekir, Nîsane 2013, r. 7*
Seyîdxan Kuriy (arêkerdox), "Gulal Xatûn", *Arwûnçî û Lûy: Sonikê Çoligî*, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhokê, Duhok, 2009, r. 168-170
Gulşîrîn Koşan (arêkerdoxe), "Kêz Xatûn Kezila Xatûn", *Rojnameyê Zazakî*, Hûmare: 7, Çewlîg, Gulane 2014, r. 7

Gûlal xatûne mastiwa bi merriyî ra bena dana mişaganê xo.

Nê pêveronayîşî de mintiqaya Çewlîgî ra versiyonêk, mintiqaya Paliyî ra versiyonêk û mintiqaya Licê ra zî di versiyonî pêvero nîyayê. Versiyonê Comelaşa Licê, fekê Zekî Tektaşî ra arê dîyayo û cor ra metnê ey nusîyayo. Versiyonê Licê, Çewlîg û Paliyî goreyê qehreman, motîf û hedîseyan ra na xebata ma de ca gênê.

6.10.1.1. Qehremanê Versiyonanê Sanike

1. Versiyonê Comelaşa Licê	2. Versiyonê Çewlîgî¹¹⁷	3. Versiyonê Licê¹¹⁸	4. Versiyonê Palî¹¹⁹
Arêkerdox: Îhsan Tektaş	Arêkerdox: Îsmet Bor	Arêkerdox: Mihanî Licokic	Arêkerdoxe: Xezala Şarikî
Kêz xatûn	Gulal xatûn	Kêz Xatûn	Gûlal
Citêr	Citîyer	Citêr	Citêr
Merre	Şûni	Merre	Emîn Evdûn
Morcele (Kurmorî)	Merri (Mîrê Mişkalî)	Morcele (Mîr Morî)	Merre (Merrey Merzîz)
Bayê Kêz xatûn	Laj Mîrê Palî	Mamo Faris	Lacî Paşey
Daya Kêz xatûn	Yo Aspar	Cinîya Mamo Farisî	Yo Merdim
Tuşk	-	Kelince	-
Dar	-	Dare	-

¹¹⁷ Bor 2013, r. 19-22

¹¹⁸ Licokic 2007, r. 67-71

¹¹⁹ Xezala Şarikî (arêkerdoxe), "Gûlala Gulxatun", Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 19, Skärholmen / Sweden, Zimistan 2002, r. 68-69

Qijik	-	Qelancike	-
Kendal	-	Kendal	-
Aw	-	Aw	-
Simê Herî	-	Korêk	-
		Cêneka Cîrane	-

Tablo 10: Versiyonanê sanika "Kêzxtatûn"e de qehremanî

Seke cor ra aseno her di versiyonanê Licê de, bê "korêk" û "cêneke cîrane", qehremanê bînî eynî yê. Reyna versiyonanê Çewlîg û Paliyî de zî, bê "Emîn Evdûn" û "şûni"yî, qehremanê bînî nêbedilîyayê. Versiyonê Paliyî de vatox/e yan zî arêkerdoxe, seba ke sanike hîna balkêş biko, qehremanan ra yew sey "Emîn Evdûn"î name kerdo. No, bi îhtîmalê xurt, dewa vatoxe/î yan zî yê nuştoxe de nameyê yew merdimî yo.

Versiyonanê sanike de sey qehremanan, mûnitişê hedîseyan zî bedilîyayo. Hetê mûnitişê hedîseyan ra versiyonê Pali û Çewlîgî eynî yê, reyna her di versiyonê Licê zî manenê yewbînan.

"Kêzxtatûn"e û "morcele" yan zî "merre" di qehremanê namdar ê. Her çar versiyonan de zî "kêzxtatûn"e "morcele/merre"yî bi nameyêkê weşî name kena: Morcele beno "kurmorî" (Comelaşa Licê) yan zî "mîr morî" (Licê), merre/merri zî beno "mîrê mişkalî" (Çewlîg) yan zî "merrey merzîz" (Pali).

Versiyonê Licê de, qehremanan ra yew sey "Mamo Faris"î name bîyo. "Mam Fêriz" yan zî "Mamo Faris", yewna sanike (sanika Darbanî û Heş/Mam Fêriz/Ap Fêrisî) de sey yew qehremanê namdarî ca gêno. Îhtîmal esto ke vatox/e yan zî nuştoxî, nameyê nê qehremanî yewna sanike ra neqlê sanika "Kêzxtatûn"e biko.

Versiyonê Comelaşa Licê de, "kêzxtatûn"e zereyê simê herî de xeniqîyena, versiyonê Licê de zî "cêneka cîrane" xo xeniqîyena.

6.10.1.2. Versiyananê Sanike de Motîfî

211.4. Gindirike (Bixoke)

Yew kêzik/golale bena. (V1, V2, V3, V4)

T133. Seba zewacî rayîrkewtiş

Kêzkatûne (golale) kewena rayîr, şina xo rê gêrena mêrde. (V1, V2, V3, V4)

B211.2.8. Merreyo ke qisey keno

Merre golale ra vano "hema bê xo rê mi bigêre". (V1, V2, V3, V4)

B211.4.1. Morceleyo ke qisey keno

Morcele golale ra vano "bê mi bigêre". (V1, V3)

T131. Şertê zewacî

Cityer vano "ez bi misasa xo dano to ro", golale cityerî de nêzewicîyena. (V1, V2, V3, V4)

Merre vano "ez bi boça xo dana to ro", golale ey de nêzewicîyena. (V1, V3)

Şiwane/Emîn Evdan vano "ez bi çiwaya xo dana to ro", golale ey de nêzewicîyena. (V2, V4)

Morcele vano "ez bi zimbêlanê xo dana to ro", golale ey de zewicîyena. (V1, V3)

Merre vano "ez bi boça xo dana to ro", golale ey de zewicîyena. (V2, V4)

T100. Zewac

Morcele û golale zewicîyenê. (V1, V3)

Merre û golale zewicîyenê. (V2 û V4)

F1041.1. Mergo fewqalade

Morcele wexto ke banê xo çarneno, keweno binê bangiran û mireno. (V1)

Gulalxatûn wexto ke fekê dereyî de kincan şutena, awe de şina û mirena. (V2)

Kêz Xatûne senî qeysikan erzena serê banî, qeysikî ginenê morceleyî ro û morcele mireno. (V3)

Kêzkatûn kewena zereyê simê herî û xeniqîyena. (V1)

T. Cinsîyet

Bayê kêzkatûne, qarê (qehirê) kurmorî ra dimê huyeyî (hîweyî) keno xo qine ra. (V1, V3)

Daya kêzkatûne, qarê kurmorî ra tewqa germine nana qina xo ra. (V1, V3)

J1880. Heywan û objeyê ke sey însanî tégêrenê

Tuşk/kelince, qarê kurmorî/mîr morî ra erdîşa xo keno war. (V1, V3)

Dare, qarê kurmorî ra pelanê xo weşanena. (V1, V3)

Qijike, qarê kurmorî ra boça xo ancena. (V1, V3)

Kendal, qarê kurmorî ra herikîyeno. (V1, V3)

Awe, qarê kurmorî ra bena lêmin. (V1, V3)

Korek, qarê kurmarî ra sereyê xo çewt keno. (V3)

T135. Veyve

Merre şino veyveyê lajê paşayî. (V2, V4)

N820. Merdimê hetkarî

Yew merdim vengê golale eşnaweno û keyeyê lajê paşayî de qalî keno, merre fehm keno ke cinîya ey tengî de ya. (V2, V4)

Z10.1. Formelê destpêkî

Cayk beno, cayk çin beno. (V1)

Cêk ben cêk nîben, yo Gulalxatûn bena. (V2)

Tîya bî û çinêbî kêz Xatûne bî. (V3)

Yew gûlal bena. (V4)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Mi ra zur, Homay ra raşt. Mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V2)

Mi ra zur, Hûmay ra raşt, tîr eşt, we rî deşt, hîrye hebî say kotî, ma her yew rî yew. (V4)

Z71.1. Hûmarê formelî: Hîrê

Hîrye hebî say kotî. (V4)

Seke cor ra aseno, zafê motîfanê versîyonanê Licê eynî yê, reyna motîfê versîyonê Pali û yê Çewlîgî zî manenê pê.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/heraket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Versîyonê Comelaşa Licê Arêkerdox: Îhsan Tektaş	Versîyonê Çewlîgî Arêkerdox: Îsmet Bor	Versîyonê Licê Arêkerdox: Mihanî Licokic	Versîyonê Pali Arêkerdox: Xezala Şarikî
Mêrde Gêrayîş	Sare Weyî Bîyayîş Zewijîyayîş	Mêrde Gêrayîş	Zawcîyayîş
Misas	Misas	Misas	Mesas
Boça Merrî	Zel	Dimê Merrî	Dimî Bûnkuy

Zinbêlê Morcelî	Bûeça Merrî	Zinbêlê Morcelî	Bueça Merrî
Malêz	Sil	Malêze	-
Dalpeyî	-	Dalpeyî	-
Qeysî Bangiran	Pird	Qeysike	Pird
Dimê Hîweyî/Çirdim	-	Çirdim	-
Tewqa Surkerde	-	Tewqe	-
Erdîşa Tuşkî	-	Herdîşê Kelînceyî	-
Pelê Dar	-	Perrê Dare	-
Boça Qijik	-	Dimê Qelancike	-
Kendalê Herîşo	-	Kendalo Herîşo	-
Awa Lîşin	-	Awa Lîşin	-
Xeneqîyayîşê Kêzaxatûn	-	-	-
-	-	Garisê Sernixûn	-
-	-	Satilê Mastî	-
-	-	Xeniqîyayîşê Cîrane	-

Tablo 11: Versiyonanê sanika "Kêzaxatûn"e de kar/têgêrayîş/objeyî

Versiyonanê sanike de, goreyê di varyantan ra, çekuyê ke şekil danê motîfan ca gênê. Her di versiyonanê Licê de zafê motîfan eynî yê. Reyna versiyonanê Pali û Çewlîgî de zî eynî motîfî ca gênê.

"Boça merrî", "zewac" û "mîsas" bi formanê xo yê cîyayan (bûeç/bueç/dimê merrî, zewijîyayîş/zewcîyayîş, mîsas/mesas) her çar versiyonan de zî estê.

"Boça merrî", herçiças çar versîyonan de ca bigêro zî, karê boçe eynî nîyo. Malzemeyê kuwayîşî yo ke "kêzkatûn"e qebl kena, versîyonê Comelaşa Licê û versîyonê Licê de "zinbêlê morceleyî" yê la versîyonanê Pali û Çewlîgî de "bûeç/bueça merrî" ya.

Herçiças "bangiran" (Comelaşa Licê), "qeysike" (Licê) û "pird" (Pali û Çewlîgî) cîya bibê zî eynî karî kenê. Versîyonê Comelaşa Licê de "kurmorî" keweno binê bangiran û mireno. Versîyonê Licê de qeysikî ginenê "mir morî" ro û o mireno. Versîyonanê Pali û Çewlîgî de "gûlal xatûn/gulal" awe de şina û pird ro aleqêna. Herçiças versîyonê Paliyî de "merrey merzîz" "gulal" xelisneno zî versîyonê Çewlîgî de, "gûlal xatûn" seba ke "mîrê mişkâlî" erey ameyo ey ra heredêna, destê ey nêgêna û kewena mîyanê awe, xeniqîyena.

6.10.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Çar versîyonan ra, versîyonanê Comelaşa Licê û Licê de hedîseyî eynî yê. Reyna versîyonanê Pali û Çewlîgî de zî eynî hedîseyî rêz bîyê. Destpêk de her çar versîyonî bi eynî hedîseyî dest pêkenê; çar versîyonan de zî qehremana namdare (kêzkatûn/gûlal xatûn) nîyet kena ke bizewicîyo û kewena rayîr, xo rê mêrde gêrena. Zerrîya aye kamî biwazo ey de zewicîyena.

Kêzkatûne mîyanê qehremananê cîyayan ra xo rê mêrde weçîmena. Versîyonanê sanike de hedîseyî bi ceribnayîşê namzedan dewam kenê. Her çar versîyonan de zî kêzkatûne goreyê krîteranê xo ra, xo rê mêrde vînena (morcele, merre).

Versîyonanê Pali û Çewlîgî de merre şino veyveyê lajê paşayî, kêzkatûne zî şina verê derî. Laser werzeno, kêzkatûne awe di şina û binê pirdî ra aleqêna. Merdimêk uca ra vîyareno û vengê kêzkatûne eşnaweno la aye nêvîneno. Şino keyeyê lajê paşayî de qalî keno. Veng şino merrî, merre hawara kêzkatûne de şino. Versîyonê Palî de kêzkatûne (gulal) xelisîyena la versîyonê Çewlîgî de kêzkatûne (gûlal xatûn), seba ke merre erey hawara aye de şino, merreyî ra heredîyêna û destê

xo nêdana ey. Laserêko xurt yeno, dano kêzkatûne ro û aye beno. Kêzkatûne bena qurbanê rika xo. Versiyonê Pali û Çewlîgî wina qediyênê.

Versiyonê Comelaşa Licê û Licê de, hedîseyî bi eynî qehreman û motîfan dewam kenê. Mabênê nê di versiyonan de yew cîyayîya muhîme esta: Versiyonê Comelaşa Licê de, kêzkatûne kewena rahar û xebera mergê kurmorî dana qehremananê bînan, ê zî xemgînîya xo tewir bi tewir nawnenê kêzkatûne la versiyonê Licê de, qehremanî yewbînan ra pêhesiyênê ke mîr morî merdo. Versiyonê Comelaşe de kêzkatûne mirena, versiyonê Licê de zî cinîka cîrane mirena.

Tayê versiyonanê na sanike de formelê vacvacokan cayêko muhîm gênê. Zafêr versiyonanê Licê de, nê vacvacokî bi formanê xo yê cîya-cîyayan estê. Nînan ra çend formelî wina yê:

- Eza kêzikkurrî, bavê min ê çildimqun, dîya min a kevanqun, tuşkê rûkurkirî, dara pelweşandî, qijika dûvkişandî, kendalê herîşo, awa lişo-mîşo kurmorî ket binê bangiranê û mirî. (Comelaşa Licê)
- Eza sêlbiqûn, keça mina serbimast, mêrê minê çirdimqûn, garisê me yê sernixûn, awa lişo-pîşo, kendalê biherîşo, nêrîyê rîkurrkirî, dara pelweşiyayî, qelancika dûvkişiyayî, Kêza kêzikurrî, Mîr Morî li ser xanî mirî, kes tune jê ra bigirî. (Versiyonê Licê)
- Cîrana te ya teşîqûn, keça min a ser bi rûn, mêrê min ê merliqûn, garisê me yê sernixûn, awa lihevketî, dara pelweşiyayî, qijika dûvkişiyayî, mişkê xwelîser, kêza kêzciwan, ketîye dêza dan, ne ber e ne bistan, mane du qelpikên guhan! (Roşan Lezgîn, Mintîqa: Licê)
- Ax le mişko, lo lo mişko, kelê mêrrûn û tûşko! Ax le mişko, lo lo mişko pişkil qin id bîya wûşko. (Dr. Sebahedîn Bor, Mintîqa: Çewlîg)

6.11. Pîr û Pisînge¹²⁰

Tîya bî û çinê bî, hebêke pîre û hebêke pisînge bî. Pîre mangay xo (xu) doşena, şitê xo ana dîyar, la keyna cay xo vîr a kena, şitî nêkena binê mekebe.

¹²⁰ Licokic 2007, r. 31-34

Pisînge yena şitê pîre wena. Pîre şonik şanena ay rê, şonik gineno pero, dimê cay tera beno.

Pisînge vazdana teber û reyna geyrena a, mîyanê beryay de pîre rê lavay kena, vana:

-Pîrê, Pîrê! Dimê min bide, ez pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Pîre vana:

-Şitê min bide.

Pisînge şina verê bize, vana:

-Bizê, bizê! Şit bide, ez bidî pîre, pîre wa dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Bize vana:

-Mi rê velg bîyare.

Pisînge şina verê dare, vana:

-Darê, darê! Velg bide, ez velg bidî bize, bize şit bido, şit bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Dare vana:

-Şo mi rê darî bîya.

Pisînge şina verê heddadî, vana:

-Heddad, heddad! Darî bide, ez darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şit bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Heddad vano:

-Min rê hakan bîyare.

Pisînge şina verê kerge, vana:

-Kergê, kergê! Hakan bide, ez hakan bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şit bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Kerg vana:

-Şo min rê qût bîyare.

Pisînge şina verê kuwarî, vana:

-Kuwari, kuwari! Xilt bide, ez xilt bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Kuwari vano:

-Şo silopêkê sil bîya, çimey min biteyne.

Pisînge şina verê gay, vana:

-Gawo, gawo! Sil bide, ez sil bidî kuwarî, kuwari xilt bido, xilt bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Ga vano:

-Şo min rê simer bîyare.

Pisînge şina verê mereke, vana:

-Merekî, merekî! Simer bide min, ez simer bidî gay, ga sil bido, sil bidî kuwarî, kuwari qût bido, qût bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Mereke vana:

-Şo keynan bîya, wa serê min de govende bigîrê ku dalpey min de nêrê.

Pisînge şina verê keynan, vana:

-Keyney, keyney! Bîrê serê mereke de govende bigîrê, wa mereke simer bido, ez simer bidî gay, ga sil bido, sil bidî kuwarî, kuwari qût bido, qût bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Keyney vanê:

-Ma rê solan bigî.

Pisînge şina verê dikandarî, vana:

-Dikandar, dikandar! Solan bide, ez solan bidî keynan, keyney bêrê serê mereke de govende bigîrê, mereke simer bido, simer bidî gay, ga sil bido, sil bidî kuwarî, kuwari qût bido, qût bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Dikandar vano:

-Şo peran bîya.

Pisînge şina verê xizîna, vana:

-Xizîna, xizîna! Peran bide, ez peran bidî dikandarî, dikandar solan bido, solan bidî keynan, keyney bêrê serê mereke de govende bigîrê, mereke simer bido, simer bidî gay, ga sil bido, sil bidî kuwarî, kuwari qût bido, qût bidî kerge, kerge hak bido, hak bidî heddadî, heddad darî bido, darî bidî dare, dare velg bido, velg bidî bize, bize şit bido, şitî bidî pîre, pîre dimê min bido, pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.

Xizna vana "xuşş" û peran verê pisînge de kom kena.

Pisînge peran kena heqîbe û şina dikan. Peran dana dikandarî û keynan rê solan gêna, kena heqîbey xo û şina verê keynan. Heqîbey solan verê keynan de kena veng, keyney solan kenê xo pay û şinê pisînge dima, şinê serê mereke de govende gênê. Mereke zî beryay xo akena, pisînge heqîbey xo şana ver, kena pirrî simer û şina gayî het. Heqîbey simerî verê gay de kena ro, ga simer weno û silopêke sil keno. Pisînge silopê silî gêna, bena dana fekê kuwareyî ro, kuware qût vera dano heqîbey pisînge. Pisînge heqîbey xo erzena serê milê xo, şina verê kerge, qût verê kerge de kena ro. Kerge qût wena û hakan kena. Pisînge hakan kena heqîbeyê xo û şina verê heddadî, hakan dana heddadî. Heddad hakan keno hakerûn, weno û darî pisînge rê virazeno. Pisînge darî gêna şina verê dare, darî dana dare. Dare zî pisînge rê velg kena war, pisînge velg kena cemay xo û bena dana bize. Bize velg wena û guwanan şit ra zepetnena, şitê xo doşena, kena elbikêke. Pisînge elbikê şitî gêna û verê xo şana kê pîre, şit dana pîre. Pîre dimê pisînge pisînge rê nana pa û pisînge pişt kena, deşt kena, şina kê xalan.

6.11.1. Pêveronayîşê Versîyonanê Sanika "Pîr û Pisînge"

Sanika "Pîr û Pisînge" sanikanê rêzilkîyan ra ya. Sanike de însan (pîre, kêneyî ûêb.) û heywanî (luye, pisînge, kerge ûêb.) pîya ca gênê. Heywanî bi kesîya însanî xemilîyayê û sey însanî qisey kenê, fikirîyenê, însanî de mucadele kenê. Na sanike de, sey her sanika rêzilkî, tayê vateyî têdima rêz benê û wextê vatişî de zî nê vateyî bi yew rîtmî vajîyenê. Sey sanika "Waya Hîrê Birayan"/"Waya Hewt Birayan", zaf mintiqayan de versîyonê sanika "Pîr û Pisînge" zî vajîyenê. Ê versîyonan ra gelek ameyê arêkerdiş, weşanîyayê û zafêr bi "Pîre û Pisînge"/"Pîr û Pisîng" yan zî "Pîre û Luye"/"Pîr û Luy" name bîyê. Çend arêkerdox yan zî vatoxan eynî sanike sey "Alîstok Nalîstok"¹²¹, "Şanika Biza Kole"¹²², "Şanika Şîni"¹²³ û "Şanika Kole"¹²⁴ zî name kerda.

¹²¹ Adabeyî 2005, r. 7-10

¹²² Huseyîn Ballikaya (arêkerdox), Dêvo Kor (Estanikanê Gimgimî ra), Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010, r. 121-126

¹²³ Huseyîn Kahraman (arêkerdox), Sanikê Vateyî, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2009, r. 19-22

Sanikî, zafêr bi qehremananê namdaran yenê namekerdiş. Nameyanê corênan ra êyê ke tewr zaf na sanike ra nîyayê, "Pîre û Pisînge"/"Pîr û Pisîng" yan zî "Pîre û Luye"/ Pîr û Luy" ê.

Necîbe Kirmizigul na sanika ser o bi lehçeya kirmanckî yew pêveronayîş virašto. Pêveronayîşê aye de nê hîrê versiyonî hetê motîf û qehremanan ra pêvero nîyayê:¹²⁵ Mıntıqaya Sêwregi ra "Alîstok Nalîstok" (arêkerdox: Feyza Adabeyî), Gimjim ra "Şanika Biza Kole" (arêkerdox: Huseyîn Ballikaya) û Pîran ra "Pîre û Luye" (arêkerdox: J. Îhsan Espar).

Na xebata ma de, bê hîrê versiyonanê corênan, mintiqayanê Licê, Çewlîg, Gimjim, Tekman û Mamekîye ra panc versiyonî pêvero nîyayê. Nînan ra metnê versiyonê Licê cor ra nusîyayo.

6.11.1.1. Qehremanê Versiyonanê Sanike

1. Versiyonê Licê ¹²⁶	2. Versiyonê Çewlîgî ¹²⁷	3. Versiyonê Gimjimî ¹²⁸	4. Versiyonê Tekmanî ¹²⁹	5. Versiyonê Mamekîye ¹³⁰
Pîre	Pîr	Pîre	Pîre	Pîre
Pisînge	Pisîng	Luye	Luye	Luye
Bize	Mûnga	Biza Kole	Biza Kole	Kole
Dare	Yega	Dare	Merge	Dare
Heddad	Yeni	Hînî / Heni	Înî	Hênî

¹²⁴ Qeraman Betal (arêkerdox), "Şanika Kole", *Rewşen*: Kovara Çandê, Hejmar: 7, Îlon-Cotmeh 1992, İstanbul, r. 65-66

¹²⁵ Necîbe Kirmizigul, "Hîrê Varyantê Yew Estanike", *Vate*: Kovara Kulturî, Hûmare: 41, Weşanxaneyê Vateyî, Wisar 2014, İstanbul, r. 91-97

¹²⁶ Licokic 2007, r. 31-34

¹²⁷ Bor 2013, r. 15-18

¹²⁸ Beytaş 2012, r. 121-127

¹²⁹ Çiçek 2012, r. 27-31

¹³⁰ Güntaş Aldatmaz, 2013, r. 24-27

Keyneyî	Kêneyî	Çênê Paşay	Çênê Paşay	Çênê Pasay
Dikandar	Solderz	Solbend	Papuçî	Goskar
Kerge	Keirg	Kerge	Kerge	Kerg
Kuwari	Kûwari	Xize	Zixe	Pêtag
Ga	Axwur	Ga	Boxê	Ga
Mereke	-	Mereke	-	Merêk
Xizîna	-	Loxe	-	-
-	-	Vergi	Luyê Bînî	-

Tablo 12: Versiyonên sanika "Pîr û Pisînge" de qehremanî

Cor ra qehremanê panc versiyonan nusîyayê. Her panc versiyonan de zî name û karê zafê qehremanan eynî yo. Bê versiyonê Licê, qehremanê çar versiyonanê bînan, zereyê metnê versiyonan de zî bi şeklê tabloyê corênî rêz bîyê la versiyonê Licê de rêzbîyayîşê qehremanan, zereyê metnî de sey tabloyê corênî nîyo. Nê versiyonî de qehremanî goreyê hedîseyan ra wina rêz bîyê: Pîre, pisînge, bize, dare, heddad, kerge, kuwari, ga, mereke, keyneyî, dikandar, xizîna.

Seke aseno versiyonê Licê goreyê versiyonanê bînan ra hîna zaf cîya yo. "Dare/yega/merge", çar versiyonan de luye yan zî pisînge ra awe wazena la versiyonê Licê de dare pisînge ra darî (darey) wazena û pisînge zî seba darî şîna verê heddadî.

Versiyonan de tayê qehremanî bedilîyayê. Herçiqas hedîseyî bi tayê motîfanê cîyayan rêz bibê zî mûnitişê hedîseyan de zaf cîyayî çin a.

Goreyê versiyonan ra hawayê apeygirewtîşê boçe cîya yê. Versiyonê Licê de "xizîna" "peran" dana pisînge, versiyonê Çewlîgî de "pisînge" "axwur" ra "sil" ana pê kuwarêyî tira dana, versiyonanê Gimgimî de "luye" bi saya loxe (bangirane) boça xo apey/tepiya gêna. Versiyonê Tekmanî de "luye", "boxê"yî ra sil (sergîn) bena,

versiyonê Mamekiye de zî "mereke" simer dana luye. Bi nê şeklî luye/pisînge ê şertanê bînan ana ca û boça xo pîre ra apey gêna.

"Verg" (versiyonê Gimgimî) û "luyê bînî" (versiyonê Tekmanî), her yew tena yew versiyonî de estê. Hedîseyê peyênî yê versiyonanê Gimgim û Tekmanî û hedîseyê sanika "Luya Boçgol"e manenê yewbînan.

6.11.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

B211.1.8. Pisînga ke qisey kena

Pisînge qisey kena. (V1, V2)

B211.2.5. Luya ke qisey kena

Luy qisey kena. (V3, V4, V5)

K1700-K2099. Xapênayîşê bi dek û dolaban

Pîre seba ke pisînge tepîşo, vana "pişo bê mi to rê eskije arda". (V2)

Q212. Dizdî yena cezakerdiş

Pîre, boça pisînge qol kena. (V1, V2)

Pîre, boça luy qol kena. (V3, V4, V5)

B211.1.2. Biza ke qisey kena

Bize pisînge/luy ra vana "mi rê velg/vaş bîyare, ez şit dana to". (V1, V3, V4, V5)

B211.1.5. Mangaya ke qisey kena

Manga pisînge ra vana "mi rê vaş bîya ez şit dana to". (V2)

J1880. Heywan û objeyê ke sey însanî têgêrenê

Dare seba ke velg bido awe wazena. (V3, V5)

Merge/hêga seba ke vaş bido awe wazena. (V2, V4)

Dare pisînge ra vana "şo mi rê darî bîya". (V1)

Hênî vano "wa kêneyî bêrê mi ser o govende bikê ez awe dana". (V2, V3, V4, V5)

Kerge seba ke hak bido qut wazena. (V1, V2, V3, V4, V5)

Kuware/xize/pêtag seba ke qut bido vana "mi tira de". (V1, V2, V3, V4, V5)

Ga seba ke sil bido simer wazeno. (V1, V3, V5)

Mereke seba ke simer bido vana "wa kêneyî mi ser o govende bikê". (V1)

Mereke seba ke simer bido vana "mi ser o loxe biçarne". (V3)

M244. Bazarkerdişê heywan û însanan

Kêneyî vanê "ma rê solan bîya". (V2, V3, V4, V5)

Heddad seba darî hakan wazeno. (V1)

Z10.1. Formelê destpêkî

Tîya bî û çinê bî, hebêke pîre û hebêke pisînge bî. (V1)

Cêk ben cêk nîben, yo pîr û yo pisîng ben. (V2)

Beno nibeno, pîrekê û biza xo benê. (V3)

Ju luye bena, ju biza kole, ju kî pîre bena. (V4)

Z10.2. Formelê qedênayîşî

Mi ra zur, Hûmay ra raşt. Mi ûja d' ca verda ez ûmeya. (V2)

Şima goşdarê na şanike, weşûwar bimanê. (V3)

Destpêkê versîyonan de, versîyonê Licê û yê Çewlîgî hetê motîfan ra manenê yewbînan, hîrê versîyonê bînî zî nêzdîyê yewbînan ê. La motîfê peyênî, herçiqas zafê înan eynî bibê zî biney têmîyankewte yê.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/heraket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

Versîyonê Licê	Versîyonê Çewlîgî	Versîyonê Gimgimî	Versîyonê Tekmanî	Versîyonê Mamekîye
Şit	Şit	Şit	Sit	Sit
-	Mîze û Eskij	-	-	-
Şonik	Kard	Torzên	Darîye	Ostêm
Dimê Pisînge	Bûeç	Dimê Luye	Dimê Luye	Dimê Luye
Velg	Vaş	Velg	Vas	Velg
Darî	Awk	Axwe	Axwe	Uwe
Govende	Gûevend	Reqes	Reqîş	Reqes
Sol	Solê Surî	Solê Surî	Papuç	Kundure
Hak	Hakûn	Hak	Hakû	Hakû
Qût / Xilt	Qût	Qut	Qut	Qut
Sil	Sil	Rixe	Sil	Sil
Simer	-	Simer	-	Simer

Pereyî	-	Loxe	-	-
-	-	Gol	Çem	-

Tablo 13: Versiyonên sanika "Pîr û Pisînge" de kar/têgêrayîş/objeyî

Versiyonî mintiqayanê cîyayan ra arê bidîyê zî hetê objeyan ra qalibê xo muhafeze kenê. Objeyê peyênî yê versiyonên sanike yewbînan ra cîya yê. Objeyê ke motîfan yewbînan ra cîya kenê nê yê: "Pereyî", "loxe", "gol" û "çem", "darî" û "mîze û eskij". "Mîze" û "eskije" tena versiyonê Çewlîgê de ameyê xebitnayîş. "Mîze" û "eskije", sanika "Waya Hîrê/Hewt Birayan" de zî estê. A sanike de, seba ke waya hîrê birayan erd ro yew eskije dîya û nêdaya pisînge, a şina mîza xo verdana adirê waya hîrê birayan).

Nê çekuyî bi formanê xo yê cîyayan versiyonên sanike de ca gênê: Şit-Sit, awk-axwe-uwe, reqes-reqîş-reqeş ûêb.

6.11.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Sanikanê rêzilkîyan de hedîseyî têdima rêz benê. Na sanike zî sanikanê rêzilkîyan ra ya. Sanika "Pîr û Pisînge" de tena yew hedîseyo muhîm esto û qehremanî nê hedîseyî ser o rolê xo kay kenê.

Hîmê hedîseyanê sanika "Pîr û Pisînge" de qebahet esto. Vera nê qebahetî de zî reaksiyonê cezakerdişî esto. Her panc versiyonan de pîre şitê xo ra bena la heyfê xo gêna. Pîre, di versiyonan (Licê û Çewlîg) de boça pisînge, hîrê versiyonan de zî boça luye qol kena. Êdî luye kewena boça xo dima, pîre zî şitê xo wazena.

Pisînge/luye seba ke boça xo pîre ra bigêro, ganî şitê pîre bido aye la qehremanê sanike çîyo ke aye rê lazim o nêdanê aye. Versiyonê Licê ra teber, nefîceya çar versiyonanê bînan de, çîyê ke cuya rojane de bêqîmet ê (sey "sil", "rixê" û "simer"î), derdê pisînge/luye rê benê derman. La versiyonê Licê de pereyî derdê pisînge derman kenê.

Her versîyon de sebebê waştîşê boçe esto. Pisînge/luye versîyonanê sanike de nê formelan vana:

- Versîyonê Licê: Pişt kerî, deşt kerî, şinî kê xalan.
- Versîyonê Çewligî: Ez şin keye xalûn xwu.
- Versîyonê Gimimî: Çol-çilpê xo bikerî.
- Versîyonê Tekmanî: Sona çal-çilpê xo kenane.
- Versîyonê Mamekîye: Xo rê pê çalp û çulpê xo ken.

Seke cor ra aseno, hîrê versîyonan (Gimim, Tekman, Mamekîye) de luye wazena ke bi boça/dimê xo çal-çilpê xo biko, di versîyonan (Licê û Çewlig) de zî pisînge wazena şero keyeyê xalanê xo.

6.12. Zingile û Mingile¹³¹

Yew bi, yew nêbi. Yew bize bî, didi zî bizêkê aye bîy.

Nameyê bizêka yewe Zingile yewe zî Mingile bî.

Her roje bize her di bizêkê xo kerdêne koz. Berê kozî huşk girewtêne û şîyêne yaban. Koyan ra gêrayne, mirdîya xo velg werdêne. Mergan ra çerayne, mirdîya xo vaş werdêne. Şîyêne serê hênîyan, mirdîya xo awa serdîne şimitêne.

Bize, şan de agêrayne keyeyê xo. Bi qiloçanê xo "tik, tik, tik!" dayne ber ro. Kaleyne, vatêne "Mee e e eee! Mee e e eee!" Û dima ra zî vatêne:

-Zingila mi, Mingila mi!

Av li gepikan,

Çilo li qoçikan,

Şîr li memikan,

¹³¹ Lezgîn 2009, r. 31-35

Derî vekin,

Dîya we hat...

Zingile û Mingile maya xo rê ber akerdêne. Bize ameyne zere. Velg û vaş û awe û şit dayne bizêkanê xo.

Zingile û Mingile kewtêne ser, mirdîya xo velg û vaş werdêne. Şitê maya xo litêne. Awe şimitêne. Pîzeyê xo kerdêne pîrr. Ê verara maya xo de şiyêne hewn a.

Her roja înan bi no qayde bî.

Mevajêne ke çî rê rojêk vergî zî nêdî ke bize ha dana berê kozê xo ro û vana:

-Zingila mi, Mingila mi!

Av li gepikan,

Çilo li qoçikan,

Şîr li memikan,

Derî vekin,

Dîya we hat...

Di hebî bizêkî zî ha aye rê ber akenê û bize şina zere.

Roja bîne, vergî peyê yew zinarî de xo netirna. Temaşe kerd ke bize ha şî yaban. Vergî bineyke xo nat û wet sawaxna, dima ra werişt şî verê berî, bi didananê xo "tik, tik, tik!" da berî ro. Ê vengê xo kerd sey vengê bize, va:

-Zingila mi, Mingila mi!

Av li gepikan,

Çilo li qoçikan,

Şîr li memikan,

Derî vekin,

Dîya we hat...

Zingile va:

-Willey no veng vengê maya ma nîyo. Bena ke yew cinawir bo.

Mingile va:

-Ney willey! Maya ma ameya. Ez zaf bîya vêşan. Ma ber akerin.

Yew Zingile ra, yew Mingile ra. Yewe va "Maya ma ya", a bîne va "Maya ma nîya". Ê kewtî pê, yewbînan berd û ard...

Axir peynî de Mingile senî ke firsendê xo dî, ziwanokê berî pey ra kaş kerd û ber abi.

Senî ke ber abi, verg kewt bi zere û va "hhaam! hhaam!" her di bizêkî werdî. Ê agêra şî, qula xo de rakewt.

Şan de, wexto ke bize ameye keye ke çî bivîno! Berê kozê aye ha piştî ser akerde. Ê ne Zingil a, ne Mingil a!

Çimê bize bîy pirrî hesrî. Nat ewnîya, wet ewnîya la ney. Ne Zingile bî, ne Mingile bî! Gêra-nêgêra, bizêkê xo nêdî.

Nişka ra ame vîrê bize ke, nêbo verg bêro bizêkanê aye biwero. Bize şî verê qula vergî. Vergî ra va:

-To bizêkê mi dîyê yan ney?

Vergî sond wend, va:

-Willey mi bizêkê to nêdîyê.

Bize va:

-Ez to ra bawer nêkena. To bizêkê mi werdê. Ez ha şîna Licê de gerreyê to kena!

Kewt roja bîne, bize û verg pîya şîy Licê ke mehkema bibê. Wexto ke şîy mehkema, bize satilêk mast xo dest a berd û vergî zî tewreyêk fisî berdî. Her di pîya şîy verê hedadî.

Bize û vergî hal û hewalê xo va. Hedadî goşdarî kerd. Dima ra agêra bize ser, va:

-To mi rê çi ard?

Bize va:

-Mi to rê satilêk mast ardo.

Hedadî engîştta xo da mastî ro û berde fekê xo. Ewnîya tamê mastî ra. Eh, weş bi. Hedadî dorê lewanê lişt û va:

-Ooxxx! Çi mastêko weş o.

Hedad fetilîya vergî ser de, va:

-To mi rê çi ardo?

Vegî va:

-Mi tewreyêk fisî ardê.

Hedadî gama ke fekê tewreyî akerd ke "ufff!" çi boyêka pîse ameye. Zereyê hedadî qelibîya. Hedadî ca de fekê tewreyî hewna girê da. Destê xo nat û wet têşana. Boya pîse vila kerde. Ê va:

-Temam. Ez şîma mehkeme kena.

Xardosê xo ard, qîloçê bize kerdî tûj, tûj, tûj, eynî sey estereyî.

Agêra, didanê vergî zî kerdî kol, kol, kol, eynî sey zengenevî.

Wexto ke hedadî didanê vergî kerdêne kol, vergî xo rê vatêne qey hedad ha didananê ey keno tûj.

Hedadî va:

-De hadê. Vejîyêne meydan û bidêne pêro. Heq û neheq bellî beno!

De didanê vergî bîyê kolî û qiloçê bize zî bîyê tûj!

Vergî nêşna çîyêkî bikero la bize senî qiloçê xo da kaleka vergî ya raste ro, Zingile va "Me e e eee! û pîzeyê vergî ra vejîya teber.

Bize fetilîya, qiloçê xo da kaleka vergî ya çepe ro, nara Mingile va "Me e e eee! û pîzeyê vergî ra vejîya teber.

Verg meydan de mirdar bi. Bize zî her di bizêkê xo kerdî verara xo û ameyî keye.

Bize Zingile û Mingile ra va:

-Nêbo ke şîma reyna-reyna yewêkê xerîbî rê ber akerê. Biewnî, verg yeno şîma weno ha!

Her di bizêkan pîya maya xo ra va:

-Temam. Ma êdî kesê xerîbî rê ber anêkenê.

Zingile û Mingile pîya verara maya xo de şîy hewn a.

Û sanika ma zî tîya qedîya.

6.12.1. Pêveronayîşê versîyonanê Sanika "Zingile û Mingile"

Sanika "Zingil û Mingile" fablêk a. Herçiqas zaf mintiqayan de bivajîyo zî çimeyanê nuştekiyan de bi versîyonanê ke tena çend mintiqayan de arê dîyayê esta.

Versiyonê na sanike zafêr bi nameyê bizêkan ameyê namekerdiş. Nameyê ke seba bizêkan ameyê xebitnayîş û ma tesbît kerdê, nê yê: "Zingile û Mingile", "Helkane û Dukane"¹³², "Hedlik û Bedlik"¹³³, "Zeng û Beng"¹³⁴, "Çîçe û Pîpe", "Sîqulinge û Gulinge", "Şîldanike û Mîldanike"¹³⁵.

Na xebata ma de, hîrê versiyonê ke mintiqaya Licê ra Roşan Lezgînî (Zingile û Mingile), mintiqaya Mamekiye ra Nadîre Gûntaş Altatmaz (Bize û Bizêkê Xo: Sîqulinge û Gulinge) û mintiqaya Erzînganî ra Alî Aydın Çîçekî (Biza Îştirine¹³⁶) arê dayê, pêvero nîyayê.

6.12.1.1. Qehremanê Versiyonanê Sanike

1. Versiyonê Licê¹³⁷ Arêkerdox: Roşan Lezgîn	2. Versiyonê Mamekiye¹³⁸ Arêkerdoxe: Nadîre Gûntaş Aldatmaz	3. Versiyonê Erzînganî¹³⁹ Arêkerdox: Alî Aydın Çîçek
Bize	Bize	Biza Îştirin
-	Mîye	-
Zingile	Sîqulinge	Çîçe
Mingile	Gulinge	Pîpe
-	Awres	Awrêş
-	Luye	-

¹³² Lezgîn 2009, r. 36

¹³³ Nê nameyî Comelaşa Licê de tesbît bî.

¹³⁴ Wesîle Doguç (arêkerdoxe), "Zeng û Beng", Newepel: Rojnameyo Kulturî, Hûmare: 73, Adare (Mart) 2015, r. 6

¹³⁵ Ma nê nameyî fekê Muhammed Emin Kaçanî ra eşnawitî. O, dewa Bawerde ya Licê (bi tirkî: Üçdamla) ra yo.

¹³⁶ Îştirin: estrîyîn, qoçîn/qorçîn.

¹³⁷ Lezgîn 2009, r. 31

¹³⁸ Gûntaş Altatmaz 2013, r. 39

¹³⁹ Alî Aydın Çîçek (arêkerdox), "Biza Îştirine", *Kovara Tîrojî*: Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî, Hejmar: 64, Rezber-Kewçêr (Eylül-Ekim) 2013, r. 62

-	Hes	Hes (bizêkan weno)
Verg (bizêkan Weno)	Verg (bizêkan weno)	Verg
Hedad	-	Cîranî

Tablo 14: Versiyonanê sanika "Zingile û Mingile" de qehremanî

Seke cor ra aseno, çar qehremanê namdarî (bize, di bizêkî û verg) her hîrê versiyonan de estê. Goreyê versiyonan ra nameyê bizêkan bedilîyeno.

Versiyonanê Licê û Mamekîye de verg, versiyonê Erzînganî de heş bizêkan weno.

"Mîye" tena versiyonê Mamekîye de esta. Destpêkê versiyonê Mamekîye de "bize" û "mîye" pey de manenê û nêresenê malî (dewarî). Nê di qehremanî şert kenê û vanê "mîza kamî kef biko, a şina resena malî". "Mîye" şertî kar kena (qezenc kena) û şina resena malî. Bi ney, rolê "mîye" sanike de qedîyeno.

Versiyonê Mamekîye de qehremanê sey "awrês", "luye", "hes" û versiyonê Erzînganî de zî qehremanê sey "arwês" û "verg" eynî karî kenê. Bize verê nê panc qehremanan ra şik kena la dima tesbît kena ke versiyonê Mamekîye de "verg"î, versiyonê Erzînganî de zî "hes"î bizêkê aye werdê.

Versiyonê Licê de "hedad", versiyonê Erzînganî de zî "cîranî" şeretê (şerîetê) bize û vergî/heşî kenê.

Goreyê versiyonî ra name yan zî karê tayê qehremanan bedilîyeno. Versiyonê Mamekîye de goreyê qehremanan hedîseyê cîyayî estê. Herçiqas karê çend qehremanan (verg, heş) bibedilîyo zî rêzbiyayîşê hedîseyan nêbedilîyayo.

6.12.1.2. Versiyonanê Sanike de Motîfî

B211.1.1. Bizê ke qisey kenê

Yew biz û di bizêkê xo yê ke qisey kenê estê. (V1, V2, V3)

B211. Mîya ke qisey kena

Yew mîya ke bize de qisey kena esta. (V2)

F1010. Hedîseyê fewqaladeyî yê bînî

Bize û mîye şert kenê, vanê "mîza kamî hîna zaf kef biko, a şina resena malî",
û mîye kar kena, şina resena malî. (V2)

Bize bizêkanê xo pîzeyê vergî/heşe ra vejena. (V1, V2, V3)

B211.2.4. Vergo ke qisey keno

Verg qisey keno. (V1, V2, V3)

B211.2.3. Heşe ke qisey kena

Heşe qisey kena. (V2, V3)

K1700-K2099. Xapênayîşê bi dek û dolaban

Verg teqlîdê bize keno û bizêkan weno. (V1, V2)

Heşe teqlîdê bize kena û bizêkan wena. (V3)

H1388. Seba cewabê yew perse cigêrayîş

Bize seba ke tesbît biko ke kamî bizêkê aye werdê, cigêrayîş kena. (V1, V2,
V3)

B211.2.5. Luya ke qisey kena

Luye bize ra vana "mi bizêkê to nêwerdê". (V2)

B211.2.6. Arwêşo ke qisey keno

Arwêş bize ra vano mi bizêkê to nêwerdê. (V2, V3)

Q190. Xelatê cîya-cîyayî

Bize mast, verg zî tewreyê fisan sey xelate danê headî. (V1)

K100. Peymana xapênayîşî

Hedad qiloçanê bize tuj keno, dindananê vergê zî keno kol û vano "de nika bidêne pêro". (V1)

R122. Xelisîyayîşê tewir bi tewirî

Bize bizêkanê xo xelisnena. (V1, V2, V3)

Z10.1. Formelê destpêkî

Yew bi, yew nêbi. (V1)

Wextê de beno nêbeno, yew biza îstirine bena. (V3)

Seke cor ra aseno, tayê motîfî her hîrê versîyonan de estê û her versîyonî de motîfê cîyayî estê.

Versîyonanê sanike de goreyê mintiqa ra tayê formê kar/heraket/objeyan yê ke şekil danê motîfan wina yê:

<u>Licê</u>	<u>Mamekîye</u>	<u>Erzîngan</u>
-	mal (dewar)	-
şit	-	sit
-	mîjî	-
qiloç	îştîr	îştir
koz	eskefte	çêver
verê qule	lozine	lozin
tewreyê fisan/mast	hayîz/sortike/zirfetî/şîr	germî

xardos	-	kemer
-	-	wele

Her versiyonî de çekuyê ke şekil danê motîfan, goreyê hedîseyan ra ameyê şuxulnayîş. Versiyonê Licê de "mast" û "tewreyê fisan" sey xelate dîyênê hedadî. Hedad zî goreyê tehmê xelate ra şeretê (şerîetê) înan keno la werdê ke versiyonanê Mamekîye û Erzînganî de estê, seba xelate amade nêbenê, qehremanê cîyayî nê werdan seba xo amade kenê. Yanî karê "mast û tewreyê fisan", werdanê bînan ra cîya yo.

Versiyonê Mamekîye de "hayîz", "sortike" û "zirfêtî" çeşîdanê werdî a yê. Versiyonê Erzînganî de zî werdan ra "germa îmamû" esta.

Versiyonê Licê de bi "xardos"î qiloçê bize tuj benê, versiyonê Mamekîye de zî bize îştiranê (qiloçanê) xo sawena "kemeran" ra û tuj kena.

6.12.1.3. Rêzkerdişê Hedîseyan

Na sanike de hedîseyî kilm ê. Hedîseyo bingeyên werdiş û xelisnayîşê bizêkan ser o yo. Verg yan zî heş bizêkanê bize weno, bize zî reyna bizêkanê xo xelisnena.

Sanike de hedîseyî bi tayê formelan hîna balkêş benê. No zî mûnitişê hedîseyan xurt keno. Versiyonanê sanike de wexto ke bize veng dana bizêkanê xo, nê formelan vana:

<u>Versiyonê Licê</u>	<u>Versiyonê Erzînganî</u>	<u>Versiyonê Mamekîye</u>
Zingila mi, Mingila mi	Çîça mi, Pîpa mi	Sîqulinga mi, Gulinga mi
Av li gepikan,	Sit kuto gonû	Derî veke, were çîçikê xo apanê
Çilo li qoçikan,	Çêver rake	

Şîr li memikan, Xo rê sit bilê

Derî vekin,

Dîya we hat...

Versîyonê Mamekîye de wexto ke bize "awrês", "luye" "hes" û "verg"î dawetê cengê kena, bi nê formelan xitabê înan kena:

Seba arweşî:

Awrês awrês, dime bawrês

To werda Sîqulinga mi

To werda Gulanga mi

Bê cengê mi!

Seba Heşî:

Heso heso çarebes o

To werda Sîqulinga mi

To werda Gulanga mi

(Çayê nîna cengê mi?)

Seba luye:

Luyê luyê qîna xo pêro muyê

To werda Sîqulinga mi

To werda Gulanga mi

Çayê nîna cengê mi?

Seba Vergî:

Vergo vergo, dimederg o

To werda Sîqulinga mi

To werda Gulanga mi

Çayê nîna cengê mi?

Herçiqas tayê hedîseyî bibedilîyê zî versîyonan de mûnitişê hedîseyan serkewte yo.

Versîyonanê sanike de qehremana başe (bize) ser kewena, qehremano xirab (heş/verg) vîndî keno.

BEŞO ÇARIN

7. TESNÎFÊ QEHREMANAN

7.1. Îsanî

Babî (mêrdeyê damarî, yew mêrik, apê domanan): 3-V1, 3-V2, 3-V3, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 8-V2, 10-V1, 10-V2, 10-V4

Bayê (babîyê) hîrê birayan: 5-V1

Bekçî: 6-V2,

Cinîya qehremanî/Yew cinî (cinîya Mam Fêrizî, cinîya apê domanan, cinîya cîrane): 3-V2, 7-V4, 8-V3, 10-V3,

Cityer: 3-V1, 3-V2, 3-V4, 4-V1, 4-V3, 4-V5, 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4,

Dadî (maye): 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 5-V2, 6-V1, 6-V2, 10-V1

Damarî: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 8-V1, 8-V2, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4

Darbanî (kolîbir): 7-V4

Dewijî: 2-V1

Dikandar: 11-V1

Elik: 8-V1, 8-V2, 8-V3

Embazê Elîcan: 6-V2

Emîn Evdan: 10-V4 (Nameyê nê qehremanî, vatox/e yan zî nuştoxe goreyê xo ra nayo pa.)

Eskerî: 8-V2

Eyşik[e]: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4

Fatik[e]: 3-V1, 3-V2, 3-V4, 8-V1, 8-V2, 8-V3 (3-V3 de sey waya Eyşe name bîya.)

Goskar: 11-V5

Heddad/Hedad: 11-V1, 12-V1

Hewt birayî: 4-V3, 4-V4, 4-V5

Hewt wayî: 4-V3, 4-V4, 4-V5

Hîrê birayî: 4-V1, 4-V2, 5-V1

Hîrê tutê waya hewt birayan: 4-V3

Hîrê wayî: 4-V1, 4-V2, 5-V2, 6-V1, 6-V2

Hîrê zamayê Paşayî: 5-V2

Kal: 6-V1, 6-V2 (6-V2 de sey yew mîyerikî name bîyo.)

Kênayê paşayî: 11-V3, 11-V4, 11-V5

Kênayî: 11-V1, 11-V2

Lajê paşayî/Lajê Qralî: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 6-V2, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 10-V2, 10-V4 (3-V3 de sey lajê axayî ca gêno.)

Mam Fêriz: 7-V1, 7-V2, 7-V3, 10-V3

Masegir: 6-V2

Mela: 1-V1, 1-V2, 2-V1

Papuçî: 11-V4

Paşa: 5-V2

Pîr[e]: 2-V2, 3-V1, 3-V2, 5-V1, 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-V5

Qral: 6-V2

Qumtan: 6-V1

Solderz: 11-V2, 11-V3

Şiwane: 5-V2, 10-V2

Tucar: 6-V2

Tut[î]: 3-V2, 7-V1, 7-V2, 7-V3, 8-V3

Vistore (Vistewre): 3-V2

Waya hîrê birayan/Waya hewt birayan: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

Waye û Bira: 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4, 9-V5

7.2 Heywanî

Arwêş: 12-V2, 12-V3

Bize: 11-V1, 11-V3, 11-V4, 11-V5, 12-V1, 12-V2, 12-V3

Bizêkî: 12-V1, 12-V2, 12-V3

Dîk: 3-V1, 3V2, 3V3

Estor: 3-V1, 8-V1, 8-V2

Ga/Gayî: 7-V2, 7-V3, 11-V1, 11-V3, 11-V5

Gulale/Kêzxatun: 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

Her (Hero qantir): 1-V1, 1-V2

Heş: 7-V1, 7-V2, 7-V3, 7-V4, 12-V2, 12-V3

Kel/Tuşk: 8-V2, 10-V1, 10-V3

Kerge: 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-V5

Kutik: 4-V4, 6-V2, 7-V4

Luy[e]: 1-V1, 1-V2, 2-V1, 2V2, 7-V1, 7-V2, 7-V3, 11-V3, 11-V4, 11-V5,
12-V2

Manga: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 11-V2

Mar: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

Merre: 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

Mêsa hingan: 5-V1

Mîrçike/Çuçike: 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V2, 9-V3

Mîye: 12-V2

Morcele: 3-V2, 3V3, 10-V1, 10-V3

Peskofî: 8-V3

Pisînge: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5, 11-V1, 11-V2

Qatir: 3-V2

Qelancike: 10-V1, 10-V3

Qertal: 6-V2

Şêr: 5-V2

Tajî: 6-V1, 6-V2, 7-V3

Teyr[e]: 3-V1, 3-V2, 3-V4, 8-V1, 9-V1, 9-V4, 9-V5

Verg: 2-V1, 11-V3, 12-V1, 12-V2, 12-V3

Xezale: 8-V1

7.3. Qehremanê Fewqaladeyî

Awe: 10-V1, 10-V3

Axur: 11-V2, 11-V4

Dare: 10-V1, 10-V3, 11-V1, 11-V3, 11-V5

Dêw: 5-V1

Hêga: 11-V2

Hênî: 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-V5

Kendal: 10-V1, 10-V3

Korek/Korêk: 10-V3

Kuware (Zixe, Pêtag): 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-V5

Loxe: 11-V3

Mereke: 11-V1, 11-V3, 11-V5

Merge: 11-V4

Pîra dêwe/Cadu: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 8-V3

Simê herî: 10-V1

Xizîna: 11-V1

8. GOREYÊ KATALOGÊ THOMPSONÎ RA INDEKSÊ MOTÎFAN

B131. Mîrçika ke rastî vana: 8-V1, 8-V2, 8-V3

B151.2. Mîrçika ke rayîr nawnena: 8-V1, 8-V3

B160. Heywanê ke aqil danê: 7-V3

B184.1. Hero sêhrin: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

B184.2. Mangaya sêhrine: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4 (2)

B211. Mîya ke qisey kena: 12-V2

B211.1.1. Bizê ke qisey kenê: 12-V1, 12-V2, 12-V3

B211.1.2. Biza ke qisey kena: 11-V1, 11-V3, 11-V4, 11-V5

B211.1.3. Hero ke qisey keno: 1-V1, 1-V2

B211.1.5. Mangaya ke qisey kena: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 11-V2

B211.1.8. Pisînga ke qisey kena: 11-V1, 11-V2

B211.2.2. Şêro ke qisey keno: 5-V2

B211.2.3. Heşa ke qisey kena: 7-V1, 7-V2, 7-V3, 7-V4, 12-V2, 12-V3

B211.2.4. Vergo ke qisey keno: 12-V1, 12-V2, 12-V3

B211.2.5. Luya ke qisey kena: 1-V1, 1-V2, 2-V1, 2-V2, 7-V3, 11-V3, 11-V4, 11-V5, 12-V2

B211.2.6. Arwêşo ke qisey keno: 12-V2, 12-V3

B211.2.8. Merreyo ke qisey keno: 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

B211.3. Mîrçika ke qisey kena: 3-V1, 3-V2, 3-V4

B211.3.2. Dîko ke qisey keno: 3-V1, 3-V2, 3-V3

B211.4. Gindirike (Bixoke): 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

B211.4.1. Morceleyo ke qisey keno: 10-V1, 10-V3

B211.6.1. Maro ke qisey keno: 4-V1, 4-V3, 4-V5

B299.1. Heywanî însanî ra heyfê xo gênê: 1-V2 (2)

B411. Mangaya hetkare: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4

B421. Tajîya hetkare: 6-V1, 6-V2

B481. Morceleyo hetkar: 3-V2, 3-V3

B784.1.3. Merdimbilênayîşê (Merdimbulunayîşê) marî: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

C. Qedexe (Tabu): 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

C273. Qedexebîyayîşê şimitîşê awe: 8-V1, 8-V2, 8-V3

C420. Qedexebîyayîşê aşkerakerdişê sirî: 7-V1, 7-V2, 7-V3, 7-V4

C614. Rayîro qedexekerde: 5-V1

C963. Netîceyê îxlalkerdişê qedexeyî de heywanbîyayîşê însanî: 8-V1, 8-V2, 8-V3

D152. Însanê ke benê teyre: 3-V1, 3-V2, 3-V4, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4, 9-V5

D253. Însan bedilîyeno beno derzîne: 4-V4

D522. Bi vateyê sêhrinî bedilîyayîş: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

D765.1.2. Bi kaşkerdişê derzîne xeripîyayîşê sêhrî: 3-V1, 3-V2, 3-V4

D926. Hênîyo sêhrin: 3-V1, 3-V2

D1039. Werdo sêhrin: 4-V1, 4-V3, 4-V5

D1072.1. Şaneyo sêhrin: 4-V1, 4-V2

D1171. Qabo sêhrin: 4-V1, 4-V2

D1181. Derzîna sêhrine: 4-V1, 4-V3, 4-V5

D1195. Sabuno sêhrin: 4-V1, 4-V2

D1203. Layo sêhrin: 4-V1, 4-V2

D1242.1 Awa sêhrine: 8-V1 (3), 8-V2 (2), 8-V3 (3)

D1337.2.4. Awa sêhrine bêrûçik kena: 3-V1, 3-V2

F652. Boygirewtişêko fewqalade: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

F813. Fêkîyê fewqaladeyî: 5-V1, 5-V2

F843. Layo fewqalade: 4-V3, 4-V5

F950. Dermankerdişê (tedawîyê) fewqaladeyî: 5-V1, 5-V2

F1010. Hedîseyê fewqaladeyî yê bînî: 8-V1, 8-V2, 8-V3, 12-V1, 12-V2 (2),
12-V3

F1041.1. Mergo fewqalade: 10-V1 (2), 10-V2, 10-V3

F1068. Hewno rastikên: 1-V1, 1-V2

G11.2. Dêw: 5-V2

G11.3. Pîra cadûye: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 8-V3

G262.1. Cadûya ke gonî şimena: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

G278. Merdişê pîra merdimwere: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

G512.1.2. Dêwo ke sereyê ey yeno pernayîş: 5-V1

H11.1. Qalîkerdişê çîyanê ke ameyê ciwîyayîş: 3-V1, 3-V2, 4-V1, 4-V3, 4-V5

H20. Bi şîbîyayîşî naskerdiş: 4-V1, 4-V3, 4-V5

H36.1. Ceribnayîşê solan: 3-V1, 3-V3, 3-V4

H50. Têgêrayîşanê fizîkîyan û îşaretanê wucudî ra naskerdiş: 6-V1, 6-V2

H221. Adir: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

H509.5. Îmtîhanê qabilîyetê zûrîkerdişî: 5-V1

H934.3. Karê ke hetê damarî ra yenê dîyayîş: 3-V1, 3-V2 (2), 3-V3(3), 3-V4

H1010. Wezîfeyê ke caardişê înan mumkun nîyo: 6-V1 (2), 6-V2 (2)

H1361. Cigêrayîşê şîtê şêre: 5-V2

H1381. Cigêrayîşê seba kênya ke resmê aye ameyo dîyayîş: 6-V2

H1388. Seba cewabê yew perse cigêrayîş: 6-V1, 6-V2, 12-V1, 12-V2, 12-V3

H1481. Seba hayamendişî şeqnayîş (qelişnayîş û sole dekerdişê gişte: 4-V2, 4-V3

H1544. Hemverê teyšanî de mucadele: 8-V1, 8-V2, 8-V3

J154. Şîretê (nesîhetê) babî yo ke sekerate de yo: 5-V1

J154.0.1. Şîretê babî: 5-V2

J652. Hemverê hişyarkerdişî de bêdîqetî: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4

J1110. Însano bîaqil: 5-V1, 5-V2

J1880. Heywan û objeyê ke sey însanî tégêrenê: 10-V1 (5), 10-V3 (6), 11-V1 (5), 11-V2 (4), 11-V3 (6), 11-V4 (4), 11-V5 (5)

K100. Peymana xapênayîşî: 7-V3, 12-V1

K300-K499. Dizdî: 1-V1, 1-V2, 4-V4

K335. Bi tersnayîşî dizdî kerdiş: 2-V1

K360. Metodê bînî yê dizdî: 2-V2

K500. Bi xapênayîşî merg ra xelisîyayîş: 6-V1, 6-V2, 7-V1, 7-V2, 7-V3, 7-V4

K512.1. Celado birehm: 4-V1

K515. Xo nimitîş: 7-V1, 7-V2, 8-V1 (2), 8-V2 (2), 8-V3 (2)

K522. Teqlîdê mergî kerdiş û remayîş: 1-V1, 1-V2

K730. Qurbanî kewenê dafike: 2-V1, 2-V2

K955. Bi veşnayîşî kiştîş: 7-V3

K1700-K2099. Xapênayîşê bi dek û dolaban: 2-V1, 2-V2, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 11-V2, 12-V1, 12-V2, 12-V3

K1840. Bi dekewtişê herinda yewnayî xapênayîş: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4

K1860. Bi mergê sexteyî xapênayîş: 1-V1, 1-V2

K1900. Zexelî û sextekarî: 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V1, 9-V4

K1945. Nêweşîya sexteye: 3-V1, 3-V2

K2112. Nege (Tomete): 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

L10. Serkewtişê birayê qijî: 4-V1 (2), 4-V2 (2), 4-V3 (2), 4-V4, 4-V5 (2), 5-V1

L111.4.2. Qehremano sêwir: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4

L111.4.3. Way û birayê sêwirî: 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4,
9-V5

L113.5. Qehremano kolîbir (darbanî): 7-V4

L114.4 Qehremano hîlebaz: 2-V1

L410. Paşayo qurre beno mutewazî: 5-V2

M150. Sond û sozê bînî: 6-V1, 6-V2

M161. Heyfgirewtîş: 3-V3, 3-V4, 5-V1

M244. Bazarê heywan û însanan: 2-V2, 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-
V5

M256. Mergê babî ra pey tuî sozê xo nêtepîşenê: 5-V1, 5-V2

M260. Sozê bînî: 2-V1

M400-M499. Lanet û zewtî: 9-V4

M431.5. Seba derba bêdermane zewte pirodayîş: 4-V1, 4-V3, 4-V5

N122.1 Cayê bêsiûdî: 2-V1

N203. Însanê bisiûdî: 6-V2

N710. Qehreman bi tesadufî rast yeno: 6-V2 (2)

N820. Merdimê hetkarî: 4-V1, 4-V2, 4-V5, 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5,
10-V2, 10-V4

N825.3. Pîra hetkare: 5-V1, 5-V2, 6-V1, 6-V2

P120. Merdimê dînî: 1-V1, 1-V2, 2-V1

P232. Dadî û kêneya xo: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

P251.6.1. Hîrê birayî: 5-V1

P252.2. Hîrê wayî: 4-V1, 4-V2, 5-V2, 6-V1, 6-V2

P252.3. Hewt wayî: 4-V3, 4-V4, 4-V5

P253. Way û bira: 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4, 9-V5

P253.0.3. Yew waye hîrê (çar) birayî: 4-V1, 4-V2

P253.0.5. Yew waye û zaf (şeş, hewt, yewindes) birayî: 4-V3, 4-V4, 4-V5

P282. Damarî: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4

P411. Cityer: 1-V1, 1-V2, 3-V1, 3-V2, 3-V4, 4-V1, 4-V3, 4-V5, 7-V1, 7-V2, 7-V3

P412. Şiwane: 5-V2

P634. Zîyafet: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5

Q40. Başî yena xelatkerdiş: 3-V1, 3-V2, 5-V2

Q190. Xelatê muxtelîfi: 1-V1, 4-V1, 4-V5, 12-V1

Q212. Dîzdî yena cezakerdiş: 1-V1 (2), 1-V2, 2-V2, 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 11-V5

Q266. Cezakerdişê nêtepîştîşê sozî: 2-V1, 7-V1, 7-V2, 7-V3, 7-V4

Q297. Cezakerdişê nege: 4-V1, 4-V2, 4-V3

Q416.2.1. Bi boça estore ra girêdayîşî cezakerdiş: 3-V1, 3-V2, 4-V1, 4-V3

Q428. Bi mîyanê awe de xeniqnayîşî cezakerdiş: 2-V1

Q465.3. Bi eştîşê bîrî cezakerdiş: 8-V3

Q470. Bi şerme û heqaretî cezakerdiş: 2-V1, 2-V2

Q472. Bi daxnayîşî (damga) cezakerdiş: 5-V2 (2)

Q520. Poşmanî: 6-V1, 6-V2

R122. Xelisîyayîşo tewir bi tewir: 12-V1, 12-V2, 12-V3

R260. Taqîbkerdiş: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 6-V1, 6-V2, 7-V1, 7-V2, 7-V3 7-V4

S31. Damarîya zulmkare: 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4

S147. Mîyanê koyî de verdayîş: 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V5

T. Cinsîyet: 7-V3, 7-V4, 10-V1 (2), 10-V3 (2)

T10. Zerrîdekewtiş: 6-V1, 6-V2

T11. Bê dîyayîşî zerrîdekewtiş: 3-V1, 3-V4

T69.1. Zewicîyayîşê 100 way û 100 birayan (hewt, pancas ûêb.): 4-V3, 4-V4, 4-V5

T69.1.1. Zewicîyayîşê hîrê way û hîrê birayan: 4-V1, 4-V2

T100. Zewac: 4-V1, 4-V3, 4-V5, 6-V1, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

T121.3.1. Qral (Elîcan) yewêkê sewîyeyê xo ra cêrêrî de zewicîyena: 6-V2

T131. Şertê zewacî: 10-V1 (3), 10-V2 (3), 10-V3 (3), 10-V4 (3)

T133. Seba zewacî rayîrkewtiş: 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4

T135. Veyve: 10-V2, 10-V4

T135.1. Veyve û zîyafet: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4

T460. Munasebeto cinsî: 7-V1, 7-V2,

U60. Dewlemendî û xizanî (feqîrî): 5-V2, 8-V1, 8-V2, 8-V3

V50. Dua: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V5

V113. Zîyare: 8-V1, 8-V2, 8-V3

W32. Cesaret: 6-V1, 6-V2

W116. Qurretî: 2-V1, 2-V2, 5-V2

W137. Meraq: 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4, 9-V5

W181. Pexîlî: 3-V1, 3-V2, 3-V3, 3-V4, 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 8-V1, 8-V2, 8-V3, 9-V1, 9-V2, 9-V3, 9-V4

X130. Astengê fizîkî yê bînî: 2-V1, 2-V2

X900. Mîzehê zûran û mubalexax: 5-V1 (5), 5-V2

Z10.1. Formelê destpêkî: 1-V1, 1-V2, 2-V1, 2-V2, 3-V1, 3-V2, 3-V3, 4-V1, 4-V2, 4-V3, 4-V4, 4-V5, 5-V1, 5-V2, 6-V1, 6-V2, 7-V1, 7-V2, 7-V3, 8-V2, 9-V1, 9-V2, 10-V1, 10-V2, 10-V3, 10-V4, 11-V1, 11-V2, 11-V3, 11-V4, 12-V1, 12-V3

Z10.2. Formelê qedênayîşî: 1-V1, 2-V1, 2-V2, 3-V1, 3-V2, 3-V3, 4-V1, 4-V3, 5-V1, 5-V2, 6-V1, 6-V2, 7-V1, 7-V2, 8-V2, 10-V2, 10-V4, 11-V2, 11-V3

Z65. Formelê rengan: 2-V2, 3-V1, 3-V2 (3), 3-V4, 4-V1, 4-V2, 4-V5, 6-V2 (3)

Z71.1. Hûmarê Formelî (hîrê): 4-V1, 4-V2, 5-V1, 5-V2, 6-V1, 6-V2, 10-V4

Z71.5. Hûmarê Formelî (hewt): 4-V1, 4-V3 (4), 4-V5 (3)

Z71.5.1. Hewt birayî û wayêk: 4-V3

Z71.12. Hûmarê Formelî: Çewres: 5-V1

Z292. Merdişê qehremanî: 4-V2

PEYNÎYE

Na xebate, mintiqaya Licê de arêkerdişê tayê sanikan û pêveronayîşê versîyonanê înan ser o bîya. Versîyonêkê heşt sanikan Comelaşa Licê de vatoxanê cîyayan ra arê dîyayê û nusîyayê, metnê versîyonanê çar sanikan zî çimeyanê nuştekiyan ra neql bîyê. Reyna çimeyanê nuştekiyan ra versîyonê nê 12 sanikan tasbît bîyê û pêvero nîyayê.

Nê xebate de sanika "Luy û Mela"yî bi di versîyonan (Comelaşa Licê û Çewlîg), sanika "Luya Boçqol"e bi di versîyonan (Comelaşa Licê û Şankuş), sanika "Eyşik û Fatik"e bi çar versîyonan (Comelaşa Licê, Licê, Sêwregi û Pasûr), sanika "Waya Hîrê Birayan" bi panc versîyonan (Comelaşa Licê, Licê, Çewlîg, Sêwregi û Aksaray), sanika "Dêw û Hîrê Birayî" bi di versîyonan (Comelaşa Licê û Depe), sanika "Elîcan"î bi di versîyonan (Comelaşa Licê û Çewlîg), sanika "Mam Fêriz"î bi çar versîyonan (Comelaşa Licê, Çewlîg, Çêrmûge û Pali), sanika "Elik û Fatike" bi hîrê versîyonan (Dingilhewaye Licê, Çewlîg, Mamekîye), sanika "Pepuke" bi panc versîyonan (Licê, Xinûs, Gimgim, Pali û Mamekîye), sanika "Kêzxtatûn"e bi çar versîyonan (Comelaşa Licê, Çewlîg, Licê û Pali), sanika "Pîr û Pisînge" bi panc versîyonan (Licê, Çewlîg, Gimgim, Tekman û Mamekîye) û sanika "Zingile û Mimgile" bi hîrê versîyonan (Licê, Mamekîye û Erzîngan) ameyê pêveronayîş. Yanî pêro pîya na xebate de 41 versîyonê 12 sanikan pêvero nîyayê.

Nê 41 versîyonanê 12 sanikan de, 88 qehremanî tesbît bî. Nê qehremanî hîrê beşan ser o ameyê tesnîfkerdiş: Însanî, heywanî û qehremanê fewqaladeyî. Versîyonanê sanikan de, 43 qehremanî sey însanî, 30 qehremanî sey heywanî û 15 qehremanî zî sey qehremanê fewqaladeyî estê.

Versiyonanê zafê sanikan de qehremanî bedilîyayê la no bedilîyayîş her sanike de eynî nîyo. Tayê sanikan de tekûtuk (6, 9), çend sanikan de zî zafê qehremanan (2, 5, 10) bedilîyayê.

12 sanikan de bedilîyayîşê qehremanan wina yo:

Sanikê ke qehreman û mûnitişê hedîseyan nêbedilîyayê yan zî tekûtuk bedilîyayê: (1, 6, 9)

Sanikê ke qehreman û mûnitişê hedîseyan bedilîyayê: (2, 5, 8, 10, 11)

Sanikê ke qehremanî bedilîyayê la mûnitişê hedîseyan eynî yo: (3, 4, 7, 12)

Versiyonê sanikan, hetê mûnitişê hedîseyan ra yewbînan ra cîya yê. Versiyonê ke vatoxê înan hetê vatişê sanikan ra biqabîliyet ê, hîna serkewte yê (muheqeq tesîrê arêkerdoxî zî esto).

Tayê versiyonanê 12 sanikan de, seba ke tayê hedîseyî nêvajîyayê yan zî nênusîyayê, hedîseyan de têkilîya semed û peynîye zeîf menda û mûnitişê hedîseyan de kêmanî virazîyayê.

Destpêkê versiyonanê sanikan de mûnitişê hedîseyan xurt o la hedîseyanê peyênan yê tayê sanikan de mûnitişê hedîseyan zeîf o.

Pêveronayîş de 15 versiyonanê hewt sanikan de formelê kurmanckî ca gênê û nê formelan mûnitişê hedîseyan ser o tesîrêko baş kerdo.

Versiyonê ke mintiqayanê Licê û Çewlîgî de arê dîyayê, hetê motîf, qehreman û rêzkerdişê hedîseyan ra hîna zaf manenê yewbînan.

Katalogê motîfan yê Stith Thompsonî *Motif-Index of Folk-Literature* (Îndeksê Motîfan yê Edebîyatê Şarî) 23 beşan ser o kategorîze bîyo. Pêveronayîşê versiyonanê sanikan de, 21 beşî ra grûbê motîfan tesbît bî (beşanê "A" û "E"yî ra motîfî tesbît nêbî).

Versiyonanê sanikan de 165 motîfî tesbît bîy, nê motîfî pêro pîya 683 rey versiyonan de vîyarenê. Motîfê ke tesbît bî, goreyê beşan ra bi nê hûmaran xebate de

ca gênê (hûmara ke zereyê parantezî de nusîyaya, goreyê beşî ra, hûmara temamê motîfan yê ke nê beşî de ca gênê ya): **B** 27 (85), **C** 5 (15), **D** 13 (43), **F** 7 (23), **G** 5 (18), **H** 13 (42), **J** 5 (43), **K** 16 (53), **L** 6 (25), **M** 7 (18), **N** 5 (18), **P** 12 (62), **Q** 11 (36), **R** 2 (14), **S** 2 (8), **T** 12 (51), **U** 1 (4), **V** 2 (10), **W** 3 (26), **X** 2 (8), **Z** 8 (81).

Sanikê ke pêveronayîş de ca gênê, zafê înan sanikê rêzilkî (qehremanê namdarî heywan û însan ê) û sanikê heywanan ê (qehremanê namdarî heywan ê). Nê semedî ra beşê "**B**"yî (beşê motîfanê heywanan) ra hîna zaf motîfî tesbît bîyê. Beşê "**U**"yî ra zî tena yew motîf (tewr tay) ca gêno.

Bê sanika "Dêw û Hîrê Birayî" (5), versîyonanê sanikanê bînan de zafê motîfanê verênan eynî yê la çiqas şino, motîfê cîyayî versîyonan de ca gênê.

Qasê ke ma tesbît kerd, versîyon ra versîyon qehreman, motîf û rêzkerdişê hedîseyan tay zî bibo, bedilîyayê. Versîyonê ke vatox yan zî nuştoxê înan hîna biqabîlîyet ê de qehremanî hîna baş rolê xo anê ca û mûnitişê hedîseyan zî hîna serkewte yo la tayê versîyonan de hûmara qehremanan bîya tay yan zî qehreman û tayê motîfî bedilîyayê, mûnitişê hedîseyan serkewte nîyo.

Çend Tesbîtê Bînî

Kurdkiya kirmanckî de, sanikê ke mintiqayanê cîya-cîyayan de bi versîyonanê xo yê cîyayan tewr zaf arê dîyayê û weşanîyayê "Waya Hîrê Birayan" û "Pîr û Pisînge"/"Pîr û Luye" yê.

12 sanikan ra çar sanikan de (Luya Boçqol, Waya Hîrê Birayan, Dêw û Hîrê Birayî û Kêzaxatûn) varyantî tesbit bî, metnê heşt sanikanê bînan yê ke pêveronayîş de ca gênê sey versîyonî yê.

Goreyê fehmkardişê ma, tayê vatox yan zî nuştoxan, versîyonanê sanikan de motîfê ke hetê exlaqî ra problemin dîyê "sansur" kerdê: 3-V2, 7-V3/7-V4.

Sey nimûneyî:

3-V1: "Çareyê Eyşik ro wesleyê carmêdan vecênê."

3-V2: "... yew qûapik mîyûn çare ye Fatik ro vejîyen."

Çewres û yew versîyonê ke na xebate de ca gêne, zafêr bi qehremananê namdaran name bîyê.

ÇIMEYÎ

Kitab, Tez û Meqaleyî

- ADABEYÎ, Feyza (arêkerdoxe); **Estanikanê Sêwregi Ra**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2005
- ALAKOM, Rohat; **Kürdoloji Bilimin 200 Yıllık Geçmişi**, Deng Yayınları, İstanbul 1991
- AYDIN, Suphi; **Henarek: Kitab Sonikon**, Weşanên Apecê, Swêd 2013
- BEDIRXAN, Celadet; "Ferhengok", *Kovara Hawar*, j. 30, Şam 1941
- BETAL, Qeraman (arêkerdox); "Şanika Kole", *Rewşen: Kovara Çandê*, Hejmar: 7, Îlon-Cotmeh 1992, İstanbul
- BEYTAŞ, Alî (arêkerdox); **Şaîsmayîl: Estanikanê Gimimî ra**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2012
- BOR, İsmet (arêkerdox); **Vistanikê Dadîya Mi**, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2013
- BOR, Sebahedîn (arêkerdox); "Merri û Gûlal Xatûn", *Newepel: Rojnameyo Kulturî*, Hûmare: 50, Dîyarbekir, Nîsane 2013
- BORATAV, Pertev Naili; **Folklor ve Edebiyat**, 2. cilt, Adam Yayınları, İstanbul 1982
- CAN, Mutlu; "Bîblîyografyaya Sanikanê Kurdkîya Kurmanckî (Zazakî)-II-", *Vate: Kovara Kulturî*, Dewreyo Dîyin, Hûmare: 47, İstanbul, Zimistan 2016
- ÇAKIR, Nazîf (arêkerdox); "Êyşike û Fatike", *Folklorê Kurdan: Kovara Folklorê ya Sê Mehane*, Hejmar: 2, İstanbul, Nîsan-Gulan-Hezîran 2015
- ÇÎÇEK, Alî Aydın (arêkerdox); **Sayê Marû: Estanikanê Xinis û Tekmanî ra**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2012

- ÇİÇEK, Alî Aydın (arêkerdox); "Biza Îştirine", **Kovara Tîrojî: Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî**, Hejmar: 64, Rezber-Kewçêr (Eylül-Ekim) 2013
- DEMİR, Bünyamin; Çîrokê Kurdî li Gorî Motîf Îndeksa Stith Thompson (Bi Nimûneyên Çîrokên Mîrze Mihemed), (Tezê Lîsansê Berzî yo çapnêbîyaye, Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî, Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya, Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kultirê Kurdan), Mêrdîn 2016
- DOĞUÇ, Wesîle (arêkerdoxe); "Zeng û Beng", **Newepel: Rojnameyo Kulturî**, Hûmare: 73, Adare (Mart) 2015
- ERDEM, Turan & ERDEM, Orhan (arêkerdoxî); **Kürtçe Dil Dersleri-Zazaca Hikayeler (Dersên Zuwenê Kurdî-Zazakî û Sanikî)**, Weşanxaneyê Arya, İstanbul 2012
- ELÇİN, Şükrü; **Halk Edebîyatına Giriş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986
- YILDIRIM, Kadri & PERTEV, Ramazan & ASLAN, Mustafa; **Folkloru Kurdî**, Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, çapa 1. İstanbul 2013
- GRÛBA XEBATE YA VATEYÎ; **Türkçe-Kirmanca (Zazaca) Sözlük/Ferhengê Tirkî- Kirmanckî (Zazakî)**, Weşanxaneyê Vateyî, çapa çarine, İstanbul 2011
- GRÛBA XEBATE YA VATEYÎ; **Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)**, Weşanxaneyê Vateyî, çapa 2., İstanbul 2012
- GÜNTAŞ ALDATMAZ, Nadîre; **Folklorê Kirmancan Ser o**, Weşanxaneyê Roşna, Çapa Yewine, Dîyarbekir 2014
- GÜNTAŞ ALDATMAZ, Nadîre (arêkerdoxe); **Sanikanê Mamekîye ra**, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu, Mêrdîn 2013
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine; **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**, Cumhuriyet Kitapları, Çapa 4., İstanbul 2009
- HILKECIKÎ, Memê (arêkerdox); "Weyki w Huwt Birî", **Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî**, Prof. Dr. Kadri Yıldırım & İbrahim Bingöl & Roşan Lezgin, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012
- KAHRAMAN, Hûseyîn (arêkerdox); "Şanika Şîni", **Sanikê Vateyî**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009
- KIRMIZIGUL, Necîbe; "Hîrê Varyantê Yew Estanike", **Vate: Kovara Kulturî**, Hûmare: 41, Weşanxaneyê Vateyî, Wisar 2014, İstanbul

- KOŞAN, Gulşîrîn (arêkerdoxe); "Kêz Xatûn Kêzîla Xatûn", **Rojnameyê Zazakî**, Hûmare: 7, Gulan 2014, Çewlîg
- KURIJ, Seyîdxan (arêkerdox); **Arwûnçî û Lûy: Sonikê Çoligî**, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhokê, Duhok 2009
- KURIJ, Seyîdxan (arêkerdox); **Arwûn û Lûy: Sonikê Çoligî**, Nûbihar, Çapa 2., İstanbul 2014
- LESCOT, Roger; **Memê Alan**, Kurmanckî ra tadayîş: Roşan Lezgîn & N. Celalî, Weşanxaneyê Roşna, Çapa Yewine, Dîyarbekir 2014
- LEZGÎN, Roşan (arêkerdox); **Sanikanê Dîyarbekîrî ra Guldesteyêk**, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhok, Duhok 2009
- LEZGÎN, Roşan & BOZKURT, Harûn; "Çar Estûnanê Edebîyatê Ma de Şîrî", **Vate: Kovara Kulturî**, Hûmare: 52, Wisar 2017
- LICOKIC, Mihanî (arêkerdox); **Sanikan û Deyîranê Licê ra**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2007
- MALMÎSANIJ (arêkerdox); **Folklorê Ma ra Çend Numûney**, Weşanên Jîna Nû Bälling/Sweden, 1991
- OĞUZ, M. Öcal; "Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eşmetin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu",
file:///C:/Users/Belgelerim/Downloads/PdfViewer%20Varyant-versiyon.pdf
(Resayîş: 15.11.2017)
- OĞUZ, M. Öcal, vd.; **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 11. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2014
- PERTEV, Ramazan (Ed.); **Edebîyata Kurdî ya Gelêrî (Dîrok-Teorî-Rêbaz-Lîteratur-Berawirdî)-I**, Avesta, Stenbol 2015
- PERTEV, Ramazan; "Xebateke Girîng di Dîroka Folklorê Kurdî de: Kemal Fewzî û Berhevkirina Çîrokên Kurdî", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 2, Bihar 2012, Hûmare: 3
- PETEKKAYA, Hacer (arêkerdoxe); "Ap Fêrîs", **Newepel: Rojnameyo Kulturî**, Hûmare: 50, Dîyarbekir, Nîsane 2014
- PROPP, Vladimir; **Masalın Biçimbilimi**, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008
- SAKAOĞLU, Saim; **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankar Basımevi, Ankara 1980

SAKAOĞLU, Saim; **Gümüşhane Masalları: Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara 1973

SAKAOĞLU, Saim & KARADAVUT, Zekeriya; **Halk Masalları**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013

SATICI, Çetîn (arêkerdox); **Şalîl û Bilbil**, Mezopotamien-Verlag, Köln 2007

SIRNUNIÇ, Qemer (arêkerdox); "Apê Faris û Hes" **Azadîya Welat: Rojnameya Hefteyî**, Hejmar: 456, İstanbul, 8-14 Sermawez (Kasım) 2004

ŞARIKÎ, Xezala (arêkerdoxe); "Keku", **Vate: Kovara Kulturî**, Hûmare: 16, Skärholmen/Sweden, Zimistan 2002

ŞARIKÎ, Xezala (arêkerdoxe); "Gûlala Gulxatun", **Vate: Kovara Kulturî**, Hûmare: 19, Skärholmen/Sweden, Zimistan 2002

ŞARIKÎ, Xezala (arêkerdoxe); "Darbanî", **Vate: Kovara Kulturî**, Hûmare: 20, Skärholmen/Sweden, Hamnan 2003

ŞİMŞEK, Esmâ; **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, c.1, Ankara 2001

TEKTAŞ, İhsan (arêkerdox); "Mam Fêriz", **Newepel: Rojnameyo Kulturî**, Hûmare: 68, Dîyarbekir, Teşrîna Verêne 2014

THOMPSON, Stith; **The Motif-Index of Folk-Literature**, Indiana: Indiana University Press

YILDIRIM Kadri & BİNGÖL İbrahim & LEZGİN Roşan; **Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî**, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012

YILDIRIM Kadri & PERTEV Ramazan & ASLAN Ramazan; **Folklorê Kurdî**, Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, Çapa Yekem, İstanbul 2013

YILMAZ, Aliye; "Çocuk Eğitiminde Masalın Yeri (Binbir Gece Masalları Örneği)", <http://sdu.dergipark.gov.tr/download/article-file/117870> 02.01.2016

Keyepelê İnternetî

<http://www.dunyabulteni.net/haber/254432/unesco-zazaca-ve-lazca-dilleri-kaybolmak-uzere> (resayîş: 05.12.2016)

<http://sdu.dergipark.gov.tr/download/article-file/117870> (resayîş: 02.01.2016)

https://ia800408.us.archive.org/30/items/Thompson2016MotifIndex/Thompson_2016_Motif-Index.pdf

<http://www.dimilki.net/default.asp?sid=7> (resayîş: 03.05.2017)

<file:///C:/Users/Belgelerim/Downloads/PdfViewer%20Varyant-versiyon.pdf> (resayîş: 15.11.2017)

Kesî (Şexsî)

Celal Tektaş, Comelaşa Licê ra yo, 61 serre yo. Wendiş û nuştişê xo esto, 3 serri mektebe wenda.

Muhammed Emin Kaçan, dewa Bawerde ya Licê ra yo, 38 serre yo. Wendiş û nuştişê xo esto, mamosta yo.

Nedret Tektaş, Comelaşa Licê ra ya, 85 serre ya. Wendiş û nuştişê xo çin o.

Zekî Tektaş, Comelaşa Licê ra yo, 49 serre yo. Wendiş û nuştişê xo esto, 5 serri mektebe wenda.

ÎLAWÊ: Lîsteya Sanikan û Versiyonanê Înan

1. Luy û Mela

1-V1 Comelaşa Licê

1-V2 Çewlîg

2. Luya Boçqol

2-V1 Comelaşa Licê

2-V2 Şankuş

3. Eyšik û Fatik

3-V1 Comelaşa Licê

3-V2 Çewlîg

3-V3 Sêwregi

3-V4 Pasûr

4. Waya Hîrê Birayan

4-V1 Comelaşa Licê

4-V2 Licê

4-V3 Çewlîg

4-V4 Sêwregi

4-V5 Aksaray

5. Dêw û Hîrê Birayî

5-V1 Comelaşa Licê

5-V2 Depe (qezaya Xarpêti)

6. Elîcan

6-V1 Comelaşa Licê

6-V2 Çewlîg

7. Mam Fêriz

7-V1 Comelaşa Licê

7-V2 Çewlîg

7-V3 Çêrmûge

7-V4 Pali

8. Elik û Fatike

8-V1 Dingilhewaya Licê

8-V2 Çewlîg

8-V3 Mamekîye

9. Pepuke

9-V1 Licê

9-V2 Xinûs

9-V3 Gimgim

9-V4 Pali

9-V5 Mamekîye

10. Kêzaxatûn

10-V1 Comelaşa Licê

10-V2 Çewlîg

10-V3 Licê

10-V4 Pali

11. Pîr û Pisînge

11-V1 Licê

11-V2 Çewlîg

11-V3 Gimgin

11-V4 Tekman

11-V5 Mamekîye

12. Zingile û Mingile

12-V1 Licê

12-V2 Mamekîye

12-V3 Erzîngan